АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 8/1'2021

(видається з 1994 року)

ISSN 2409-1944 (Print)

[https://doi.org/10.37634/efp.2021.8\(1\)](https://doi.org/10.37634/efp.2021.8(1))

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних і юридичних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 02 липня 2020 р. № 886 (економічні науки).

Наказ Міністерства освіти і науки України від 24 вересня 2020 р. № 1188 (юридичні науки).

Рішення Аудиторської палати України від 21.12.2017 р. № 353/10 (облік та аудит).

Реєстраційне свідоцтво КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Журналу присвоєно міжнародний ідентифікаційний номер ISSN 2409-1944 та включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus.

Префікс doi журналу: 10.37634/efp.

2021 р.). Повний або частковий передрук матеріалів журналу допускається лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 27.08.2021

Формат 60/84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: 01001, м. Київ, вул. Хрещатик, 44

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик" спільно з Національною академією внутрішніх справ України

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішні і зовнішні рецензування

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Національної академії внутрішніх справ України (Протокол № 13 від 19 серпня

Суб'єкт видавничої справи

© "Аналітик", 2021
© "Економіка. Фінанси. Право",
2021

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес центр"

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ECONOMICS FINANCES LAW

MONTHLY INFORMATIONAL AND ANALYTICAL JOURNAL

№ 8/1'2021

(issued from 1994)

ISSN 2409-1944 (Print)

[https://doi.org/10.37634/efp.2021.8\(1\)](https://doi.org/10.37634/efp.2021.8(1))

Journal is included in the list of scientific professional editions of Ukraine, which can be published results of dissertations for the degree of doctor and candidate (PhD).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 886 of July 02, 2020 (economic sciences).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine № 1188 on September 24, 2020 (legal sciences).

Order of Audit Chamber of Ukraine № 353/10 on December 21, 2017 (accounting and audit).

Registration Certificate – KV № 21620-11520PR on October 12, 2015.

Journal is awarded the international identification number ISSN 2409-1944 and included in the international Scientometrics base Index Copernicus.

Journal's DOI: 10.37634/efp.

Founders:

Audit firm "Analitik" jointly with the National Academy of Internal Affairs of Ukraine

Articles must pass

selection, internal and external review

Recommended for publication and dissemination through the Internet by the Academic Council of the National Academy of Internal Affairs of Ukraine (Protocol № 13 of August 19, 2021). Full or partial reprint of the

materials of the journal is allowed only with the consent of the editorial office.

The authors are responsible for the selection and presentation of the facts. The content and authenticity of the advertisement is the responsibility of the advertiser.

Signed for print 27.08.2021

Format 60/84/8

Publication – 250 copies

Address of the editorial office: 01001, Kyiv,
Khreshchatyk str., 44

Phones: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Fax: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Web: www.efp.in.ua

*The subject of
publishing*

© "Analitik", 2021
© "Economics. Finances. Law",
2021

Typography: LLC "International Business
Center"

Головний редактор

Левченко Валентина Петрівна, д.е.н., член Ради нагляду за аудиторською діяльністю Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, директор ВПГО «Спілка аудиторів України»

Шеф-редактор

Головач Володимир Володимирович, к.ю.н., голова правління ПрАТ «Аудиторська фірма "Аналітик"», Заслужений юрист України

Члени редакційної колегії з економічних наук:

Бойко Антон Олександрович, к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики, Сумський державний університет

Величко Олена Георгіївна, радник першого віце-прем'єра міністра України – Міністра економічного розвитку і торгівлі України

Вереzubova Tetiana Anatoliivna, д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів, Білоруський державний економічний університет

Герасимович Анатолій Михайлович, д.е.н., професор, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Головач Tetiana Anatoliivna, д.е.н., професор, аудитор, заступник директора з наукової роботи Інституту аудиту

Криштона Ірина Ігорівна, д.е.н., професор, професор кафедри обліку і оподаткування Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Манцевич Юрій Миколайович, д.е.н., доцент, вчений секретар Державного підприємства «Науково-дослідний і проектний інститут містобудування»

Полякова Євгенія Сергіївна, к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи, проректор з науково-педагогічної роботи (навчальний процес) Вищого навчального закладу «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»

Потішняк Олена Миколаївна, д.е.н., професор, професор кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка

Прушківський Володимир Геннадійович, д.е.н., професор, перший проректор Запорізького національного технічного університету

Сіскос Евангелос, д.е.н., професор, Університет Західної Македонії

Ткаченко Сергій Анатолійович, д.е.н., професор, ректор Вищого навчального закладу «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»», Академік Академії економічних наук України

Тринчук Віктор Вікторович, к.е.н., доцент кафедри туристичного та готельного бізнесу Національного університету харчових технологій

Чижевська Людмила Віталіївна, д.е.н., професор, професор кафедри обліку і аудиту Державного університету «Житомирська політехніка», академік Академії економічних наук України

Члени редакційної колегії з правових наук:

Балгімбекова Гульнара, к.ю.н., завідувач кафедри конституційного та міжнародного права, Карагандинський державний університет ім. Е.А. Букетова

Бригінець Олександр Олексійович, д.ю.н., доцент, професор кафедри, Хмельницький університет управління та права ім. Леоніда Юзькова, член Союзу юристів України

Василинчук Віктор Іванович, д.ю.н., професор, професор кафедри оперативної-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, заслужений юрист України, полковник поліції

Глушков Валерій Олександрович, д.ю.н., проф., заслужений юрист України, академік Міжнародної академії безпеки та конфліктології

Константинов Сергій Федорович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри адміністративної діяльності НАВС

Луць Володимир Васильович, д.ю.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік Національної академії правових наук України

Мусін Куат Саніязданович, к.ю.н., старший викладач кафедри конституційного та міжнародного права, Карагандинський державний університет ім. Е.А. Букетова

Озерський Ігор Володимирович, д.ю.н., професор, професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу Чорноморський національний університет імені Петра Могили, академік Національної академії наук вищої освіти України

Скоржевська-Амберг Малгожата, доктор філософії, адвокат, Університет Козмінського, юридичний коледж, кафедра теорії, філософії та історії права (Польща)

Фрицький Юрій Олегович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін, Інститут права та суспільних відносин Університету "Україна". Заслужений юрист України

Яровий Анатолій Олександрович, к.ю.н., доцент, професор кафедри права публічного адміністрування Маріупольського державного університету, суддя у відставці

Відповідальний редактор: Поповецька-Демченко Леся Петрівна

Випусковий редактор: Туманян Анна Оганесівна

Editors-in-chief

Valentyna P. Levchenko, Doctor of Economics, member of the Supervisory Board for audit activity of the Authority public oversight for audit activity, Director of the All-Ukrainian Professional Non-Governmental Organization "Union of Auditors of Ukraine"

Volodymyr V. Holovach, PhD in Legal Sciences, Head of the Board of the Audit Firm "Analitik", Honored Lawyer of Ukraine

Members of the editorial board of Economic Sciences:

Anton O. Boiko, PhD in Economics, Associate Professor of Economic Cybernetics Department, Sumy State University

Olena H. Velychko, Advisor to the First Vice Prime Minister of Ukraine - Minister of Economic Development and Trade of Ukraine

Tatyana A. Verezubova, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Finances, Belarusian State Economic University

Evangelos Siskos, Doctor of Economics, Professor, University of Western Macedonia

Anatoli M. Herasymovych, Doctor of Economics, Professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Tetiana A. Holovach, Doctor of Economics, Professor, auditor, deputy director for scientific work of the Institute of Audit

Iryna I. Kryshchova, Doctor of Economics, Professor, Professor of Accounting and Taxation Department, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Yurii M. Mantsevych, Doctor of Economics, Associate Professor, Scientific Secretary of the State Enterprise "Research and Design Institute of Urban Development"

Yevhenia S. Poliakovna, PhD in Economics, Associate Professor of Finances and Banking Department, vice-rector for scientific and pedagogical work, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"»

Olena M. Potyshniak, Doctor of Economics, Professor, Professor of the organization of production, business and management Department of the Kharkiv Petro Vasilenko National Technical University of Agriculture

Volodymyr H. Prushkivskyi, Doctor of Economics, Professor, First Vice-Rector of the Zaporizhzhia National Technical University

Serhiy A. Tkachenko, Doctor of Economics, Professor, Rector of the Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"», Academician of Academy of Economic Sciences of Ukraine

Viktor V. Trynchuk, PhD in Economics, Associate Professor of tourism and hotel business department, National University of Food Technology

Liudmyla V. Chyzhevska, Doctor of Economics, Professor, Professor of Accounting and Auditing Department, State University "Zhytomyr Polytechnic", Academician of the Academy of Economic Sciences of Ukraine

Members of the editorial board of Legal Sciences:

Gulnara Balgimbekova, PhD in Legal Sciences, Head of the constitutional and international law department, Karagandy State University named after E.A. Buketov

Oleksandr O. Bryhinets, Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of department, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law, member of the Union of Lawyers of Ukraine

Serhiy F. Konstantinov, Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Administrative Activity Department of the National Academy of Internal Affairs

Viktor I. Vasylynchuk, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Operational and Investigating Department of the National Academy of Internal Affairs, Honored Lawyer of Ukraine, Colonel of the Police

Valerii O. Hlushkov, Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Academician of the International Security and Conflict Academy

Volodymyr V. Luts, Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Academician of National Academy of Law Sciences of Ukraine

Kuat S. Musin, PhD in Legal Sciences, Senior Lecturer of the constitutional and international law department, Karagandy State University named after E.A. Buketov

Ihor V. Ozerskyi, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Civil and Criminal Law and Process Department of Black Sea National University after Petro Mohyla, Academician of the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine

Malgorzata Skorzewska-Amberg, PhD, DSc, Kozminski University, College of Law, department of Theory, Philosophy and History of Law (Poland)

Yurii O. Frytskyi, Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Constitutional, Administrative Law and Social and Humanitarian disciplines Department, Law and Public Relations Institute of the "Ukraine" University, Honored Lawyer of Ukraine

Anatoli O. Yarovyi, PhD in Legal Sciences, Professor of Law and Public Administration Department, Mariupol State University, retired judge

Managing editor: Lesia P. Popovetska-Demchenko

Issue Editor: Anna O. Tumanian

ЗМІСТ

ПАНИЧОК М.Ю., ШВЕЦЬ Н.В., БУРКО Я.В. Теоретичні основи становлення цифрової економіки: аналіз понятійного апарату	5
СЕВЕРИНОВ О.В., ЧУПРИНА Я.О. Напрями вдосконалення нормативно-правового регулювання охорони праці викладачів вітчизняних ЗВО	12
ШЕВЧЕНКО І.Ю., ПОТАПЕНКО С.В. Історична еволюція та сучасна інтерпретація дефініції категорії "інновація"	17
БРИГІНЕЦЬ О.О. Особливості захисту авторського права в умовах розбудови інформаційного суспільства	24
ПРИСЯЖНА А.В. Науково-теоретичні аспекти виникнення і розвитку засад (принципів) організації та діяльності прокуратури України як правоохоронного органу	27
ГОРИН В.П., КАРПИШИН Н.І. Інвестиційні субвенції як джерело надходжень до місцевих бюджетів ...	31
ОБРУСНА С.Ю., ГОЛОВАЧ О.А. Адміністративно-правові засади надання публічних послуг у сфері підприємницької діяльності	35
ПРИШЛЯК Г.Я. Важливість народного контролю у реалізації екологічних прав: теоретико-правовий аспект	40
РИЖУК І.В., ІВАНОВСЬКА А.М., ЛИТВИНЕНКО І.Л. Конституційне право на інформацію про стан довкілля в умовах надання туристичних послуг	44

CONTENTS

M. PANYCHOK, N. SHVETS, Y. BURKO. Theoretical fundamentals of the formation of the digital economy: analysis of the conceptual apparatus	5
O. SEVERYNOV, Y. CHUPRYNA. The ways improving legal regulation to protect lectures' health and safety at Ukrainian higher educational institutions	12
I. SHEVCHENKO, S. POTAPENKO. Historical evolution and modern interpretation of the definition of the category "innovation"	17
O. BRYHINETS. Peculiarities of copyright protection in the conditions of developing the information society ...	24
A. PRYSIAZHNA. Scientific and theoretical aspects of the origin and development of the principles of the establishment and activities of the prosecutor's office of Ukraine as a law-enforcement agency	27
V. HORYN, N. KARPUSHYN. Investment subsidies as a source of revenues to local budgets	31
S. OBRUSNA, O. HOLOVACH. Administrative and legal principles of provision of public services in entrepreneurship activities	35
H. PRYSHLIAK. The importance of people's control in the implementation of environmental rights: theoretical and legal aspect	40
I. RYZHUK, A. IVANOVSKA, I. LITVYNENKO. Constitutional right to information on the state of the environment in the provision of tourist services	44

Марина Юріївна ПАНИЧОК

студентка, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1743-0248>
e-mail: e.nigma1898@gmail.com

Наталія Вячеславівна ШВЕЦЬ

к.е.н., доцент, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1215-2397>
e-mail: shvets@snu.edu.ua

Ярослав Валерійович БУРКО

к.е.н., доцент, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9484-1115>
e-mail: burko@snu.edu.ua

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТАНОВЛЕННЯ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ: АНАЛІЗ ПОНЯТІЙНОГО АПАРАТУ

У статті розглянуто понятійний апарат становлення та розвитку цифрової економіки, вивчено трактування термінів «оцифровування», «цифровізація», «цифрові трансформації», «цифровий розвиток», «цифрова економіка». Зроблено висновок про доцільність застосування процесно-результатного підходу до їх визначення, запропоновано авторське їх трактування. Виявлено та описано зв'язки між дослідженими поняттями й побудовано структурно-логічну схему, що їх визначає. Обґрунтовано, що цифрові трансформації – це перманентний процес, результатом якого на сучасному етапі є перехід до новітньої економічної моделі – цифрової економіки.

Ключові слова: оцифровування, цифровізації, цифрові трансформації, цифровий розвиток, цифрова економіка

ВСТУП

Сучасне світове суспільство переживає справжні революційні зміни, пов'язані з розповсюдженням цифрових технологій у всіх сферах діяльності і переходом до інформаційної/цифрової економічної системи. Цифрова трансформація поступово поглиблюється, охоплюючи нові сектори економіки і супроводжується появою новітніх бізнес-процесів, бізнес-моделей, створенням інноваційних товарів, послуг, збільшенням ланцюжків вартості.

Узагальнені цілі довгострокових політик цифрової трансформації, зазначені різними національними урядами, багатосторонніми організаціями та галузевими асоціаціями, складають такий перелік [1].

1. Соціальні:

сприяння розвитку інноваційної культури та культури співробітництва у промисловості та суспільстві;

зміна системи освіти задля надання людям нових навичок та орієнтації на майбутнє з урахуванням удосконалення цифрових технологій;

створення та підтримка інфраструктури цифрового зв'язку та забезпечення управління ним, його доступності та якості послуг;

посилення захисту цифрових даних, прозорості, автономності та довіри;

покращення доступності та якості цифрових послуг, що пропонуються населенню.

2. Економічні:

впровадження нових та інноваційних бізнес-моделей;

збільшення прибутковості, продуктивності та доданої вартості в економіці;

удосконалення нормативної бази та технічних стандартів.

У реаліях сьогодення процес цифрових трансфор-

мацій набув особливої актуальності через пандемію COVID-19, яка поставила перед людством нові виклики і загрози, змусивши ставити і реалізовувати нові цілі та завдання цифрових трансформацій та активізувати цифровий розвиток. У даному випадку йдеться про впровадження докорінно нових цифрових технологій, що наддають можливість «долати» відстань, забезпечити максимальну відкритість і доступність світового ринку для всіх його учасників на тлі високого рівня безпеки всіх суб'єктів соціально-економічних відносин у кіберпросторі. Всі ці перетворення відображені у створеному Єврокомісією програмному документі – «Цифровому компасі» [2].

Паралельно з практичною реалізацією трансформаційних змін відбувається теоретичне опрацювання положень економіки нового типу, заснованої на цифрових технологіях.

Закордонними вченими, зокрема Г. Вестерман (G. Westerman), А. Макафі (A. McAfee) [3], М. Фітцджеральд (M. Fitzgerald), Н. Крушвіц (N. Kruschwitz) [4], М. Макдональд (M. McDonald), А. Розуелл-Джонс (A. Roswell-Jones) [5] розкрито концептуальні засади цифрових перетворень та переходу від традиційної економіки до цифрової.

Вагомий внесок у розвиток концепції економічної системи новітнього укладу роблять й українські дослідники. У зазначеному напрямі працюють науковці Інституту економіки промисловості НАН України, досліджуючи різні аспекти цифровізації в Україні. В. Ляшенко, О. Вишневський [6] розглядають цифрові трансформації з погляду секторального поділу економіки та зосереджуються на питаннях розвитку нових бізнес-моделей, що засновані на цифрових платформах, вважаючи їх точками зростання інформаційної економіки. Автори монографії [7] роблять акцент на

інформаційно-комунікаційних технологіях, їх ролі і певних умовах для становлення цифрової економічної системи.

Проблематику цифрових перетворень та їхній вплив на економіку України в своїх працях також розглядають представники університетської науки. Так, М. Руденко [8] зазначає, що цифровізацію слід розглядати як інструмент досягнення сталого розвитку країни та аналізує можливості отримання позитивного ефекту від даного процесу для національної економіки з позиції держави, підприємств та суспільства. О. Воскобоева та О. Ромащенко [9] розкривають сутність цифрової економіки та пов'язують її розвиток з розвитком інформаційного ринку, які у сукупності ведуть до домінування інформаційної індустрії та зростання інноваційності й наукоємності виробництва.

Попередні дослідження авторів цієї статті [10] присвячено розгляду прикладного аспекту цифровізації малого, середнього бізнесу в Україні та виявленню проблем і оцінюванню перспектив цього процесу надалі.

Попри зростаючу увагу наукової спільноти до формування теоретичного підґрунтя цифрових трансформаційних процесів, залишається ще багато невирішених питань, які мають бути опрацьовані. Зокрема, потребує уточнення певне коло термінів, що висвітлюють різні аспекти зазначених трансформацій та мають забезпечити чітке розуміння сутності складників даного процесу та їх взаємозумовленість. Такими термінами, на наш погляд, є «оцифровування», «цифровізація», «цифрова трансформація», «цифровий розвиток», «цифрова економіка».

МЕТА статті полягає у вивченні, уточненні та встановленні взаємозв'язків між основними категоріями процесу цифрових перетворень в сучасній економіці.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

У статті використано систему загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. Термінологічний аналіз застосовувався у розкритті обраних для дослідження понять з використанням матеріалів представлених у закордонних і вітчизняних наукових та нормативних публікаціях. Метод системного аналізу дозволив встановити зв'язки між розглянутими поняттями та визначити напрями подальших досліджень у цій сфері.

РЕЗУЛЬТАТИ

Цифрові трансформації, які на сьогодні охопили увесь світ, розпочали свою світову експансію з розвинутих країн світу, зокрема держав Євросоюзу та США, тому дана тема є досить популярною серед науковців цих країн, які фактично є «піонерами» її опрацювання. Закордонні вчені започаткували формування теоретичних основ цифрових трансформаційних процесів, сформулювавши концептуальні положення цифрової економіки, вивчення яких дозволило нам виокремити два підходи до трактування поняття «цифрові трансформації»: процесний та результатний (табл. 1).

Термінологічний аналіз показав, що закордонні науковці розглядають цифрові трансформації або як процес певних перетворень, або через досягнення ним конкретних результатів. Проте, на нашу думку, лише поєднання цих двох підходів максимально об'єктивно характеризує цифрові трансформації, адже по своїй суті вони все ж таки являють собою якісні зміни у ході

економічної діяльності, водночас забезпечуючи і цілком достеменні результати – підвищення ефективності бізнесу, покращення якості життя людей тощо. Тож, на наш погляд, доцільно розглядати цифрові трансформації використовуючи саме процесно-результатний підхід.

Також слід зауважити, що трактуючи поняття «цифрові трансформації», вчені та практики розглядають геть різні аспекти цієї категорії. Крім того, в цих визначеннях використовуються й інші поняття, що потребують пояснень. Так, оцифровування – це перетворення інформації з аналогової форми на цифрову. Важливо зазначити, що це поняття неможна ототожнювати з цифровізацією, оскільки оцифровування є лише одним з її аспектів [3; 4; 8; 9; 13; 16-18]. Чіткого розмежування потребують і поняття «цифровізація», «цифрова трансформація», та «цифровий розвиток», які також часто розглядаються як тотожні. Зокрема, О.В. Воскобоева, О.С. Ромащенко [9] поєднують вищезгадані поняття у категорію «цифрові перетворення», трактуючи її як структурні зрушення в економіці у бік зростання та превалювання інформаційної індустрії. Тож з огляду на це були проаналізовані трактування зазначених понять, що надані у наукових публікаціях та інформаційних матеріалах інституційного супроводу процесу цифровізації у різних країн (табл. 2).

Узагальнюючи наведені трактування, можна дійти висновку, що у науково-практичних та законодавчих колах цифровізацію пов'язують здебільшого з відповідними перетвореннями у бізнес-середовищі. Процеси цифрових трансформацій та цифрового розвитку розглядаються, охоплюючи усі макроекономічні сектори, тобто у масштабах усього суспільства. Проте з погляду процесно-результатного підходу пропонуємо уточнені дефініції розглянутих понять:

оцифровування – це зміна форми подання інформації з аналогової на цифрову з метою створення відповідного інформаційного підґрунтя цифрових трансформаційних процесів;

цифровізація являє собою створення спеціального середовища та ресурсної бази для забезпечення успішного функціонування якісно нових екосистем та соціально-економічних моделей на цифровій основі;

цифрові трансформації – це перехід до якісно нової соціально-економічної моделі, заснованої на превалюванні цифрових технологій та штучного інтелекту з метою підвищення ефективності суспільного виробництва та якості життя населення;

цифровий розвиток – створення якісно нового цифрового середовища для перебігу соціально-економічних процесів з метою переходу до більш високого рівня технологічного укладу і більш досконалої соціально-економічної моделі;

цифрова економіка являє собою певну соціально-економічну систему, яка у процесі функціонування використовує переважно цифрові (інформаційні, інтелектуальні) засоби виробництва з метою створення якісно нових цифрових, наукомістких послуг та інноваційних товарів для підвищення якості життя населення.

Детальний аналіз існуючих інтерпретацій понять «оцифровування», «цифровізація», «цифрові трансформації», «цифровий розвиток» та «цифрова економіка» дозволили вибудувати певний змістовний ланцюг, що ілюструє зв'язок між цими поняттями (рис. 1).

Таблиця 1 – Підходи до трактування поняття «цифрові трансформації» в працях закордонних науковців
[складено авторами]

Підхід	Автори, джерело	Визначення
Результатний	Г. Вестерман, А. Макафі, Д. Бонне, К. Кальмежейн, П. Феррарис (G. Westerman, A. McAfee, Bonnet D., Calmejeane C., Ferraris P.) [3]	Використання цифрових досягнень задля покращення результатів застосування традиційних технологій з метою зміни взаємин з клієнтами, внутрішніх процесів і ціннісних пропозицій.
	М. Фітцджеральд (M. Fitzgerald) [4]	Використання нових цифрових технологій, таких як соціальні мережі, мобільні пристрої, аналітика або вбудовані пристрої, щоб забезпечити значні поліпшення бізнесу, а саме підвищення якості обслуговування клієнтів, оптимізацію операцій і створення нових бізнес-моделей.
	М. Макдональд, А. Розуелл-Джонс (M. McDonald, A. Roswell-Jones) [5]	Збільшення вартості і доходів від цифрових активів.
	Е. Столтерман, А. Форс (E. Stolterman, A. Fors) [11]	Зміни, які цифрові технології викликають або на які впливають у всіх аспектах людського життя.
Процесний	К. Трафковска (K. Tratkowska) [12]	Формування нової вартості через включення у ланцюжок її створення всіх учасників і нових бізнес-моделей.
	BMW [13]	Об'єднання всіх секторів економіки і суспільства, а також здатність до збору відповідної інформації, до аналізу і перетворення цієї інформації в дії.
	А. Мартін (A. Martin) [14]	Використання інформаційних і комунікаційних технологій, коли виконується нетривіальна автоматизація, а створюються принципово нові можливості для бізнесу, уряду, життя людей і взагалі суспільства.
	Д. Маццоне (D. Mazzone) [15]	Цілеспрямована і постійна цифрова еволюція компаній, бізнес-моделей, процесу створення ідеї, методології.
	Д. Бауерсокс, Д. Клосс, Р. Дрейер (D. Bowersox, D. Closs, R. Drayer) [16]	Процес переосмислення бізнесу через оцифровування операцій і розроблення розширеного ланцюжка постачань.

Таблиця 2 – Інтерпретації категорій, що розкривають зміст цифрових трансформаційних процесів
[складено авторами]

Автори, джерело	Трактування понять			
	Цифровізація	Цифрові трансформації	Цифровий розвиток	Цифрова економіка
1	2	3	4	5
Дж. Блумберг (J. Bloomberg) [19]	Використання цифрових технологій для зміни бізнес-моделі та надання нових можливостей для отримання доходів і створення вартості, процес переходу до цифрового бізнесу.	Поширення більш досконалих моделей та методів обґрунтування рішень, заснованих на використанні цифрових технологій.	Прогресивні зміни в перебігу економічних процесів за рахунок використання цифрових технологій.	Економічна діяльність, що включає бізнес-моделі та бізнес-процеси, засновані на використанні цифрових технологій.
М. Хосров-Поур (M. Khosrow-Pour) [20]	Інтеграція цифрових технологій у повсякденне життя суспільства шляхом оцифровування всього, що можна оцифрувати (комп'ютеризація систем і робочих місць для більшої легкості та доступності).	Глибока трансформація бізнес-діяльності, процесів, компетенцій і моделей, щоб повною мірою використовувати зміни і можливості цифрових технологій і їх вплив на суспільство.	-	Вид економічної моделі, у якій всі бізнес-процеси проводяться з використанням цифрових технологій (Веб-економіка, Інтернет-економіка).
Eurostat [17]	Перетворення взаємодій, комунікацій, функцій та моделей у цифрові форми за оптимального поєднання цифрових та аналогових моделей, процесів, а також автоматичних, напівавтоматичних та ручних операцій. У бізнес-сфері: використання цифрових технологій і даних (оцифрованих і від початку цифрових) для створення доходів, поліпшення бізнесу, заміни/перетворення бізнес-процесів (а не просто їх оцифровки) і створення середовища для цифрового бізнесу, в якому цифрова інформація є основою.	Глибокі і такі, що прискорюються, зміни бізнес-діяльності, процесів, компетенцій і моделей, щоб повною мірою використовувати зміни і можливості цифрових технологій і їх вплив на суспільство.	Різні рівні цифрового розриву, які необхідно подолати, щоб сприяти широкому розповсюдженню цифрового використання у суспільстві.	Економічна діяльність, що базується на цифрових технологіях, які визначають моделі виробництва і споживання.

Продовження таблиці 2

1	2	3	4	5
Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 рр. [18]	Насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливило інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір.	Перехід до високотехнологічного виробництва та модернізація промисловості за допомогою інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій.	Створення ринкових стимулів, мотивацій, попиту та формування потреб стосовно використання цифрових технологій, продуктів та послуг серед українських секторів промисловості, сфер життєдіяльності, бізнесу та суспільства для їх ефективності, конкурентоздатності та національного розвитку, зростання обсягів виробництва високотехнологічної продукції та благополуччя населення.	Діяльність, в якій основними засобами (факторами) виробництва є цифрові (електронні, віртуальні) дані як числові, так і текстові.
В.І. Ляшенко та О.С. Вишневський [6]; В.П. Вишневський, О.М. Гаркушенко, С.І. Князєв, Д.В. Липницький, В.Д. Чекіна [7]	Радикальне перетворення всіх трьох вже існуючих секторів: первинного – сільського господарства і видобутку корисних копалин, вторинного – промислового виробництва, третинного – послуг. Охоплює оцифровування не лише інформації, а й економічних відносин і процесів за допомогою цифрових технологій, що надають нові можливості для створення вартості й отримання доходів.	Якісні зміни бізнес-процесів, компетенцій, бізнес-моделей за рахунок використання цифрових платформ з метою повного використання можливостей цифрових технологій та їхнього впливу на діяльність підприємств, їхніх клієнтів і стан ринків. Докорінні зміни в організації функціонування бізнесу, його стратегії та підходах до ведення бізнесу, що втілюються у його гнучкості та клієнтоорієнтованості.	Структурні трансформації в економіці, перехід до більш високого технологічного рівня за рахунок використання цифрових технологій.	Сектор національної економіки, результатом функціонування якого є цифровий (інформаційний) продукт. Охоплює цифрову техніку і технології (апаратні засоби, програмне забезпечення зв'язку), навички людини у частині користування цими технікою і технологіями (цифрові навички), а також проміжні цифрові товари і послуги, які використовуються у виробництві валового внутрішнього продукту.
М. Руденко [8]	Нові можливості для всіх секторів економіки у розрізі модернізації методів роботи та управління, зміна виробничих процесів, каналів реалізації та способів взаємодії з постачальниками та покупцями	Зниження трансакційних витрат за рахунок використання електронних каналів взаємодії; передбачає трансформацію класичних інститутів для підвищення рівня довіри до електронної сфери	Докорінні зміни всіх бізнес-процесів в економіці, які базуються на нових інформаційно-комунікативних технологіях, що забезпечують перехід до новітньої, більш прогресивної економічної моделі	Економічна система, в якій превалює сектор інформаційних послуг
Т. Юдіна, І. Тушканов [21]	У вузькому значенні – створення на різних рівнях економіки (глобальному, мега, макро, мезо, мікро, нано) інформаційно-цифрових платформ і операторів, які дозволяють вирішувати різні завдання, зокрема стратегічні: розвиток медицини, науки, освіти, транспорту, нової індустріалізації, державного регулювання економіки тощо; у широкому сенсі – зміна природи виробничих або економічних відносин, зміну їх суб'єктивно-об'єктивної орієнтованості.	Широке впровадження новітніх цифрових технологій, докорінна зміна форми і способу передачі та використання даних.	Вдосконалення бізнес-моделей та моделей прийняття рішень в усіх сферах соціально-культурно-економічної системи	Соціо-культурно-економічна («розумна») активність, заснована на Інтернет- та «хмарних» технологіях.

Рис. 1. Структурно-логічна схема становлення та розвитку цифрової економіки [побудовано авторами]

Як видно з рис. 1, вихідним етапом цифровізації є оцифровування інформації, тобто перетворення аналогової її форми у цифрову або цифрове втілення фізичного об'єкта з метою подальшої автоматизації процесів. Інакше кажучи, саме оцифровування є базисом цифрових перетворень в економіці та суспільстві, що створює необхідні передумови переходу до докорінно нових методів та моделей прийняття рішень, бізнес-процесів, видів і форм комунікації тощо. На цьому етапі персонал компаній вчиться працювати інакше, в інших реаліях, використовуючи цифрові інструменти, такі як мобільні пристрої і технології, що суттєво підвищують його мобільність, та/або використовуючи платформи соціальної співпраці та уніфікованих комунікацій. Останні являють собою цифрові системи, що значно прискорюють та полегшують комунікативний процес, сприяючи підвищенню ефективності бізнес-процесів та бізнес-моделей. Це, зі свого боку, створює нові можливості для інших видів взаємодії, а також нових видів та напрямів економічної активності. Тобто оцифровування інформації є підґрунтям процесу цифровізації, одним з результатів якої є цифровий бізнес, що характеризується такими основними властивостями:

перебування в авангарді прогресивних технологічних цифрових перетворень;

максимізація рівня ефективності діяльності за рахунок використання новітнього програмного забезпечення і технічних засобів;

застосування сучасних операційних моделей управління, що можливо через впровадження інноваційних цифрових технологій.

Отже, цифровізація розглядається як шлях до цифрового бізнесу від оцифровування до створення нових цифрових видів діяльності, а відтак, і потоків доходів. Водночас трансформаційні зміни охоплюють усі аспекти традиційних видів підприємництва, що супроводжується прискоренням впровадження нових технологій та появою нових потреб і ринків. Очевидно,

що цифровізація у внутрішньому середовищі бізнес-сектору вимагає докорінної зміни організаційної культури та ділової практики, що має бути підкріплено відповідними технічними можливостями і набуттям персоналом необхідних знань та практичних навичок. Формування цифрового бізнесу одночасно з оцифровуванням інформаційних ресурсів складають сутність трансформаційних процесів, через котрі відбувається становлення цифрової економіки та подальший її розвиток з переходом на якісно новий, більш високий, технологічний рівень.

ВИСНОВКИ

Отже, проведений аналіз понятійного апарату цифрової економіки дозволив не лише надати уточнення дефініції розглянутих категорій, а й чітко розмежувати їх. Встановлено, що цифровізацію науковці та практики пов'язують здебільшого з відповідними перетвореннями у бізнес-середовищі, а цифрові трансформації та цифровий розвиток розглядають ширше, охоплюючи усі сектори на макрорівні, тобто у масштабах національної соціально-економічної системи. Базисом же цифрових перетворень в економіці та суспільстві є оцифровування, що разом зі становленням цифрового бізнесу відображає суть трансформацій. Визначено, що це перманентний процес, результатом якого на сучасному етапі є перехід до новітньої економічної моделі – цифрової економіки. Остання, зі свого боку, розглядається як динамічна система, яка удосконалюватиметься через якісні зміни цифрових технологій, бізнес-моделей тощо, що в кінцевому підсумку забезпечить перехід до більш високого технологічного укладу і рівня соціально-економічного розвитку. Перспективи подальших досліджень буде присвячено розгляду теоретичних засад та розробленню практичних рекомендацій зі створення умов, рушіїв та механізмів цифрових трансформацій з урахуванням реалій української економіки.

Список використаних джерел

1. Ebert C., Duarte H. Digital Transformation. *IEEE Software*. 2018. Vol. 35(4). pp. 16-21.
2. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European economic and social committee

and the committee of the regions 2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade COM/2021/118 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0118>

3. Westerman G., McAfee A., Bonnet D., Calmejan C., Ferraris P. Digital transformation: A roadmap for billion-dollar organizations. MIT Center for Digital Business and Capgemini Consulting, 2011. Vol. 10. pp. 1-68.

4. Fitzgerald M., Kruschwitz N., Bonnet D., Welch M., Embracing Digital Technology: A New Strategic Imperative. *MIT Sloan Management Review, Research Report*. 2013. Vol. 7. pp. 1-68.

5. McDonald M., Roswell-Jones A. The Digital Edge: Exploiting Information & Technology for Business Advantage, Gartner Inc., 2012. 417 p.

6. Ляшенко В.І., Вишневецький О.С. Цифрова модернізація економіки України як можливість проривного розвитку: монографія. Київ, 2018. 252 с.

7. Цифровізація економіки України: трансформаційний потенціал: монографія / за ред. В.П. Вишневецького та С.І. Князєва. Київ: Академперіодика, 2020. 188 с.

8. Руденко М.В. Цифровізація економіки: нові можливості та перспективи. *Економіка та держава*. 2018. № 11. С. 61-65. DOI: 10.32702/2306-6806.2018.11.61.

9. Воскобоєва О.В., Ромашенко О.С. Індекс цифровізації як основний фактор розвитку цифрових технологій. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2018. № 4 (26). С. 56-61. DOI: 10.31673/2415-8089.2018.045661

10. Shevtsova H., Shvets N., Panychok M., Sokolova H. Digitalization of Small and Medium-Sized Enterprises in Ukraine. 61st International Scientific Conference on Information Technology and Management Science of Riga Technical University (ITMS) (Riga, Latvia, 2020). Riga, 2020. pp. 1-5. DOI: 10.1109/ITMS51158.2020.9259313

11. Stolterman E., Fors A. Information technology and the good life. *International Federation for Information Processing Digital Library*. 2004. № 143. pp. 687-692. DOI: 10.1007/1-4020-8095-6_45

12. Tratkowska K. Digital transformation: theoretical backgrounds of digital change. *Management Sciences*. 2019. Vol. 24. № 4. DOI:10.15611/ms.2019.4.05.

13. BMWi. Industrie 4.0 und Digitale Wirtschaft – Impulse für Wachstum, Beschäftigung und Innovation, Bundesministerium für Wirtschaft und Energie. Berlin. 2015. 97 p.

14. Martin A. Digital literacy and the "Digital society". *Digital Literacies: Concepts Policies Practices*. New York: Peter Lang, 2008. pp. 151-176.

15. Mazzone D. Digital or Death: Digital Transformation – The Only Choice for Business to Survive Smash and Conquer. *Smashbox Consulting Inc.*, 2014. 175 p.

16. Bowersox D., Closs D., Drayer R. The digital transformation: Technology and beyond. *Supply Chain Management Review*. 2005. Vol. 9(1), pp. 22-29.

17. Eurostat. Digital economy and society. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>.

18. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження КМУ від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p#Text>

19. Bloomberg J. Digitization, Digitalization, And Digital Transformation: Confuse Them At Your Peril. URL: <https://www.forbes.com/sites/jasonbloomberg/2018/04/29/digitization-digitalizationand-digital-transformation-confuse-them-at-your-peril/#1e1fe3d02f2c>

20. Mehdi Khosrow-Pour. Encyclopedia of Information Science and Technology: in 10 vol. IGI Global, 2017. 8104 p.

21. Юдина Т.Н., Тушканов И.М. Цифровая экономика сквозь призму философии хозяйства и политической экономии. *Философия хозяйства*. 2017. №1. С. 193-201.

References

1. Ebert C., Duarte H. Digital Transformation. *IEEE Software*. 2018. Vol. 35(4). pp. 16-21.

2. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European economic and social committee and the committee of the regions 2030 Digital Compass: the European way for the Digital Decade COM/2021/118 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0118>

3. Westerman G., McAfee A., Bonnet D., Calmejan C., Ferraris P. Digital transformation: A roadmap for billion-dollar organizations. MIT Center for Digital Business and Capgemini Consulting, 2011. Vol. 10. pp. 1-68.

4. Fitzgerald M., Kruschwitz N., Bonnet D., Welch M., Embracing Digital Technology: A New Strategic Imperative. *MIT Sloan Management Review, Research Report*. 2013. Vol. 7. pp. 1-68.

5. McDonald M., Roswell-Jones A. The Digital Edge: Exploiting Information & Technology for Business Advantage, Gartner Inc., 2012. 417 p.

6. Liashenko V.I., Vyshnevskiy O.S. Digital modernization of Ukraine's economy as an opportunity for breakthrough development: monograph. Kyiv, 2018. 252 p. (in Ukrainian).

7. Digitalization of the economy of Ukraine: transformational potential: monograph / ed. V.P. Vyshnevskiy, S.I. Kniaziev. Kyiv: Akademperiodika, 2020. 188 p. (in Ukrainian).

8. Rudenko M.V. Digitization of the economy: new opportunities and prospects. *Economy and state*. 2018. № 11. pp. 61–65. DOI: 10.32702/2306-6806.2018.11.61 (in Ukrainian).

9. Voskoboieva O.V., Romashchenko O.S. Digitization index as a major factor in the development of digital technologies. *Economy. Management. Business*. 2018. № 4 (26). pp. 56-61. DOI: 10.31673/2415-8089.2018.045661 (in Ukrainian).

10. Shevtsova H., Shvets N., Panychok M., Sokolova H. Digitalization of Small and Medium-Sized Enterprises in Ukraine. 61st International Scientific Conference on Information Technology and Management Science of Riga Technical University (ITMS) (Riga, Latvia, 2020). Riga, 2020. pp. 1-5. DOI: 10.1109/ITMS51158.2020.9259313

11. Stolterman E., Fors A. Information technology and the good life. *International Federation for Information Processing Digital Library*. 2004. № 143. pp. 687-692. DOI: 10.1007/1-4020-8095-6_45

12. Tratkowska K. Digital transformation: theoretical backgrounds of digital change. *Management Sciences*. 2019. Vol. 24. № 4. DOI:10.15611/ms.2019.4.05.

13. BMWi. Industrie 4.0 und Digitale Wirtschaft – Impulse für Wachstum, Beschäftigung und Innovation, Bundesministerium für Wirtschaft und Energie. Berlin. 2015. 97 p.

14. Martin A. Digital literacy and the "Digital society". Digital Literacies: Concepts Policies Practices. New York: Peter Lang, 2008. pp. 151-176.
15. Mazzone D. Digital or Death: Digital Transformation – The Only Choice for Business to Survive Smash and Conquer. Smashbox Consulting Inc., 2014. 175 p.
16. Bowersox D., Closs D., Drayer R. The digital transformation: Technology and beyond. *Supply Chain Management Review*. 2005. Vol. 9(1), pp. 22-29.
17. Eurostat. Digital economy and society. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>.
18. On approval of the Concept of development of the digital economy and society of Ukraine for 2018-2020 and approval of the action plan for its implementation: Order of the Cabinet of Ministers of January 17, 2018 № 67-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p#Text> (in Ukrainian).
19. Bloomberg J. Digitization, Digitalization, And Digital Transformation: Confuse Them At Your Peril. URL: <https://www.forbes.com/sites/jasonbloomberg/2018/04/29/digitization-digitalizationand-digital-transformation-confuse-them-at-your-peril/#1e1fe3d02f2c>
20. Mehdi Khosrow-Pour. Encyclopedia of Information Science and Technology: in 10 vol. IGI Global, 2017. 8104 p.
21. Yudina T.N., Tushkanov I.M. Digital economics through the prism of economic philosophy and political economy. *Philosophy of economy*. 2017. №1. pp. 193-201. (in Russian).

Maryna PANYCHOK

student, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1743-0248>

e-mail: e.nigma1898@gmail.com

Nataliia SHVETS

PhD in Economics, Associate Professor, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1215-2397>

e-mail: shvets@snu.edu.ua

Yaroslav BURKO

PhD in Economics, Associate Professor, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9484-1115>

e-mail: burko@snu.edu.ua

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF THE FORMATION OF THE DIGITAL ECONOMY: ANALYSIS OF THE CONCEPTUAL APPARATUS

Introduction. The formation of the digital economy requires analysis, study and understanding of a range of terms that cover various aspects of transformation processes. To ensure the smooth running of this process, it is necessary not only modern equipment and digital technologies, but also a clear presentation of results and business processes, which, in turn, requires in-depth study of terminology in this area and establishing links between certain terms and categories, such as "digitization", "digitalization", "digital transformation", "digital economy".

The purpose of the paper is to study, clarify and establish the relationships between the basic concepts of the process of digital transformation in the modern economy.

Results. Digital transformations, which is spreading now around the world, began their global expansion from developed countries: the European Union and the United States. Foreign scientists began to form the theoretical foundations of digital transformation processes, formulating the conceptual foundations of digital transformations, the study of which allowed to distinguish two approaches to the interpretation of the concept of "digital transformations": process and result. In our opinion, it is expedient to consider digital transformations from the angle of the process-result approach. A detailed analysis of existing interpretations of the concepts of "digitalization", "digital transformations", "digital development" and "digital economy" allowed to build a certain meaningful chain that illustrates the relationship between these concepts. Thus, digital transformations are a continuous process, the result of which is the transition to the latest economic model – the digital economy.

Conclusions. The analysis of theoretical, legislative and scientific-practical sources allowed not only to provide a final definition of the considered categories, but also to clearly distinguish them. Prospects for further research will relate to the creation of an appropriate theoretical and methodological basis for the development of the latest economic model and its adaptation to Ukrainian realities.

Keywords: digitization, digitalization, digital transformation, digital development, digital economy

Олександр Володимирович **СЕВЕРИНОВ**

к.е.н., доцент, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5366-4044>

e-mail: severynov_ov@ukr.net

Яніна Олександрівна **ЧУПРИНА**

викладач, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6645-0296>

e-mail: chuprinayan4ik@ukr.net

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ ВИКЛАДАЧІВ ВІТЧИЗНЯНИХ ЗВО

На підставі аналізу законодавства показано неврегульованість питань охорони праці у чинному законодавстві; розглянуто переваги та недоліки використання дистанційної роботи викладачів вітчизняних закладів вищої освіти (ЗВО); здійснено аналіз чинного законодавства у сфері охорони праці на міжнародному, національному та локальному рівні; запропоновано основні напрями вдосконалення нормативно-правового регулювання охорони праці викладачів. Серед запропонованих напрямів ефективної організації охорони праці викладачів в Україні запропоновано урегулювання нормативно-правового забезпечення охорони праці та техніки безпеки, створення закону про охорону праці викладачів.

Ключові слова: правове регулювання, охорона праці, заклад вищої освіти, викладач

ВСТУП

Одним із перспективних та важливих напрямів діяльності будь-якого підприємства, організації чи установи є дослідження питань нормативно-правового регулювання охорони праці та техніки безпеки працівників. Міжнародний досвід свідчить, що організація діяльності без дотримання охорони праці та техніки безпеки часто виступає причиною зниження продуктивності праці, ефективності підприємства та викликає суттєві економічні втрати держави на національному рівні загалом. Саме з цієї причини у трудовому законодавстві передбачено для працівника гарантії реалізації права на безпечну працю. Норми трудового права покликані забезпечити гідні умови праці, зменшити кількість нещасних випадків на виробництві, запобігати та попереджувати виникненню небезпечних для працівників ситуацій, що призводять до проблем зі здоров'ям або навіть до смерті.

Безперечно, охорона праці – проблема складна й багатогранна. Це підтверджує той факт, що коли у вересні 2015 р. всі країни-члени Організації Об'єднаних Націй (ООН) ухвалили 17 глобальних цілей [1], що покликані забезпечити гідне майбутнє для людей усієї планети. На ціль 8 «Сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх» часу на реалізацію було виділено аж до 2030 р., а саме: до 2030 р. забезпечити повну і продуктивну зайнятість та гідну працю для всіх жінок і чоловіків, зокрема молодих людей та осіб з інвалідністю, і рівну оплату за працю рівної цінності. У 2017 р. Україна представила національну доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна» [2], яка надає адаптоване з урахуванням специфіки національного розвитку, бачення орієнтирів досягнення Цілей Сталого Розвитку, які були затверджені на Саміті ООН у 2015 р.

Актуальність досліджуваного питання обумовлена

невизначеністю правового регулювання охорони праці викладачів у трудовому праві, невідповідністю нормативних актів у сфері охорони праці викладачів вимогам сьогодення й потребою у пошуку перспективних шляхів удосконалення правового регулювання з урахуванням особливостей викладацької діяльності в умовах карантину. Окремими аспектами у сфері охорони праці були досліджені провідними українськими й закордонними вченими: М.Г. Александровою, В.Л. Безсонним, В.С. Венедіктовою, Л.Я. Гінцбургом, В.Я. Гоцем, Є.О. Михайловою, М.О. Мороз, В.І. Прокопенко, П.М. Рабіновичем, В.Г. Ротаном, О.В. Смирною, Г.І. Чанишевою та ін. Втім, попри вагомий внесок вчених, на сьогодні залишаються ще не вирішені проблеми правового регулювання охорони праці саме викладачів закладів вищої освіти (ЗВО) України, потребують подальшого ґрунтовного та комплексного наукового дослідження вирішення питання охорони праці викладацької роботи в умовах пандемії.

Саме тому **МЕТА** дослідження – визначення перспективних напрямів удосконалення нормативно-правового регулювання охорони праці викладачів вітчизняних ЗВО в сучасних умовах.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наукове дослідження побудоване на застосуванні системного методу, який дав змогу здійснити повне та об'єктивне дослідження правового регулювання охорони праці. Дедукція, індукція, аналіз та синтез дозволили відобразити особливості викладацької роботи та охорони праці викладачів у сучасних умовах.

РЕЗУЛЬТАТИ

Сучасний етап розвитку вищої освіти характеризується високим рівнем нестабільності, що провокується численною сукупністю чинників, серед яких, наприклад: міграція абітурієнтів закордон, структурні зру-

шення в економіці, тиск з боку конкурентів, зміна нормативної бази надання освітніх послуг, розбалансованість ринку праці тощо. У 2020 р. до цих факторів додався ще один – епідемія COVID-19 та запроваджений на державному рівні карантин, що суттєво вплинули на діяльність більшості ЗВО та став причиною зміни трудового законодавства з урегулювання дистанційної та надомної роботи. Зазначене виявило потребу перегляду чинної системи охорони праці та системи менеджменту ЗВО загалом, розроблення ефективних інформаційних технологій для забезпечення безпечних умов праці викладача, збереження кадрового потенціалу, запозичення іноземного досвіду роботи колег, застосування сучасних форм, методів та процедур, що буде спрямовано на створення успішного виходу із кризового стану.

Відомо, що правове урегулювання охорони праці здійснюється на кількох рівнях, зокрема норми права, які встановлюють правила поведінки у галузі охорони праці, закріплюються в міжнародно-правових актах. Зокрема, важливе значення мають документи міжнародного рівня для розвитку національного законодавства у сфері охорони праці. На сьогодні в Україні ратифіковано велику кількість міжнародних документів, а саме: Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права (ратифікація від 1973 р.), Європейська соціальна хартія (переглянута) (редакція від 07.09.2016 р.), Конвенція міжнародної організації праці 1947 р. про інспекцію праці у промисловості й торгівлі № 81 (редакція від 23.2.2006 р.), Конвенція про інспекцію праці у сільському господарстві № 129 (ратифікація від 08.09.2004 р.), Конвенція про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів № 159 (ратифікація від 06.03.2003 р.), Конвенція 1981 р. про безпеку та гігієну праці та виробниче середовище № 155 (ратифікація від 02.11.2011 р.), Конвенція 1985 р. про служби гігієни праці № 161 (ратифікація від 10.03.2010 р.).

На національному рівні чинне законодавство України про охорону праці базується на конституційному праві громадян країни на належні, гідні та безпечні умови праці передбачені ст. 43 Конституції України. Крім того, у Конституції гарантовано ст. 46 право громадян на соціальний захист, що включає право забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності. Ст. 49 Конституції України гарантує охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Право на охорону праці передбачено у ст. 57 [3]. Тобто держава гарантує працівникам гідні умови праці та захист у разі порушення такого права.

Права та обов'язки власників із забезпечення належних умов праці працівників незалежно від форм власності, а також соціальні гарантії для окремих категорій робітників регулює Кодекс законів про працю України (далі – КЗпП України) [4]. Зокрема, глава XI КЗпП України повністю присвячена питанню охорони праці, глава XII забезпечує гарантії у працевлаштуванні жінок, глава XIII регулює питання, пов'язані з реалізацією працівниками права на гідні та безпечні умови праці молоді. Окрім КЗпП України у систему джерел входять й інші Закони України – «Про охорону праці», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», «Про пожежну безпеку», «Основи законодав-

ства України про охорону здоров'я», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» тощо.

Уточнення положень та урегулювання окремих питань охорони праці унормовані у декретах та постановках Кабінету Міністрів України, а саме: «Порядок розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17 квітня 2019 р. № 337, «Перелік заходів та засобів з охорони праці, витрати на здійснення та придбання яких включаються до валових витрат», затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 994 від 27 червня 2003 р. тощо.

Кабінет Міністрів України реалізує державну політику у галузі охорони праці шляхом створення Фонду соціального страхування України, Державну службу України з питань праці тощо.

Крім того, на правозастосовному рівні діють також акти судової влади, пов'язані з розглядом трудових спорів і відшкодуванням шкоди, пов'язаної з порушенням прав працівника на безпечні умови праці.

Основні принципи державної політики у галузі охорони праці, а саме: підвищення рівня промислової безпеки; соціального захисту працівників, повного відшкодування шкоди особам, які потерпіли від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань; встановлення єдиних вимог з охорони праці для всіх підприємств та суб'єктів підприємницької діяльності незалежно від форм власності та видів діяльності; адаптації трудових процесів до можливостей працівника з урахуванням його здоров'я та психологічного стану; використання економічних методів управління охороною праці, участі держави у фінансуванні заходів з охорони праці, залучення добровільних внесків та інших надходжень на ці цілі, отримання яких не суперечить законодавству, тощо задекларовано у Законі України «Про охорону праці» [5]. У 2021 р. ст.ст. 13 та 14 вищезгаданого Закону доповнені нормами документального супроводу дистанційної та надомної роботи. Більш детально ці поняття описані у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу» [6]. Згідно зі ст. 60 цього Закону «Надомна робота – це форма організації праці, за якої робота виконується працівником за місцем його проживання або в інших визначених ним приміщеннях, що характеризуються наявністю закріпленої зони, технічних засобів (основних виробничих і невиробничих фондів, інструменту, приладів, інвентарю) або їх сукупності, необхідних для виробництва продукції, надання послуг, виконання робіт або функцій, передбачених установчими документами, але поза виробничими чи робочими приміщеннями власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу [6]. З приводу дистанційної роботи, то у ст. 60 КЗпП [4] говориться, що це «форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією власника або уповноваженого ним органу, у будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій».

Особливе значення має забезпечення виконання п. 2 ч. 1 ст. 29 Кодексу законів про працю, згідно з яким «власник або уповноважений ним орган повинен надати працівникові рекомендації щодо роботи з обладнанням та засобами, які власник або уповноважений ним орган надає працівнику для виконання певного обсягу робіт. Ознайомлення може відбуватися у формі дистанційного інструктажу або шляхом проведення навчання безпечним методам роботи на конкретному технічному засобі. У трудовому договорі за згодою

сторін можуть передбачатися додаткові умови щодо безпеки праці» [4].

В Україні давно назріла необхідність у проведенні реформи у галузі охорони праці, яка узагальнить та виступить передумовою до зміни існуючих підходів до проблеми правового регулювання охорони праці з урахуванням сучасних реалій. Для забезпечення чіткого уявлення про дистанційну роботу викладачів пропонуємо узагальнення переваг та недоліків використання такої форми роботи (табл. 1).

Таблиця 1 – Переваги та недоліки використання дистанційної роботи викладачів [складено авторами]

№ п/п	Переваги	Недоліки
1	Планування вільного від пар робочого часу на власний розсуд, економія часу на проїзд	Загальна тривалість робочого часу зазвичай перевищує норми, передбачені ст.ст. 50 і 51 КЗпП
2	Більше вільного часу на спілкування із сім'єю	Відсутність очного спілкування з колегами та студентами
3	Робота з використанням інформаційно-комунікаційних технологій	Цифрова неграмотність населення
4	Офіційне працевлаштування	Переважає для жінок відбувається зростання навантаження домашньої та доглядової праці

Отже, дистанційна робота, з одного боку, сприяє збільшенню продуктивності праці викладачів вдома, а з іншого – характерним є перепаювання та подальше професійне вигорання. Часто дистанційна робота викладача має технічні проблеми: перебої у системі інформаційного забезпечення, стійкість Інтернет-інфраструктури, технічне обслуговування. Крім того, відбувається розмивання кордонів робочого та вільного часу, збільшується час проведений за комп'ютером за перевіркою домашніх та практичних занять, веденням чатів, надання коментарів та обґрунтованих відповідей результатів перевірки завдань студентів.

В Україні вже давно виникла необхідність систематизації, перегляду та оновлення існуючих правових актів у галузі охорони здоров'я: державні санітарні норми виробничого шуму, ультразвуку та інфразвуку ДСН 2.3.6.037–99, затверджені постановою Головного державного санітарного лікаря України № 37 від 01.12.1999 р. [8]; державні санітарні норми мікроклімату виробничих приміщень ДСН 3.3.6.042–99, затверджені постановою Головного державного санітарного лікаря України № 42 від 01.12.1999 р. [9]; загальні вимоги до забезпечення роботодавцями охорони праці працівників, затверджені наказом МНС № 67 від 25.01.2012 р. [10]; державні санітарні правила норми роботи з візуальними дисплейними терміналами (ВДТ) електронно-обчислювальних машин (ЕОМ) ДСанПіН 3.3.2.007–98, затверджені постановою Головного державного санітарного лікаря України № 7 від 10.12.1998 р. [7] тощо.

Перспективним напрямом вдосконалення правового регулювання охорони праці викладачів є встановлення контролю за використанням перерв для відпочинку працівників, які працюють із персональними комп'ютерами та іншою оргтехнікою, перегляд державних санітарних правил і норм роботи з ВДТ ЕОМ ДСанПіН 3.3.22.007–98, в якому чітко прописані режими праці і відпочинку у роботі з ВДТ ЕОМ і ПЕОМ та встановлено обов'язок керівника відносно встановлення внутрішньозмінних регламентованих перерв для відпочинку та збереження працюючих, попередження профзахворювань та підтримки працездатності. Згідно з п.п. 5.7,

5.8 тривалість таких перерв передбачено лише для трьох груп: для розробників програм встановлена перерва для відпочинку тривалістю 15 хв. через кожну годину роботи за ВДТ, оператори ЕОМ повинні відпочивати 15 хв. через кожні 2 години, та оператори комп'ютерного набору 10 хв. через кожну годину роботи з ВДТ [7].

Відомо, що робота викладача характеризується інтенсивною розумовою працею, обмеженням рухової активності та підвищенням зорових навантажень під час виконання методичної й наукової роботи, а в період карантину й навчального навантаження. З приводу роботи викладача під час навчального процесу, нормативами передбачено 5-хв. перерви всередині пари та 10-хв. перерви між парами. Цей норматив виконується повною мірою відповідно до затвердженого розкладу занять. Крім того, облік та регламентація робочого часу викладачів ЗВО відбувається на підставі затвердженого вченою радою положення. Найбільше занепокоєння викликає виконання навантаження другої половини дня: наукової, методичної та організаційної роботи. Із введенням карантину всі наукові та організаційні заходи відбуваються тільки онлайн, тому використання персональних комп'ютерів та іншої оргтехніки для викладачів зростає в декілька раз, особливо у тих випадках, коли викладачу необхідно бути присутнім на декількох заходах, наприклад, на науковій конференції та на засіданні кафедри.

Звісно, у трудовому законодавстві регулювання охорони праці викладачів відбувається на загальних підставах (ст. 29 КЗпП, ст. 43 Закону України «Про охорону праці» тощо), у чинному Законі України «Про вищу освіту» відсутня спеціальна стаття з охорони праці викладачів і лише частково урегульовано це питання у ст. 34 Закону. Тому так важливо в умовах сьогодення ввести зміни до діючого законодавства, де було б передбачено особливості роботи викладачів, зокрема в умовах карантинних обмежень. Крім того, держава зобов'язана забезпечити ефективне галузеве та регіональне управління охороною праці; сприяти пошуку нових джерел фінансування національних, галузевих, регіональних програм покращення безпеки, гігієни

праці та виробничого середовища та розробляти стимулюючу систему безпечної праці.

На рівні ЗВО важливо забезпечити виконання діючих нормативів, формувати організаційну культуру з дотримання технологічної дисципліни працівників; займатися організацією тренінгів, лекцій та круглих столів стосовно зміни ставлення до питань охорони праці учасників трудового процесу як за вертикаллю управління, так і за вертикаллю виконання.

ВИСНОВКИ

Необхідність реформування національної правової системи пов'язано із підписанням Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, яка передбачає реалізацію актуальних питань реформування та гармонізації трудового законодавства відповідно до законодавства ЄС та його державами-членами, а велика кількість нормативно-правових актів, дублювання окремих

положень у правових актах різної юридичної сили перешкоджають ефективному регулюванню охорони праці та вказують на доцільність створення окремого закону, який би регулював охорону праці викладачів вітчизняних ЗВО. Для успішної реалізації запропонованих напрямів у галузі охорони праці необхідно не тільки ухвалення нових і вдосконалення діючих нормативних правових актів з урахуванням європейського та світового досвіду, а й чітке їхнє дотримання суб'єктами трудових відносин в умовах карантину.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що їх можна буде використати як у науково-дослідній сфері для подальшого дослідження правового регулювання охорони праці викладачів, так і в правозастосовній діяльності з метою вдосконалення практики використання норм про охорону праці викладачів у ЗВО.

Список використаних джерел

1. Цілі сталого розвитку. URL: <https://globalcompact.org.ua/pro-nas/tsili-stijkogo-rozvytku>
2. 17 цілей сталого розвитку (ЦСР) до 2030 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>
4. Кодекс законів про працю: Закон від 10.12.1971 р. № 322–VIII. Дата оновлення: 14.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
5. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р. № 2695-XII. Дата оновлення: 14.08.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text>
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу: Закон України від 04.02.2021 р. № 1213-IX. Дата оновлення: 14.06.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-20#Text>
7. Державні санітарні правила й норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин ДСанПІН 3.3.2.007–98: затв. Постановою Головного державного санітарного лікаря України 10 грудня 1998 р. № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0007282-98#Text>
8. Державні санітарні норми виробничого шуму, ультразвуку та інфразвуку ДСН 2.3.6.037–99: затв. Постановою Головного державного санітарного лікаря України від 01.12.1999 р. № 37. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va037282-99#Text>
9. Державні санітарні норми мікроклімату виробничих приміщень ДСН 3.3.6.042–99, затверджені постановою Головного державного санітарного лікаря України від 01.12.1999 р. № 42. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va042282-99#Text>
10. Загальні вимоги стосовно забезпечення роботодавцями охорони праці працівників: затв. наказом МНС від 25.01.2012 р. № 67. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0226-12#Text>

References

1. Sustainable development goals. URL: <https://globalcompact.org.ua/pro-nas/tsili-stijkogo-rozvytku> (in Ukrainian).
2. 17 Sustainable Development Goals (SDGs) by 2030. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina> (in Ukrainian).
3. The Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of 28.06.1996 № 254k / 96–VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (in Ukrainian).
4. The Labour Code: Law of Ukraine of 10.12.1971 № 322–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (in Ukrainian).
5. On labor protection: Law of Ukraine of 14.10.1992 № 2695-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text> (in Ukrainian).
6. On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Improvement of Legal Regulation of Telework, Homework and Work with the Use of Flexible Working Hours: Law of Ukraine of 04.02.2021 . № 1213-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-20#Text> (in Ukrainian).
7. State sanitary rules and norms of work with visual display terminals of electronic computers DSanPIN 3.3.2.007–98, approved by the Resolution of the Chief State Sanitary Doctor of Ukraine on December 10, 1998 № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0007282-98#Text> (in Ukrainian).
8. State sanitary norms of industrial noise, ultrasound and infrasound LTO 2.3.6.037–99, approved by the resolution of the Chief State Sanitary Doctor of Ukraine dated 01.12.1999 № 37. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va037282-99#Text> (in Ukrainian).
9. State sanitary norms of microclimate of production premises of LTO 3.3.6.042–99, approved by the resolution of the Chief State Sanitary Doctor of Ukraine of 01.12.1999 № 42. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va042282-99#Text> (in Ukrainian).
10. General requirements for employers to ensure the protection of workers, approved by the order of the Ministry of Emergencies from 25.01.2012 № 67. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0226-12#Text> (in Ukrainian).

Oleksandr SEVERYNOV

PhD in Economics, Associate Professor, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5366-4044>

e-mail: severynov_ov@ukr.net

Yanina CHUPRYNA

lecturer, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6645-0296>

e-mail: chuprinayan4ik@ukr.net

THE WAYS IMPROVING LEGAL REGULATION TO PROTECT LECTURES' HEALTH AND SAFETY AT UKRAINIAN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The relevance of the research is due to the uncertainty of legal regulation to protect lectures' health and safety in labour law and the necessity to find promising ways to improve legal regulation taking into account the characteristics of teaching in quarantine. Nowadays there are still unresolved issues of legal regulation of labour protection, namely lectures of higher educational institutions of Ukraine, the necessity for further thorough and comprehensive research to address the issue of labour protection of teaching in a pandemic. That is why the purpose of the following research is to identify promising areas for improving the legal regulation of labour protection of lectures at higher educational institutions of Ukraine in modern conditions.

In Ukraine, there has long been a need to systematize, revise and update existing legal acts in the field of teachers' health. The article considers the structure and main components of current legislation in the field of labour protection at the international, national and local levels. Under the conditions of quarantine restrictions, the advantages and disadvantages of using remote work of teachers are analyzed. Promising areas to improve the legal regulation of lectures' health and safety protection are establishing control over using breaks for employees working with personal computers and other office equipment to rest, revising state sanitary rules and regulations to work with a personal computer; regulating normative and legal provision of labour protection and safety in higher educational institutions, establishing a law to protect lectures' health and safety, etc.

A large number of regulations, duplicating provisions acts of different legal force hinder the effective regulation of labour protection and indicating the feasibility of creating a separate law that would regulate the labour protection of lectures' health and safety in Ukrainian higher educational institutions. To implement the proposed areas in the field of labour protection successfully it is necessary not only to adopt new and improve existing regulations taking into account European and world experience, but also their strict compliance with the subjects of labour relations in quarantine.

Keywords: legal regulation, health and safety protection, higher educational institutions, lecturer

Інна Юріївна **ШЕВЧЕНКО**д.е.н., доцент, професор кафедри, Харківський національний автомобільно-дорожній університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0758-9244>
e-mail: shevchenko.khnadu@gmail.comСтаніслав Віталійович **ПОТАПЕНКО**магістрант, Харківський національний автомобільно-дорожній університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8592-5832>**ІСТОРИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ ТА СУЧАСНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ДЕФІНІЦІЇ КАТЕГОРІЇ "ІННОВАЦІЯ"**

У статті авторами із застосуванням монографічного методу здійснено ретроспективний огляд тлумачень сутності поняття «інновація» вітчизняними науковцями. На підставі дослідження історичної еволюції дефініції категорії «інновація» зроблено висновки про доцільність дотримання дуалістичного підходу до ідентифікації сутності цього поняття, а саме одночасного розуміння інновації як: результату інноваційного процесу (новостворених або вдосконалених наукоємних технологій, способів господарювання/підприємництва, різних видів продукції, послуг, робіт); процесу, що охоплює дослідження, проєктування, розроблення, організацію виробництва й управління, комерціалізацію та поширення різних видів продукції, послуг, робіт, і передбачає отримання синергетичного ефекту від інтегральної взаємодії економічного, соціального, екологічного, науково-технічного та технологічного ефектів.

Ключові слова: інновація, інноваційний процес, інноваційна діяльність**ВСТУП**

Основою науково-технічного прогресу є винаходи та відкриття. Коли винаходи знаходять своє практичне застосування в якій-небудь людській діяльності, то це веде до створення нового продукту чи нової технології. Це означає, що ідея, покладена в основу винаходу, перетворилася на нововведення.

Як вітчизняній, так і закордонній науковій літературі властива багатогранність поглядів на сутність поняття «інновація». І це не дивно, бо серед проблем, з якими стикається бізнес, немає важливішої та складнішої, ніж проблема розроблення та впровадження нововведень.

Термін «інновація» (як позначення нової економічної категорії) ввів до наукового обігу Й. Шумпетер у першому десятиріччі XX ст. У своїй роботі «Теорія економічного розвитку» [1] він вперше розглянув питання «нових комбінацій» змін у розвитку, тобто питання інновацій, дав повне описання інноваційного процесу. Згодом термін «нові комбінації» замінено терміном «інновація», який позначав нову наукову категорію. Динамічна теорія розвитку, на думку Й. Шумпетера, ґрунтується на постійних коливаннях кон'юнктури,

які він розглядав як нові комбінації факторів виробництва та ринку.

Різні автори трактують поняття «інновація» залежно від об'єкта і предмета дослідження. Одні науковці розглядають інновацію як систему разових нововведень, що вводяться періодично; інші дослідники – як кінцевий результат впровадження нововведення з метою зміни об'єкта управління й одержання економічного, соціального, екологічного, науково-технічного або іншого ефекту; інші вчені – пов'язують її з життєвим циклом підприємства та продукції, що ним випускається.

МЕТА роботи полягає у дослідженні історичної еволюції та наданні сучасної інтерпретації дефініції категорії «інновація».

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ: використано метод аналізу та синтезу, системний підхід, монографічний метод, порівняльний аналіз, метод узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Застосувавши монографічний метод, прослідкуємо історичну еволюцію дефініції категорії «інновація» у вітчизняній науковій літературі (табл. 1).

Таблиця 1

Історична еволюція дефініції категорії «інновація» у вітчизняній науковій літературі [сформовано авторами за джерелами [2–46]]

Автор(-и)	Рік	Дефініції
1	2	3
О. Кравченко [2]	2001	процес впровадження і використання результатів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, спрямований на задоволення конкретних суспільних потреб із метою отримання певного ефекту (економічного, екологічного, соціального, науково-технічного чи інтегрального)
І. Білоброва [3]	2002	предмет інноваційного процесу, новий засіб задоволення суспільної потреби, який передбачає використання нововведення в господарській практиці
О. Посилкіна [4]	2002	кінцевий результат впровадження в практичну діяльність продуктів розумової праці – ідей, розробок, які призводять до отримання певного економічного, соціального або іншого виду ефекту

Продовження таблиці 1

1	2	3
Л. Цзінбо [5]	2002	впровадження й поширення новизни, відображеної у вигляді наукових, технічних, організаційних чи соціально-економічних новинок, що можна отримати на будь-якому етапі інноваційного процесу
Л. Антонюк, А. Поручник, В. Савчук [6]	2003	кінцевий результат інноваційної діяльності, що дістав втілення у вигляді нового або вдосконаленого продукту, впровадженого на ринку, нового або вдосконаленого технологічного процесу, який використовується у практичній діяльності або в новому підході до соціальних послуг
С. Ілляшенко, О. Прокопенко [7]	2003	кінцевий результат діяльності зі створення і використання нововведень, втілених у вигляді удосконалених або нових товарів (виробів або послуг), технологій їх виробництва, методів управління на всіх стадіях виробництва і збуту товарів, які сприяють розвитку та підвищенню ефективності функціонування підприємств
В. Федоренко [8]	2003	процес, спрямований на створення, виробництво, розвиток та якісне вдосконалення нових видів виробів, технологій, організаційних форм
П. Харів, О. Собко [9]	2003	результат інноваційної діяльності, відображений у вигляді наукових, технічних, організаційних чи соціально-економічних новинок
В. Власенко [10]	2004	кінцевий результат трансформації ідеї, що з'явилася завдяки певному рівню науково-технічного прогресу, і яка виявлена відкриттям або винаходом у певний час, у новину шляхом практичного застосування з метою зміни об'єкта управління та отримання ефекту у певній сфері суспільної діяльності, що неодмінно має позитивний вплив на подальший розвиток цієї ідеї або виникнення нової ідеї
О. Даций [11]	2004	зміни у техніці, технології, організації, екології, економіці, а також соціальній сфері з метою одержання економічного ефекту на основі задоволення певних суспільних потреб
А. Кулагін [12]	2004	нова або покращена продукція (товар, робота, послуга), спосіб (технологія) її виробництва або застосування, нововведення або вдосконалення у сфері організації та (або) економіки виробництва, і (або) реалізації продукції, що забезпечують економічну вигоду, які створюють умови для такої вигоди або покращують споживчі властивості продукції (товару, роботи, послуги)
І. Висоцька [13]	2005	цілеспрямований процес створення, розроблення, впровадження і використання ідей із метою отримання економічного чи соціального зиску
С. Володін [14]	2007	комплексний процес впровадження і використання результатів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, спрямований на задоволення конкретних суспільних потреб із метою отримання певного ефекту (економічного, екологічного, соціального, науково-технічного, інтегрального), який потребує значної концентрації інвестиційних та управлінських ресурсів для свого досягнення
М. Денисенко, Я. Риженко [15]	2007	результат впровадження новацій з метою змін в об'єкті діяльності й одержання економічного, соціального або іншого виду ефекту
Ю. Левченко [16]	2007	нові та вдосконалені технічні, технологічні, організаційні та інші процеси виробництва та послуг, що впроваджуються шляхом зміни об'єкта управління з метою отримання економічного, соціального, науково-технічного або іншого ефекту
І. Знаменський [17]	2008	будь-який впроваджений новий продукт (послуга) або продукт із новими якостями, новий засіб його виробництва, освоєння нових джерел сировини, нових ринків збуту, нові організаційно-технічні, управлінські, соціально-економічні рішення виробничого, фінансового, комерційного тощо характеру; суспільний техніко-економічний процес, що охоплює дослідження, проектування, розроблення, організацію виробництва, комерціалізацію та поширення нового продукту, процесу або системи
В. Зянько [18]	2008	результат втілення чи матеріалізації новаторської ідеї у певній предметній субстанції – продукті, технології, засобі людської діяльності чи послугі, для якої властиві нові споживчі якості, а реалізація передбачає зміну усталених, звичних способів діяльності, створення нового чи урізноманітнення старого попиту з метою отримання економічного, соціального, екологічного чи іншого ефекту
А. Колот [19]	2008	нові знання у вигляді досконаліших чи принципово нових ідей, проектів, результатів наукових досліджень тощо; результат творчого процесу у вигляді нових споживчих вартостей; реалізація нових ідей у діяльності людини, яка сприяє задоволенню потреб і приносить економічну вигоду тим, хто ці ідеї продукує, поширює й запроваджує
Р. Романінець [20]	2008	економічні відносини між суб'єктами господарювання з приводу використання новітніх досягнень НТП із метою підвищення ефективності виробництва, задоволення потреб суспільства, які дають можливість залучати до участі в інноваційних процесах усіх ринкових суб'єктів
Ю. Буренніков [21]	2009	кінцевий результат інноваційної діяльності, метою якого є отримання синергетичного ефекту за рахунок задоволення потреб суспільства у більш динамічний, ефективний спосіб через комерційне використання й диверсифікацію нових або вдосконалених за своїми властивостями видів продукції, технологічних процесів, форм і методів організації управління та маркетингу

Продовження таблиці 1

1	2	3
О. Князєва [22]	2009	пріоритетний спосіб економічного розвитку підприємств і сфер економічної діяльності в умовах формування глобального інформаційного й економічного простору, що базується на максимально ефективному використанні ресурсного потенціалу, прогресивних методах і технологіях організації й управління підприємством та орієнтовано на реінжиніринг виробничої й управлінської діяльності з метою підвищення економічної ефективності
О. Паливода [23]	2009	зміна у виробничій, комерційній, управлінській діяльності, що приводить до появи та впровадження нових чи вдосконалених товарів, технологій, стратегій тощо, що здатні приносити додаткову користь одночасно виробникам та споживачам
Н. Шквиря [24]	2009	кінцевий результат впровадження нововведень, які спрямовуються на якісне перетворення виробництва й невиробничої сфери з метою отримання певної вигоди: підвищення прибутковості виробництва, скорочення витрат підприємства, зростання продуктивності праці, добробуту працівників
О. Янковська [25]	2009	кінцевий результат інноваційного процесу, який призвів до якісних змін у будь-якій сфері діяльності підприємства
О. Бутова [26]	2010	сукупність економічних відносин між господарюючими суб'єктами економічної системи стосовно застосування новітніх конкурентоспроможних технологій, які істотно покращують структуру і якість виробництва продукції та соціальної сфери у сучасних умовах розвитку продуктивних сил суспільства у зв'язку з випереджальним зростанням науки в системі «наука – інновація – виробництво»
Д. Висоцький [27]	2010	новостворені або застосовані чи вдосконалені, наукоємні, технічно, технологічно або комерційно реалізовані технології, різні види продукції або послуги, створення яких призводить до досягнення економічного, екологічного та (або) іншого соціального ефекту
С. Крива [28]	2010	новий чинник виробництва у вигляді наукових, технічних, організаційних чи соціально-технічних новинок, призначений для використання в операційній, інвестиційній або фінансовій діяльності підприємства, що приносить дохід та забезпечує якісні зміни економічного та соціального ефекту
О. Мельник [29]	2010	продуковані в межах організації, реалізовані в економічному обороті конкурентні переваги, втілені (сконцентровані) у комерціалізованому продукті у вигляді технологій, ліцензій, патентів, товарах тощо
О. Федотов [30]	2010	система відносин із приводу трансформації нововведення в товар, його впровадження й поширення, що дозволяє прискорити інтенсифікацію відтворювальних процесів й індукує економічний, соціальний, політичний і технологічний ефект
Л. Водянка [31]	2011	елемент інноваційного процесу; кінцевий результат інноваційної діяльності; зміни у технологіях, продукції та послугах; комплексний процес – від виникнення ідеї до її матеріалізації в технологіях, продукції, послугах
С. Глухова [32]	2011	адаптований до сучасних потреб зовнішнього середовища (здатний до подальшого «життя» і функціонування) кінцевий результат наукових розробок зі створення принципово нових продуктів, методів, засобів, процесів, проєктів, систем тощо в будь-якій сфері діяльності підприємства, впровадження та комерціалізація якого забезпечують йому надприбуток та монопольне положення протягом певного періоду часу
О. Гончаренко [33]	2011	комплексна діяльність за участю різних взаємозв'язаних суб'єктів, кінцевим результатом якої є практичне впровадження нововведення, наукових досліджень, нової техніки, технології з метою отримання економічного, соціального, екологічного чи науково-технічного ефекту
Ю. Голуб [34]	2012	результат інноваційної діяльності, якісні зміни, елемент новизни в будь-якій сфері функціонування підприємства, що не використовувався раніше до цього моменту в заданому просторовому вимірі, та зумовлює одержання комерційного ефекту на основі задоволення певних суспільних потреб
Я. Мартинюк [35]	2012	будь-які товари, послуги, ідеї, які сприймаються суспільством як нові; створення ідеї, проведення наукових досліджень і розроблень, виробництво, маркетинг та розповсюдження; інтегрований процес, що поєднує у собі три сфери (науку, техніку та виробництво)
О. Піскун [36]	2012	новостворені (застосовані) й (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно покращують структуру і якість виробництва та (або) соціальної сфери
А. Сімахова [37]	2013	економічні відносини з приводу реалізації результатів творчої діяльності людини у якісно новому чи вдосконаленому продукті, технології, процесі виробництва, у нових адекватних ринковим умовам організаційних формах та методах управління, нових соціально-економічних структур
Р. Зубков [38]	2014	результат змін, які відбуваються за допомогою нововведень та використання сукупності заходів із впровадження й комерціалізації елементів наукового досягнення, яке виникає внаслідок комбінації, перетворення або звичайної загальної заміни діяльності на нових підхід або винахід

1	2	3
Ю. Коновал [39]	2014	новація, яка у процесі впровадження у сферу діяльності призводить до покращення виробничого процесу, підвищення якості послуг, розвитку галузі, підвищення ефективності, економічних показників, зростання прибутковості, кращого положення на ринку, підвищення іміджу господарюючого суб'єкта
Ю. Бажал [40]	2015	зміна технології, яка має історичне значення і становить собою стрибок від старої виробничої функції до нової
Н. Задорожнюк, А. Донець, А. Щелкунова [41]	2015	результат інноваційної, розумової, творчої діяльності людини або групи людей, який може бути реалізований у конкретній сфері та приносити економічний, соціальний або екологічний ефект
Б. Сенів, Я. Паранюк [42]	2017	зміни у сферах життєдіяльності підприємства: виробничій, маркетинговій, фінансовій, організаційній, соціальній за допомогою впровадження, освоєння й технічних досягнень із метою задоволення постійно зростаючих потреб використання нових або вдосконалених рішень
С. Котельбан [43]	2018	організаційно-технічні, економічні, виробничі, адміністративні, комерційні рішення із впровадження нового методу виробництва, форм організації виробництва та підприємництва, виробничих процесів, технологій і техніки, більш досконалого продукту, послуги, використовуючи винаходи, відкриття, досягнення науково-технічного прогресу для здобуття нових конкурентних переваг на ринку
О. Богашко [44]	2018	новостворені (застосовані) та (або) вдосконалені, відмінні від наявної практики, конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно покращують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери, виступають результатом досягнень науково-технічного прогресу та забезпечують його подальший розвиток
І. Чіков [45]	2019	закінчене, унікальне рішення, яке за допомогою науково-технічних досягнень найшло свою реалізацію у вигляді нової або оновленої суспільної потреби, впровадження якого підвищує ефективність функціонування підприємства у контексті створення конкурентоспроможних переваг із метою отримання максимально можливого економічного, соціального, екологічного чи іншого ефекту
Н. Зачосова, Д. Куценко, Т. Діденко [46]	2020	громадський, технічний, економічний процес, який через практичне використання ідей і винаходів призводить до створення кращих за своїми властивостями виробів, технологій, котрі характеризуються економічною ефективністю й не порушують механізм еколого-економічної рівноваги системи

Дефініція категорії «інновація» пройшла значну трансформацію від фактичного зведення до «процесу впровадження і використання результатів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, спрямованого на задоволення конкретних суспільних потреб з метою отримання певного ефекту (економічного, екологічного, соціального, науково-технічного чи інтегрального)» до розуміння як «громадського, технічного, економічного процесу, який через практичне використання ідей і винаходів призводить до створення кращих за своїми властивостями виробів, технологій, котрі характеризуються економічною ефективністю й не порушують механізм еколого-економічної рівноваги системи».

Інновації невід'ємно пов'язані з отриманням не лише окремих видів ефектів чи інтегрального ефекту від їх впровадження, а й синергетичного ефекту від взаємодії отримуваних ефектів.

За такої умови часто у якості синергетичного ефекту від провадження інноваційної діяльності та впровадження інновацій науковці називають отримання підприємством конкурентних переваг, покращення рин-

кової позиції (або, за оптимістичного сценарію, досягнення лідируючого або навіть монопольного положення на ринку) та максимізацію прибутку в найбільш короткостроковій перспективі.

ВИСНОВКИ

На підставі дослідження історичної еволюції дефініції категорії «інновація», вважаємо більш доцільним додержання дуалістичного підходу під час ідентифікації сутності цього поняття, а саме одночасного розуміння інновації як:

- результату інноваційного процесу (новостворених або вдосконалених наукоємних технологій, способів господарювання/підприємництва, різних видів продукції, послуг, робіт);

- процесу, що охоплює дослідження, проєктування, розроблення, організацію виробництва й управління, комерціалізацію та поширення різних видів продукції, послуг, робіт, і передбачає отримання синергетичного ефекту від інтегральної взаємодії економічного, соціального, екологічного, науково-технічного та технологічного ефектів.

Список використаних джерел

1. Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры). М.: Прогресс, 1992. 454 с.
2. Кравченко О.В. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності підприємств хімічної промисловості (на прикладі хімічних підприємств Сумської області): автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.04.01 / Укр. акад. банк. справи. Суми, 2001. 18 с.
3. Білоброва І.Ю. Удосконалення інноваційного менеджменту на машинобудівному підприємстві: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 / Технол. ун-т Поділля. Хмельницький, 2002. 19 с.

4. Посилкіна О.В. Інноваційно-інвестиційний розвиток фармацевтичного виробництва: проблеми фінансового забезпечення: монографія. Х.: Вид-во НФАУ: Золоті сторінки, 2002. 528 с.
5. Цзіньбо Л. Державне регулювання інноваційних процесів в економіці перехідного періоду: автореф. дис.... канд. екон. наук: 08.02.03 / Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Х., 2002. 21 с.
6. Антонюк Л.Л., Поручник А.М., Савчук В.С. Інновації: теорія, механізми розробки й комерціалізації: монографія. К.: КНЕУ, 2003. 394 с.
7. Ілляшенко С.М., Прокопенко О.В. Формування ринку екологічних інновацій: економічні основи управління: монографія. Суми: Видавництво СумДУ, 2003. 266 с.
8. Федоренко В.Г. Інноваційна й інвестиційна стратегія України. *Економіка та держава*. 2003. № 8. С. 6–27.
9. Харів П.С., Собко О.М. Активізація інноваційної діяльності промислових підприємств регіону: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2003. 184 с.
10. Власенко Л.В. Управління інноваційною діяльністю підприємства: автореф. дис.... канд. екон. наук: 08.06.01 / Харк. нац. екон. ун-т. Харків, 2004. 20 с.
11. Дадій О.І. Розвиток інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві України. К.: ННЦ ІАЕ, 2004. 428 с.
12. Кулагін А.С. Немного о термине «инновация». *Инновации*. 2004. № 7. С. 56–59.
13. Висоцька І.Б. Інноваційний чинник розвитку промисловості: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.07.01 / НАН України. К., 2005. 19 с.
14. Володін С.А. Теоретико-методологічні та організаційні засади інноваційного провайдингу на наукоємному аграрному ринку. К.: ЗАТ «Нічлава», 2007. 384 с.
15. Левченко Ю.Г. Управління інноваціями на підприємствах харчової промисловості України: автореф. дис.... канд. екон. наук: 08.00.04 / Нац. ун-т харч. технологій. К., 2007. 21 с.
16. Денисенко М.П., Риженко Я.В. Стратегічна місія інноваційної діяльності та шляхи її активізації в Україні. *Проблеми науки*. 2007. № 6. С. 10–16.
17. Знаменський І.О. Інноваційна діяльність у відтворювальному процесі: автореф. дис.... канд. екон. наук: 08.00.01 / Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». К., 2008. 18 с.
18. Зянько В.В. Інноваційне підприємництво: сутність, механізми і форми розвитку: монографія. Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2008. 397 с.
19. Колот А.М. Трансформація факторів соціально-економічного розвитку на етапі формування економіки знань. *Вісник Донбаської державної машинобудівної академії*. 2008. № 2(12). С. 140–148.
20. Романінець Р.М. Економічний механізм інноваційної активності: автореф. дис.... канд. екон. наук: 08.00.01 / Донец. нац. ун-т. Донецьк, 2008. 20 с.
21. Бурсенніков Ю.Ю. Управління інноваційною діяльністю промислових підприємств (на прикладі машинобудування): автореф. дис.... канд. екон. наук: 08.00.04 / Хмельниц. нац. ун-т. Хмельницький, 2009. 20 с.
22. Князева О.А. Інноваційний розвиток підприємств поштового зв'язку: теорія, методологія, практика: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.04 / Ін-т пробл. ринку та екон.-еколог. дослідж. НАН України. Одеса, 2009. 36 с.
23. Паливода О.М. Управління інноваційною діяльністю на підприємствах легкої промисловості: автореф. дис.... канд. екон. наук: 08.00.04 / Київ. нац. ун-т технологій та дизайну. К., 2009. 20 с.
24. Шквиря Н.О. Розвиток інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Півд. філ. Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України «Крим. агротехнол. ун-т». Сімферополь, 2009. 19 с.
25. Янковська О.І. Економічна сутність інновацій. *Економіка. Управління. Інновації. Серія: Економічні науки*. 2009. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2009_1_19
26. Бутова О.В. Інвестиційно-інноваційне забезпечення ефективного функціонування аграрних підприємств: автореф. дис.... канд. екон. наук: 08.00.04 / Луган. нац. аграр. ун-т. Луганськ, 2010. 20 с.
27. Висоцький Д.С. Правове забезпечення інноваційної діяльності: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.04 / НАН України, Ін-т екон.-прав. дослідж. Донецьк, 2010. 19 с.
28. Крива С.В. Основні підходи до визначення економічної сутності категорії «інновація». *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 20. С. 15–18.
29. Мельник О.Г. Механізм фінансування інноваційного розвитку машинобудівних підприємств: автореф. дис.... канд. екон. наук: 08.00.04 / Європ. ун-т. Київ, 2010. 20 с.
30. Федотов О.О. Інноваційна діяльність: інституційний аспект: автореф. дис.... канд. екон. наук: 08.00.01 / Донец. нац. ун-т. Донецьк, 2010. 20 с.
31. Водянка Л.Д. Формування інноваційного потенціалу підприємств харчової промисловості: автореф. дис.... канд. екон. наук: 08.00.04 / Нац. ун-т харч. технологій. Київ, 2011. 22 с.
32. Глухова С.В. Оцінка ефективності інноваційної діяльності будівельних підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Придніпр. держ. акад. буд-ва та архіт. Дніпропетровськ, 2011. 19 с.
33. Гончаренко О.В. Економічна сутність інновацій та джерела їх формування. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 24. С. 4–6.
34. Голуб Ю.Ю. Сутнісна характеристика інновацій. *Фінанси, облік і аудит*. 2012. Вип. 20. С. 253–260.
35. Мартинюк Я. Сутність поняття «інновація» в контексті розвитку транскордонного співробітництва України. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Міжнародні відносини*. 2012. № 20. С. 135–140.
36. Піскун О.І. Аналіз підходів до визначення сутності та класифікації інновацій у фармації. *Управління, економіка та забезпечення якості у фармації*. 2012. № 1. С. 51–55.
37. Сімахова А.О. Теоретичне обґрунтування підходів до сутності категорії «інновація». *Європейський вектор економічного розвитку. Економічні науки*. 2013. № 1. С. 159–165.
38. Зубков Р.С. Теоретико-методичні підходи до концептуальної складової сутності дифенції «інновація». *Ефективна економіка*. 2014. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_12_91
39. Коновал Ю.В. Економічна сутність поняття «інновація». *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2014. Вип. 1(1). С. 336–341.
40. Бажал Ю.М. Розвиток інноваційної діяльності в знаннєвому трикутнику «держава – університети – промисловість».

Економіка і прогнозування. 2015. № 1. С. 76–88.

41. Задорожнюк Н.О., Донець А.С., Щелкунова А.В. Дослідження та розвинення економічної сутності терміну «інновація». *Економічний форум*. 2015. № 1. С. 8–13.

42. Сенів Б.Г., Паранюк Я.Д. Економічна сутність інновацій. *Економічний простір*. 2017. № 120. С. 69–79.

43. Котельбан С.В. Хронологічні та хронологічні підходи до визначення сутності поняття «інновація». *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 9. С. 91–96.

44. Богашко О.Л. Розгляд сутності інновацій в умовах становлення перших теоретичних уявлень про них. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 28(1). С. 5–9.

45. Чіков І.А. Теоретичні підходи до визначення сутності поняття «інновація». *Ефективна економіка*. 2019. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2019_11_82

46. Зачосова Н.В., Куценко Д.М., Діденко Т.М. Сутність інновацій та їх місце в структурі чинників економічної безпеки. *Економічний простір*. 2020. № 159. С. 66–70.

References

1. Shumpeter Y. Economic development theory (study of entrepreneurial profit, capital, credit, interest and the market cycle). Moscow: Progress, 1992. 454 p. (in Russian).

2. Kravchenko O.V. Financial support of innovative activity of chemical industry enterprises (on the example of chemical enterprises of Sumy region): author's abstract ... PhD in econ. sciences: 08.04.01 / Ukrainian academy of banking affairs. Sumy, 2001. 18 p. (in Ukrainian).

3. Bilobrova I.Yu. Improving innovation management at a machine-building enterprise): author's abstract ... PhD in econ. sciences: 08.06.01 / Podillya technological university. Khmelnytskyi, 2002. 19 p. (in Ukrainian).

4. Posylkina O.V. Innovative-investment development of pharmaceutical production: problems of financial security: monograph. Kharkiv: NFAU Publishing House: Golden Pages, 2002. 528 p. (in Ukrainian).

5. Tszinbo L. State regulation of innovation processes in the economy of transition period: author's abstract ... PhD in econ. sciences: 08.02.03 / V. N. Karazin Kharkiv National University. Kharkiv, 2002. 21 p. (in Ukrainian).

6. Antoniuk L.L., Poruchnyk A.M., Savchuk V.S. Innovations: theory, mechanisms of development and commercialization: monograph. Kyiv: KNEU, 2003. 394 p. (in Ukrainian).

7. Illiashenko S.M., Prokopenko O.V. Formation of the market of ecological innovations: economic bases of management: monograph. Sumy: SumDU Publishing House, 2003. 266 p. (in Ukrainian).

8. Fedorenko V.H. Innovation and investment strategy of Ukraine. *Economy and state*. 2003. № 8. pp. 6–27. (in Ukrainian).

9. Khariv P.S., Sobko O.M. Activation of innovative activity of industrial enterprises of the region: monograph. Ternopil: Economic thought, 2003. 184 p. (in Ukrainian).

10. Vlasenko V.V. Management of innovative activity of the enterprise: author's abstract ... PhD in econ. sciences: 08.06.01; Kharkiv National University of Economics. Kh., 2004. 20 p. (in Ukrainian).

11. Datsii O.I. Development of innovative activity in agro-industrial production of Ukraine. Kyiv: NNTs IAE, 2004. 428 p. (in Ukrainian).

12. Kulahin A.S. A little about the term “innovation”. *Innovations*. 2004. № 7. pp. 56–59. (in Russian).

13. Vysotska I.B. The innovative factor in the development of industry: author's abstract ... PhD in econ. sciences: 08.07.01 / NAS of Ukraine. Kyiv, 2005. 19 p. (in Ukrainian).

14. Volodin S.A. Theoretical and methodological and organizational principles of innovative providing in the science-intensive agricultural market. Kyiv: CJSC “Nichlava”, 2007. 384 p. (in Ukrainian).

15. Levchenko Yu.H. Management of innovations at the enterprises of the food industry of Ukraine: author's abstract ... PhD in econ. sciences: 08.00.04 / Nat. univ. of food technologies. Kyiv, 2007. 21 p. (in Ukrainian).

16. Denysenko M.P., Ryzhenko Ya.V. Strategic mission of innovation activity and ways to intensify it in Ukraine. *Problems of science*. 2007. № 6. pp. 10–16. (in Ukrainian).

17. Znamenskyi I.O. Innovative activity in the reproduction process: author's abstract ... PhD in econ. sciences: 08.00.01 / KNEU named after Vadym Hetman. Kyiv, 2008. 18 p. (in Ukrainian).

18. Zianko V.V. Innovative entrepreneurship: essence, mechanisms and forms of development: monograph. Vinnitsa: UNIVERSUM-Vinnitsa, 2008. 397 p. (in Ukrainian).

19. Kolot A.M. Transformation of factors of socio-economic development at the stage of formation of knowledge economy. *Bulletin of the Donbas state engineering academy*. 2008. № 2(12). pp. 140–148. (in Ukrainian).

20. Romaninets R.M. Economic mechanism of innovation activity: author's abstract ... PhD in econ. sciences: 08.00.01 / Donets. nat. univ. Donetsk, 2008. 20 p. (in Ukrainian).

21. Buriennikov Yu.Yu. Management of innovative activity of industrial enterprises (on the example of mechanical engineering): author's abstract ... PhD in econ. sciences: 08.00.04 / Khmelnytskyi national university. Khmelnytskyi, 2009. 20 p. (in Ukrainian).

22. Kniazieva O.A. Innovative development of postal enterprises: theory, methodology, practice: author's abstract ... Doctor of econ. sciences: 08.00.04 / Institute of Market Problems and Economic-Ecological Research. Odesa, 2009. 36 p. (in Ukrainian).

23. Palyvoda O.M. Management of innovation activity at light industry enterprises: author's abstract ... PhD in econ. sciences: 08.00.04 / Kyiv National University of Technologies and Design. Kyiv, 2009. 20 p. (in Ukrainian).

24. Shkvyria N.O. Development of innovative activity of agricultural enterprises: author's abstract ... PhD in econ. sciences: 08.00.04 / National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. "Crimean Agrotechnological University", southern branch. Simferopol, 2009. 19 p. (in Ukrainian).

25. Yankovska O.I. The economic essence of innovation. *Economy. Management. Innovations. Series: Economic Sciences*. 2009. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2009_1_19 (in Ukrainian).

26. Butova O.V. Investment and innovation support of efficient functioning of agricultural enterprises: author's abstract ... PhD in econ. sciences: 08.00.04 / Luhansk National Agrarian University. Lugansk, 2010. 20 p. (in Ukrainian).

27. Vysotskyi D.Ye. Legal support of innovation activity: author's abstract ... PhD in legal sciences: 12.00.04 / Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine. Donetsk, 2010. 19 p. (in Ukrainian).

28. Kryva S.V. Basic approaches to determining the economic essence of the category «innovation». *Investments: practice and experience*. 2010. № 20. pp. 15–18. (in Ukrainian).

29. Melnyk O.H. The mechanism of financing the innovative development of machine-building enterprises: author's abstract ... PhD in econ. sciences: 08.00.04 / European university. Kyiv, 2010. 20 p. (in Ukrainian).
30. Fedotov O.O. Innovative activity: institutional aspect: author's abstract ... PhD in econ. sciences: 08.00.01 / Donetsk national university. Donetsk, 2010. 20 p. (in Ukrainian).
31. Vodianka L.D. Formation of innovative potential of food industry enterprises: author's abstract ... PhD in econ. sciences: 08.00.04 / Nat. univ. of food technologies. Kyiv, 2011. 22 p. (in Ukrainian).
32. Hlukhova S.V. Evaluation of the effectiveness of innovative activities of construction companies: author's abstract ... PhD in econ. sciences: 08.00.04 / Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture. Dnipropetrovsk, 2011. 19 p. (in Ukrainian).
33. Honcharenko O.V. The economic essence of innovations and sources of their formation. *Investments: practice and experience*. 2011. № 24. pp. 4–6. (in Ukrainian).
34. Holub Yu.Yu. The essential characteristics of innovation. *Finance, accounting and auditing*. 2012. Vol. 20. pp. 253–260. (in Ukrainian).
35. Martyniuk Ya. The essence of the concept of «innovation» in the context of the development of cross-border cooperation of Ukraine. *Scientific bulletin of Volyn national university named after Lesya Ukrainka. International relations*. 2012. № 20. pp. 135–140. (in Ukrainian).
36. Piskun O.I. Analysis of approaches to defining the essence and classification of innovations in pharmacy. *Management, economics and quality assurance in pharmacy*. 2012. № 1. pp. 51–55. (in Ukrainian).
37. Simakhova A.O. Theoretical substantiation of approaches to the essence of the category “innovation”. European vector of economic development. *Economic sciences*. 2013. № 1. pp. 159–165. (in Ukrainian).
38. Zubkov R.S. Theoretical and methodological approaches to the conceptual component of the essence of the definition «innovation». *Efficient economy*. 2014. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_12_91 (in Ukrainian).
39. Konoval Yu.V. The economic essence of the concept of «innovation». *Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property*. 2014. Vol. 1(1). pp. 336–341. (in Ukrainian).
40. Bazhal Yu.M. Development of innovation activity in the knowledge triangle “state – universities – industry”. *Economics and forecasting*. 2015. № 1. pp. 76–88. (in Ukrainian).
41. Zadorozhniuk N.O., Donets A.S., Shchelkunova A.V. Research and development of the economic essence of the term «innovation». *Economic forum*. 2015. № 1. pp. 8–13. (in Ukrainian).
42. Seniv B.H., Paraniuk Ya.D. The economic essence of innovation. *Economic space*. 2017. № 120. pp. 69–79. (in Ukrainian).
43. Kotelban S.V. Chronological and chorological approaches to defining the essence of the concept of “innovation”. *Investments: practice and experience*. 2018. № 9. pp. 91–96. (in Ukrainian).
44. Bohashko O.L. Consideration of the essence of innovations in the formation of the first theoretical ideas about them. *Black Sea economic studies*. 2018. Vol. 28(1). pp. 5–9. (in Ukrainian).
45. Chikov I.A. Theoretical approaches to defining the essence of the concept of “innovation”. *Efficient economy*. 2019. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2019_11_82 (in Ukrainian).
46. Zachosova N.V., Kutsenko D.M., Didenko T.M. The essence of innovations and their place in the structure of economic security factors. *Economic space*. 2020. № 159. pp. 66–70. (in Ukrainian).

Inna SHEVCHENKO

Doctor of Economics, Associate Professor, Professor of department, Kharkiv National Automobile and Highway University
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0758-9244>
 e-mail: shevchenko.khnadu@gmail.com

Stanislav POTAPENKO

student, Kharkiv National Automobile and Highway University
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8592-5832>

HISTORICAL EVOLUTION AND MODERN INTERPRETATION OF THE DEFINITION OF THE CATEGORY "INNOVATION"

Introduction. Among the problems faced by business, there is nothing more important and complex than the problem of the development and implementation of innovations. Innovation is the object of research by many scientists. But the study of any object must begin with an understanding of its essence. Today in the scientific literature there is no consensus on the essence of the concept of "innovation". Some scientists associate innovation with a system of one-time innovations that are introduced periodically; others researchers – with the end result of the introduction of innovation to change the object of management and obtain economic, social, environmental, scientific, technical or other effect; others scientists – with the life cycle of the enterprise and its products.

The purpose of the paper is to study historical evolution and provide a modern interpretation of the definition of the category "innovation".

Results. In the paper the authors using a monographic method conducted a retrospective review of interpretations of the concept of "innovation" by domestic scientists. Based on the study of the historical evolution of the definition of the category "innovation", a conclusion is made about the feasibility of a dualistic approach to identifying the essence of this concept.

Conclusion. According to the chosen dualistic approach, innovation should be understood simultaneously as: the result of the innovation process (newly created or improved science-intensive technologies, methods of management/entrepreneurship, various types of products, services, works); the process, which includes research, design, development, organization of production and management, commercialization and distribution of the various types of products, services, works, and provides a synergistic effect of the integrated interaction of economic, social, environmental, scientific, technical and technological effects.

Keywords: innovation, innovation process, innovation activity

Олександр Олексійович **БРИГІНЕЦЬ**

д.ю.н., доцент, професор кафедри, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4058-7566>e-mail: BriginetsO@meta.ua

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКОГО ПРАВА В УМОВАХ РОЗБУДОВИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

У статті констатується, що в нашій державі відсутнє кодифіковане законодавство, яке б регулювало правові відносини у глобальній мережі. Існуючі нормативні акти регулюють лише окремі аспекти функціонування мережі. Захист авторського права є одним із найпріоритетніших напрямів у галузі охорони й захисту інтелектуальної власності в умовах розбудови інформаційного суспільства. Від того, наскільки юридично професійно й ефективно буде сформовано правові механізми захисту авторського права, залежить майбутнє нашої держави.

Ключові слова: авторське право, інформаційне суспільство, захист авторського права, автор, твір

ВСТУП

Сучасний інформаційний простір, який не визнає державних кордонів, є не тільки найефективнішим місцем розповсюдження інформаційних ресурсів накопичених людством, а й сприяє розвитку людства. У глобальній мережі будь-який твір можна викрасти й поширити, оскільки мережа передбачає вільне копіювання інформації без додаткових угод та юридичних дій. У такій ситуації єдиною перешкодою є інститут авторського права. Але в нашій державі відсутнє кодифіковане законодавство, яке б регулювало правові відносини у глобальній мережі. Існуючі нормативні акти регулюють лише окремі аспекти функціонування мережі. Але стрімкий інтелектуальний розвиток суспільства можливий лише тоді, коли для його підтримки створена відповідна ефективна правова система охорони й захисту об'єктів інтелектуальної власності та прав авторів. Захист авторського права є одним із найпріоритетніших напрямів у галузі охорони й захисту інтелектуальної власності в умовах розбудови інформаційного суспільства. Від того, наскільки юридично професійно й ефективно будуть сформовані правові механізми захисту авторського права, залежить майбутнє нашої держави як геополітичної сутності, яка характеризується суверенітетом, незалежністю й самостійністю у зовнішніх і внутрішніх справах [1] та яка прагне розбудовувати суспільство на основі загальноновизнаних демократичних цінностей.

МЕТА статті – визначення особливостей захисту авторського права в умовах розбудови інформаційного суспільства.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дана робота базується на працях вітчизняних і закордонних вчених, а також на матеріалах періодичних видань, статистичних збірниках. У проведенні дослідження використовувалися методи аналізу й синтезу, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

На сьогодні глобальна мережа істотно випереджає

вдосконалення нормативних правових актів, необхідних для врегулювання суперечок, що виникають. Правові проблеми в мережі стають усе більш актуальними. З використанням глобальної мережі безпосередньо пов'язані: можливість безконтрольного поширення шкідливої інформації, проникнення у системи управління, порушення авторського права, що, безсумнівно, вимагає уваги до питань інформаційного захисту. Чинне законодавство нашої держави показує, що розвиток глобальної мережі стимулює прискорене формування нових елементів вітчизняної нормативної бази. Швидке зростання мережі створює значні проблеми у визначенні того, які органи мають розглядати спори пов'язані з проблемами у мережі і яке право підлягає застосуванню [2].

Найбільш поширеним порушенням авторського права є розміщення об'єктів, що охороняються авторським правом у глобальній мережі, що не враховує положень про їх охорону. У таких випадках мережа надає широкі можливості для безконтрольного використання й поширення таких об'єктів. Передбачається, що всі користувачі мережі, які розміщують будь-яку інформацію, що є зареєстрованим об'єктом авторського права, зобов'язані отримувати письмову згоду в офіційних власників на публікування, використання і відтворення такої інформації. Але це відбувається досить рідко. У результаті, у глобальній мережі знаходиться величезна кількість книг, статей та журналів, фотографії, розміщених без згоди автора або без посилання на нього, а часто й зовсім під чужим авторством. У більшості випадків, власники сайтів просто копіюють інформацію для власного, або, навіть, для загального користування. У глобальній мережі досить часто порушується авторське право шляхом створення нових сайтів та способів для використання і відтворення об'єктів інтелектуальної власності. З технічного боку мережа та комп'ютерні технології дозволяють завантажувати й легко змінювати літературні твори, змінювати назви аудіо або відео матеріалів, а також легко поширювати об'єкти інтелектуальної власності мережею. У глобальній мережі будь-який твір можна викрасти й поши-

рити, оскільки мережа передбачає вільне копіювання інформації без додаткових угод та юридичних дій. У такій ситуації єдиною перешкодою є інститут авторського права.

У цивільному праві під захистом авторського права розуміється сукупність заходів, спрямованих на визнання або відновлення авторського права й захист інтересів правовласників у разі порушення або оскарження. У поняття захисту авторського права входить низка правових інститутів. Зокрема, ними виступають суб'єкти захисту авторського права, тобто безпосередні носії цих прав, особи, які порушують, об'єкти безпосереднього захисту [3]. Авторським правом називається сукупність наданих автору прав, необхідних для охорони інтересів, що виникають у зв'язку зі створенням твору і використання його суспільством [4].

У нашій державі авторське право не вимагає обов'язкової державної реєстрації чи будь-якого іншого спеціального оформлення. Хоча така реєстрація була б додатковим захистом вашого авторського права. Свідомство про реєстрацію авторського права, видане Міністерством економіки України, є найбільш значущим доказом приналежності авторських прав. Для позначення авторського права у публікаціях використовується знак охорони авторського права, після якого вказується ім'я автора та рік публікації твору. Саме Міністерством економіки України зараз приймаються заявки про реєстрацію авторського права на твір та договорів, які стосуються права автора на твір, заявки на отримання контрольних марок та про внесення відомостей до Реєстру виробників та розповсюджувачів програмного забезпечення, а також документи про передачу прав на об'єкти права інтелектуальної власності, що охороняються на території України, та про видачу ліцензій на використання об'єктів права інтелектуальної власності.

Важливо також усвідомлювати різницю між такими поняттями, як охорона авторського права і його захист. Під охороною розуміється встановлення всієї системи правових норм, спрямованих на дотримання прав авторів і їх правонаступників. Тоді як захист – це сукупність заходів, метою яких є відновлення і визнання таких прав у разі їх порушення. Захисту підлягають як порушені особисті немайнові, так і виняткові права [5]. Відмітимо, що вітчизняне законодавство виділяє такі основні способи захисту авторського права: адміністративний, кримінальний та цивільний, який є найефективнішим для автора. Слід враховувати ту обставину, що авторське право є частиною цивільного права. У такому випадку захист здійснюється за допомогою пред'явлення позову до суду. Діє спеціальний порядок припинення порушень авторського права та (або) суміжних прав із використанням глобальної мережі відповідно до ст. 52-1 Закону України «Про авторське право та суміжні права». У разі порушення будь-якою особою авторського права та (або) суміжних прав, вчиненого з використанням глобальної мережі, особа, права якої були порушені, має право звернутися до власника вебсайту або вебсторінки, на яких розміщена або в інший спосіб використана відповідна електронна інформація, із заявою про припинення порушення. Якщо вимога залишається без задоволення, можна звернутися за захистом свого порушеного права

до суду. Важливими доказами авторства в суді є такі матеріали: свідомство про авторське право; фіксоване звернення до суб'єкта, що порушує авторське право, зі спробою досудового врегулювання спору; експертиза на тотожність або схожість творів, виконана відповідним експертом; підписані ліцензійні договори з чітко визначеними сумами (винагородами) за використання цього об'єкта авторського права [4].

Глобальна мережа мало досліджена з погляду юридичної специфіки відносин, що виникають у зв'язку з її існуванням і практичним використанням. Для належного захисту авторського права потрібно розуміти, що інформація, що розміщується у глобальній мережі часто є твором, а значить повинна відповідно до норм чинного законодавства захищатися авторським правом. Базовою умовою для охорони авторських прав, є закріплення об'єктів інтелектуальної власності, у будь-якій матеріальній формі. Публікуючи твори у мережі, ми закріплюємо їх на носії, адже вона є системою, що надає можливість для збереження великих масивів даних.

Досить часто у публічній сфері висловлюється позиція стосовно відсутності необхідності стримувати розвиток світового співтовариства шляхом обмеження доступу всіх користувачів мережі до об'єктів авторського права, адже дотримання авторського права у глобальній мережі буде гальмувати розвиток мережі, заважати її активному інформаційному наповненню. Але саме відсутність реального захисту прав нерідко утримує авторів від розміщення у мережі своїх матеріалів. І якщо з юридичного боку не вжити відповідних заходів, то багато авторів просто не будуть надавати доступ до власних матеріалів, що є об'єктом авторського права. Дана ситуація не може залишитися без уваги суспільства, а значить і без відповідного нормативного регулювання у даній сфері [6; 7].

Реалізуючи захист авторського права в умовах розвитку сучасного інформаційного суспільства не потрібно забувати, що вмістити інформацію у глобальній мережі в рамки досить складно, адже із самого початку ніхто не міг навіть спрогнозувати, що мережа зросте до таких розмірів. Звичайно, неможливо регулювати саму мережу, але можна те, що відбувається всередині. На сьогодні захист авторського й суміжних прав у глобальній мережі вкрай необхідний, адже щодня у величезних кількостях відбувається незаконне копіювання і використання результатів інтелектуальної діяльності, у результаті чого порушуються права багатьох суб'єктів цивільного права. Вважаємо, що лише готовність суспільства прийняти ті чи інші інноваційні перетворення здатна сформувати чітку політику законодавців і самого суспільства у сфері належного захисту авторського права у сучасних умовах розвитку нашої держави.

ВИСНОВКИ

Отже, захист авторського права визначається як сукупність заходів, спрямованих на відновлення або визнання авторського й суміжних прав та захист інтересів їх володарів у разі їх порушення або оспорування. У нашій державі в умовах розвитку ринкових відносин, авторське право поступово стає одним із найбільш конкурентоспроможних товарів на зовнішньому і внутрішньому ринку. У зв'язку з цим зростає

актуальність формування ефективного механізму правової охорони відповідного права. У сучасних умовах не всі можливості захисту авторського права, перед-

бачені чинним законодавством нашої держави, застосовуються на практиці, особливо це стосується захисту авторського права у сучасному інформаційному суспільстві.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text>
2. Bryhinets O., Shapoval R., Bakhaieva A., Pchelin V., Fomenko A. Problems of intellectual property in the national security system of the country, *Entrepreneurship and Sustainability Issues*. 2021. № 8(3). pp. 471–486. URL: [https://doi.org/10.9770/jesi.2021.8.3\(30\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2021.8.3(30))
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Про авторське право й суміжні права: Закон України від 23.12.1993 № 3792–XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text>
5. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності: Угода, Міжнародний документ від 15.04.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018#Text
6. Всесвітня конвенція про авторське право 1952 року: Конвенція, Міжнародний документ, Декларація від 06.09.1952. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_052#Text
7. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів: Конвенція, Міжнародний документ від 24.07.1971. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text

References

1. The Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of 28.06.1996 № 254k / 96–VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (in Ukrainian).
2. Bryhinets O., Shapoval R., Bakhaieva A., Pchelin V., Fomenko A. Problems of intellectual property in the national security system of the country, *Entrepreneurship and Sustainability Issues*. 2021. № 8(3). pp. 471–486. URL: [https://doi.org/10.9770/jesi.2021.8.3\(30\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2021.8.3(30))
3. Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine of 16.01.2003 № 435–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>. (in Ukrainian)
4. On copyright and related rights: Law of Ukraine of 23.12.1993 № 3792–XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text> (in Ukrainian).
5. Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights: Agreement, International Document dated 15.04.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018#Text (in Ukrainian).
6. World Copyright Convention of 1952: Convention, International Document, Declaration of 06.09.1952. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_052#Text (in Ukrainian).
7. Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works: Convention, International Document of 24.07.1971. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text (in Ukrainian).

Oleksandr BRYHINETS

Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of department, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4058-7566>
e-mail: BriginetsO@meta.ua

PECULIARITIES OF COPYRIGHT PROTECTION IN THE CONDITIONS OF DEVELOPING THE INFORMATION SOCIETY

The paper states that in the global network, any work can be stolen and distributed, because the network provides free copying of information without additional agreements and legal actions. In this situation, the only obstacle is the institution of copyright. But in our country there is no codified legislation that would regulate legal relations in the global network. Existing regulations regulate only certain aspects of network operation. Copyright protection is one of the highest priorities in the field of protection and enforcement of intellectual property in the development of the information society. The future of our state also depends on how legally professionally and effectively the legal mechanisms of copyright protection will be formed. It is determined that the global network is significantly ahead of the improvement of regulations necessary to resolve disputes that arise. Legal problems in the network are becoming increasingly important. The most common copyright infringement is the placement of copyrighted objects on the global network, which does not take into account the provisions on their protection. Copyright protection is defined as a set of measures aimed at restoring or recognizing copyright and related rights and protecting the interests of their owners in the event of their infringement or challenge. In our country, with the development of market relations, copyright is gradually becoming one of the most competitive goods in foreign and domestic markets. In this regard, the urgency of forming an effective mechanism for legal protection of the relevant law is growing. The importance of the problem of copyright protection is that not all possibilities of copyright protection provided by the current legislation of our state are applied in practice, especially in the protection of copyright in the modern information society.

Keywords: copyright, information society, copyright protection, author, composition

Анна Василівна **ПРИСЯЖНА**

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0809-4657>e-mail: anna.melanchuk@gmail.com**НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТКУ ЗАСАД (ПРИНЦИПІВ) ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ ЯК ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ**

Встановлено, що вивчення принципів організації й діяльності української прокуратури неможливе без науково-історичного аспекту їх виникнення розвитку. Діалектика розвитку суспільного життя така, що сьогодення й майбутнє не бувають без минулого, без певної своєї історії. Досліджено історичні витоки зародження, формування поняття й розвитку системи принципів організації та діяльності прокуратури. Доведено, що принципи організації та діяльності прокуратури в умовах її реформування набувають надзвичайно важливого значення як для науки, так і для практики.

Ключові слова: прокурор, принципи, засади, принципи організації та діяльності прокуратури, правоохоронний орган

ВСТУП

Необхідність дослідження обраної теми обумовлена тим, що останнім часом дуже гостро обговорюється питання про порушення деяких принципів організації та діяльності української прокуратури. Принципи організації й діяльності прокуратури, їх генезис не були достатньо розроблені у науковому плані, рідко є предметом дослідження науковців на монографічному рівні. Все ж, визнаючи важливість вкладу існуючих досліджень із даної теми, неможна стверджувати, що принципи організації й діяльності української прокуратури отримали до теперішнього часу достатню наукову розробку в якості основних ідейних засад, азів, на яких будуватиметься вся організація й діяльність прокуратури.

МЕТА статті – дослідження проблем сутності, генезису, значення системи засад (принципів) організації та діяльності прокуратури України, а також розроблення теоретичних положень та обґрунтованих наукових пропозицій, спрямованих на вдосконалення їх правового регулювання.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Робота базується на працях вітчизняних і закордонних вчених, а також на матеріалах періодичних видань, статистичних збірниках. У проведенні дослідження використовувалися методи аналізу й синтезу, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Будь-які теоретичні дослідження мають успіх лише тоді, коли вони містять аналіз наукової думки попередників та на їх основі з урахуванням сучасності висловлюються інші вже більш нові ідеї. Отже, важливим у дослідженні принципів організації та діяльності прокуратури в умовах її реформування є вивчення стадій генезису цих принципів у науці.

Вважаємо, доцільно розпочати із декількох слів про зародження прокуратури у країнах Європи. Зокрема, у Франції Ордонансами короля Філіпа IV від 1302 р. заснувалась прокуратура як орган представництва інтересів монарха. Прокурори називалися «людьми короля» й забезпечували участь у судових процесах, кримінальне переслідування і стягнення судових зборів.

У літературі зазначається, що прокуратура Франції послужила прообразом прокуратури Росії і є до цього часу еталоном прокуратури західних країн, а засновником органів прокуратури і прокурорського нагляду в Росії по праву вважається Петро I. Саме він Указом від 12 січня 1722 р. заснував прокуратуру Російської імперії [1, с. 69]. В Указах Петра I знаходимо риси принципу законності. Так, уже зі змісту Указів від 12 січня 1722 р. «Про створення прокуратури в Російській імперії» і від 27 квітня 1722 р. «Про посаду Генерального прокурора» випливає, що «прокуратура засновувалася з метою здійснення гласного контролю (нагляду) за дотриманням законності в діяльності центральних і місцевих органів державної влади». Здійснюючи нагляд за законністю в діяльності названих органів і посадових осіб, прокурори повинні були самі діяти на підставі законів, не порушувати їх.

Вже також є й риси принципу гласності. Це відзначають у своїх роботах різні автори. Так, Ю. Винокуров відмічає: «Прокуратура утворювалася з метою здійснення гласного контролю (нагляду) за дотриманням законності...» [2, с.35].

Також можна говорити і про наявність у діяльності прокуратури того часу принципу централізації. Наприклад, В. Рохлін, говорячи про прокуратуру часу правління Петра I, стверджує, що «основним принципом її організації був визнаний принцип суворої централізації й підзвітності, підпорядкованості верхній владі» [2, с. 36].

Можна вважати, що були також й елементи принципу єдності організації та діяльності прокуратури того часу. Уже в той період прокуратура являла собою деяку єдину централізовану систему органів. Єдині були цілі та завдання прокурорського нагляду [3, с. 431].

Стосовно принципу незалежності, у часи правління Петра I, то він був досить своєрідний. З указів Петра I складно зробити однозначний висновок про незалежність прокуратури від її піднаглядних суб'єктів. В указах знаходимо лише суцільні обмеження принципу незалежності.

Подальші істотні зміни в правовому регулюванні організації й діяльності прокуратури Росії, а разом і України як складової частини імперії, відбулися в

період правління Катерини II та Олександра II. Відбувається відхід від встановленого Петром I порядку здійснення вищого нагляду прокуратури за додержанням законів у державі (а це удар, насамперед, по принципу законності); звужується державне значення прокуратури, руйнуються основні ідеї – принципи організації й діяльності прокуратури, зароджені й затверджені Петром I.

За Катерини II виникає деяка парадоксальна ситуація стосовно принципів організації й діяльності прокуратури. З одного боку, зростає роль прокурора, йде деяка тенденція зміцнення принципів прокурорського нагляду й самої прокуратури як органу нагляду, але з іншого боку, – виникає низка проблем на шляху розвитку названої тенденції, зокрема проблема ослаблення деяких принципів організації й діяльності прокуратури.

Розвивається і зміцнюється принцип централізації: спочатку відновлюється посада Генерал-прокурора, а після сенатської реформи 1763 р. засновуються посади нижчестоящих прокурорів – зокрема, провінційних прокурорів, чия діяльність регламентується раніше прийнятими законодавчими актами про прокуратуру та інструкціями Генерал-прокурора.

Враховуючи становище прокурора як державного чиновника, можна виділити такі принципи, як невідокремленість посад прокурорів від посади інших державних чиновників. Прокурор як посадовець був управителем майна, маєтку, бібліотеки імператора, царя, займався податками тощо. Як державний чиновник прокурор очолював адміністрацію імператора, представляв справи від його імені й на основі підлеглості був йому підзвітний. У своїй діяльності прокурор керувався принципом одноособовості [4, с. 20–21].

Певні зміни відбулися у системі прокуратури, принципах її організації та діяльності у прийнятті в 1775 р. «Урядження для управління губерніями Всеросійської імперії». Це стосувалося того, що нагляд у губерніях здійснювали три особи: прокурор і при ньому два стряпчих, один із казенних, інший із кримінальних справ, що говорило про підсилення принципу централізації. Прокурори і стряпчі при них складали певну єдність. Ця єдність як принцип полягала в тому, що всі вони «єдиним статутом говорять», «у випадку необхідності один стряпчий замінює іншого. Прокурори і стряпчі загальною думкою вирішують сумнів».

У 1862 р. Державна Рада Російської імперії прийняла «Основні положення про прокуратуру», який закріплював принципи організації й діяльності прокуратури, що були непорушними впродовж усього періоду існування Російської імперії. Відповідно до Положень до принципів організації й діяльності прокуратури були віднесені: здійснення верховного нагляду в імперії Генерал-прокурором; незалежність прокурорів від місцевих впливів у прийнятті ними будь-якого рішення; здійснення прокурорами покладених на них повноважень від імені всієї системи органів прокуратури; єдність і суворя централізація органів прокурорського нагляду; суворя підлеглість прокурорів нижчого рівня прокурорам вищого рівня [5, с. 17].

Треба відмітити, що тоді існувало вже поняття загального нагляду, який ґрунтувався на засадах універсальності й означав нагляд за дотриманням і виконанням закону в будь-яких можливих проявах і видах.

Предмет загального нагляду поділявся на: охорону загального благоустрою у губернії, нагляд у казенних справах, з суду й розправи [1].

Царська імператорська прокуратура, до якої належали органи українського прокуратури, існувала до жовтня 1917 р. Унаслідок економічного та політичного розвитку Російської імперії лютнева революція 1917 р. поклала край існуванню монархії в країні. Революція посилила рух за територіальну автономію в Україні. І як результат у 1917 р. заснована Українська Центральна Рада, головою якої було обрано М.С. Грушевського.

Першим законом про українську прокуратуру був закон «Про створення Генерального Суду», до складу якого входили цивільний, кримінальний та адміністративний департаменти, а також прокураторія.

4 січня 1918 р. Центральна Рада прийняла Закон «Про урядження прокураторського нагляду на Україні», на основі якого в апеляційних та окружних судах створені прокураторії [6, с. 403–407]. 22 січня 1918 р. Українська Центральна Рада прийняла Четвертий Універсал, яким проголошено Україну самостійною державою, а 29 квітня, передостаннього дня свого існування, затвердила Конституцію УНР. Розвиток держави та її структур на основі Конституції було перервано гетьманським переворотом, у результаті чого Українська гетьманська держава прийшла на зміну УНР.

3 квітня до листопада 1918 р. в Україні діяв Гетьманат, який розпустив Центральну Раду та уряд і скасував усі закони держави. 8 липня 1918 р. гетьман України Скоропадський затвердив Закон «Про створення Державного Сенату», який регулював організацію та діяльність прокуратури. Закон передбачав, що «в кожному суді та на загальних зборах Державного Сенату прокурор та товариш прокурора перебувають під найвищим наглядом міністра юстиції як Генерального прокурора» [7, с. 76]. Прокуратура була зобов'язана дотримуватися норм, які регулювали діяльність прокуратури Правлячого Сенату до революції.

У листопаді 1918 р. було створено Директорію, яка повернула назву держави УНР, скасувала закон гетьманського уряду про утворення Державного Сенату і відновила діяльність Генерального Суду, який отримав назву «Надвичий Суд Української Народної Республіки», до штату якого включалася прокураторія. Але широка діяльність прокураторії не розгорнулася. На території України вже діяв Радянський уряд.

Наступний етап розвитку прокуратури в Україні розпочався у лютому 1919 р., коли за указом Ради Народних Комісарів України від 19 лютого 1919 р. скасовано усі судові органи, включаючи прокурорський нагляд, які діяли в Україні до радянського режиму.

Можна стверджувати, що поштовхом для створення державної прокуратури в Україні, ще на передодні створення Радянського Союзу, було Положення про прокурорський нагляд від 28 червня 1922 р., затверджене ВУЦВК [8, с. 223–227.]. Прокуратура функціонувала на правах окремого відділу Народного Комісаріату юстиції. Прокуратура того часу створювалась та діяла на принципах централізації та незалежності від місцевих органів влади.

Завдання, принципи організації та діяльності про-

куратури були визначені В. Леніним. Особисто він відстоював принципи централізації й незалежності представників прокурорського нагляду від місцевих органів влади, був категорично проти так званої «подвійної» підпорядкованості прокуратури [9, с. 197–201].

Деякі принципи організації та діяльності прокуратури більше залишалися лише на папері, а не в житті, зокрема, принцип незалежності прокуратури. Тоді, коли прокуратура тільки розпочинала свою діяльність, більшовицька партія взяла її під свій контроль. Так, уже в грудні 1922 р. ЦК РКП своїм циркуляром встановив, що партійні органи повинні здійснювати контроль за діяльністю прокуратури [10, с. 18–23].

Виходячи із норм Положення про прокурорський нагляд, можна виділити таку систему принципів організації й діяльності органів прокуратури: публічність; безпосередність нагляду за діяльністю у сфері розкриття злочинів; поєднання посади Наркома юстиції і Прокурора Республіки; єдиноначальність; незалежність від місцевих органів; єдність, взаємозамінюваність, однакове правове регулювання; централізація; підзвітність Президії ЦВК; диспозитивність; забезпечення законності й дисципліни в системі органів прокуратури; конфіденційність; виключність виконання обов'язків органами прокуратури; активність у здійсненні нагляду за дотриманням законів [4, с. 33–34].

Законодавство про прокуратуру постійно розвивалося, що було обумовлено об'єктивними чинниками. Так, з утворенням Радянського Союзу виникла необхідність у централізованій прокуратурі. Спочатку прокуратура союзного масштабу була утворена у складі Верховного Суду Союзу РСР. З приводу принципів організації й діяльності прокуратури, суттєвим є те, що встановлюється принцип недоторканості прокурора Верховного Суду Союзу, його заступників і старших помічників [11, с. 304, 382].

Розвиток суспільного життя, забезпечення законності у всіх сферах соціальних відносин у масштабі всього Радянського Союзу вимагали повного об'єднання й централізації органів прокуратури. Постановою ЦВК і РНК СРСР від 17 грудня 1933 р. затверджено Положення про Прокуратуру Союзу РСР, ліквідовано Прокуратуру Верховного Суду Союзу РСР. Положенням закріплювалися принципи загального керівництва діяльністю прокуратури союзних республік; обов'язковість вказівок і розпоряджень прокурора Союзу для всіх органів прокуратури; централізація цих органів; виконання Прокуратурою Союзу РСР своїх завдань безпосередньо, або ж через прокурорів союзних республік.

24 травня 1955 р. прийнято Положення про прокурорський нагляд у СРСР, в якому знайшов своє відображення подальший розвиток ленінських положень про сутність, принципи і функції прокуратури в суспільстві. Але і в цьому документі не знайшлося місця окремій статті, в якій би була зазначена система принципів організації й діяльності органів прокуратури.

27 лютого 1959 р. прийнято Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про утворення Колегій у Прокуратурі СРСР і прокуратурах союзних республік». Можна сказати, що цим Указом було введено принцип поєднання єдиноначальності з колегіальністю в організації та діяльності органів прокуратури [4, с. 36].

З урахуванням положень Конституції СРСР, прийнятої 7 жовтня 1977 р., Верховна Рада СРСР 30 листопада 1979 р. прийняла Закон СРСР «Про прокуратуру СРСР». З цього приводу у наказі Генерального Прокурора СРСР № 52 від 6 грудня 1979 р. зазначалося, що Закон про прокуратуру СРСР базується на ленінських принципах демократії й законності; визначає завдання, основні напрями, організацію й порядок діяльності органів прокуратури [12, с. 252]. Важливим є те, що саме цим Законом принципам організації й діяльності органів прокуратури приділена окрема стаття – «Принципи організації й діяльності прокуратури».

З розпадом Радянського Союзу виникла об'єктивна необхідність прийняття законів про прокуратуру у союзних республіках, які стали суверенними державами. Така потреба виникла і в Україні. Україна першою серед республік колишнього СРСР 5 листопада 1991 р. прийняла ЗУ «Про прокуратуру», яким покладено початок нового етапу розвитку та діяльності органів прокуратури України. У ст. 6 Закону закріплювалися принципи організації й діяльності прокуратури.

Видатною подією доленосного значення стало прийняття 28 червня 1996 р. нової Конституції України. Питанням регламентації діяльності прокуратури тоді присвячувався розділ VII Конституції.

У 2012 р. організація та діяльність прокуратури зазнали змін у зв'язку із прийняттям нового КПК України, в якому реформовано статус прокурора у кримінальному провадженні. 14 жовтня 2014 р. прийнято новий Закон України «Про прокуратуру», яким обмежено систему функцій прокуратури; реформовано систему органів прокуратури; закріплено перелік засад організації та діяльності прокуратури тощо.

Зі змісту положень Закону «Про прокуратуру» вбачається, що принципи організації та діяльності прокуратури цей Закон визначає через відповідні засади. Так, ч.1 ст. 3 Закону «Про прокуратуру» містить перелік засад прокуратури. Одночасно цей перелік засад неможна вважати вичерпним, оскільки аналіз норм як Закону, так і інших актів дозволяє сформулювати ще низку положень, які мають загальне керівне значення для організації та діяльності прокуратури. Крім того, реалізуючи свої повноваження і вступаючи з цією метою у відповідне судочинство, прокурор підпорядковується процесуальним принципам цього провадження. Деякі засади діяльності прокуратури закріплені у відомчих актах Генерального прокурора й діють на внутрішньо-організаційному рівні. Ціла низка засадних вимог до діяльності прокуратури формують міжнародні акти.

ВИСНОВКИ

Щоб краще і правильно зрозуміти суть і призначення принципів організації й діяльності вітчизняної прокуратури на сучасному етапі, а також сучасні проблеми, пов'язані з ними, необхідно, обов'язково, звернутися до історії зародження цих принципів, виявити, дослідити та зрозуміти причини, умови та особливості їх виникнення, причини й умови їх зміни на тому або іншому етапі історії. Без сумніву, принципи організації та діяльності прокуратури в умовах її реформування набувають надзвичайно важливого значення як для науки, так і для практики. Принципи

організації та діяльності прокуратури – це основні положення, закріплені в законі, що виражають державне призначення прокуратури, визначають повноваження,

види правових засобів та методів реалізації функцій прокуратури та визначають їх місце у системі публічно-правових структур держави.

Список використаних джерел

1. Муравьев Н.В. Прокурорский надзор в его устройстве и деятельности. Москва: Университетская типография, 1889. 554 с.
2. Винокуров Ю.Е., Винокуров А.Ю. Прокурорский надзор. Москва: Юрайт, 2001. 344 с.
3. Соловьев С.М. История России с древнейших времен. Москва: Мысль, 1993. Кн. 9. Т. 18. 752 с.
4. Малюга В.І. Принципи організації та діяльності прокуратури України: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2002. 205 с.
5. Басков В.И. Прокурорский надзор у СССР. Москва: Изд-во МГУ, 1991. 303 с.
6. Михайленко П.П. Кримінальне право, кримінальний процес та кримінологія. Київ: Генеза, 1999. 942 с.
7. Тищик Б.Й., Вівчаренко О.А. Українська Народна Республіка (1917–1920). Коломия, 1994. 396 с.
8. История советской прокуратуры у важнейших документах. Москва: Юрид. изд-во: тип. им. Евг. Соколовой, 1947. 544 с.
9. Ленин В.И. Полное собрание сочинений. Москва: Изд-во полит. лит., 1981. Том 39. 624 с.
10. Даев В.Г., Маршунов М.Н. Основы теории прокурорского надзора. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1990. 135 с.
11. История советской прокуратуры у важнейших документах / под общ. ред. М.А. Мокичева. Москва, 1952. 586 с.
12. Советская прокуратура. Сборник документов. Москва: Юрид. лит., 1981. 288 с.

References

1. Muravyev N.V. Prosecutor's supervision in its structure and activities. Moscow: University typography, 1889. 554 p. (in Russian).
2. Vinokurov Yu.E., Vinokurov A.Yu. Prosecutor supervision. Moscow: Yurayt, 2001. 344 p. (in Russian).
3. Solovyev S.M. History of Russia from Ancient Times: Moscow: Thought, 1993. Book 9, Vol. 18. 752 p. (in Russian).
4. Maliuga V.I. Principles of organization and activity of the Prosecutor's Office of Ukraine: dis.... PhD in legal sciences: 12.00.10 / Taras Shevchenko National University of Kyiv. Kyiv, 2002. 205 p. (in Ukrainian).
5. Baskov V.I. Prosecutor's supervision in the USSR. Moscow: MSU Publishing House, 1991. 303 p. (in Russian).
6. Mykhailenko P.P. Criminal law, criminal procedure and criminology. Kyiv: Genesis, 1999. 942 p. (in Ukrainian).
7. Tyshchhyk B.Y., Vivcharenko O.A. Ukrainian People's Republic (1917–1920). Kolomyia, 1994. 396 p. (in Ukrainian).
8. The history of the Soviet prosecutor's office in the most important documents. Moscow, 1947. 544 p. (in Russian).
9. Lenin V.I. Full composition of writings. Moscow, 1981. Vol. 39. 624 p. (in Russian).
10. Dayev V.G., Marshunov M.N. Foundations of the theory of prosecutorial supervision. Leningrad, 1990. 135 p. (in Russian).
11. The history of the Soviet prosecutor's office in the most important documents / edited by M.A. Mokichev. Moscow: Yurizdat, 1952. 586 p. (in Russian).
12. Soviet prosecutor's office. Collection of documents. Moscow: Legal literature, 1981. 288 p. (in Russian).

Anna PRYSIAZHNA

PhD in Legal Sciences, Associate Professor of department, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0809-4657>
e-mail: anna.melanchuk@gmail.com

SCIENTIFIC AND THEORETICAL ASPECTS OF THE ORIGIN AND DEVELOPMENT OF THE PRINCIPLES OF THE ESTABLISHMENT AND ACTIVITIES OF THE PROSECUTOR'S OFFICE OF UKRAINE AS A LAW-ENFORCEMENT AGENCY

The current stage of development of the Ukrainian state is characterized by increased interest in the problems of public authorities. The organization and activities of all state bodies, including the prosecutor's office, are built in accordance with the principles that determine the specifics of the legal status of each of these bodies and thus allow to individualize the status of each of them. It is on their basis that the competence of the prosecutor's office, the powers of prosecutors are determined, and the legislation on the prosecutor's office is developed. In this regard, the principles (principles) are the basis, the foundation of the prosecutor's office and all areas of its activities. It is established that the study of the principles of organization and activity of the Ukrainian prosecutor's office is impossible without the scientific-historical aspect of the origin of these principles and their development at different historical stages. The dialectic of the development of social life is such that the present and the future do not exist without the past, without a definite history. The historical origins of the origin, formation of the concept and development of the system of principles of organization and activity of the prosecutor's office are studied. It is proved that the principles of organization and activity of the prosecutor's office in the conditions of its reform become extremely important both for science and for practice. The provision is substantiated that the knowledge of the principles as the basic ideas that became the basis for the reform of the prosecutor's office, allows not only to know the essence of this reform, but also to identify shortcomings and weaknesses of the reform. The origin and development of the principles (principles) of organization and activity of the Prosecutor's Office of Ukraine are studied; the meaning and content of the principles of organization and activity of the prosecutor's office are revealed. The principles of law are the criterion of legality and legitimacy of actions of citizens and officials and under certain conditions are of great importance for the growth of legal awareness of the population.

Keywords: prosecutor, principles, principles, principles of organization and activity of the prosecutor's office, law enforcement agency

Володимир Петрович ГОРИН

д.е.н., доцент кафедри, Західноукраїнський національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6048-8330>

e-mail: v.horyn@ukr.net

Наталія Іванівна КАРПИШИН

к.е.н., доцент, Західноукраїнський національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5264-1200>

e-mail: nkarpyshyn@gmail.com

ІНВЕСТИЦІЙНІ СУБВЕНЦІЇ ЯК ДЖЕРЕЛО НАДХОДЖЕНЬ ДО МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

У статті досліджено механізм формування та використання інвестиційних субвенцій, які надходять із державного бюджету до місцевих бюджетів. Проаналізовано динаміку надходження «інфраструктурної» субвенції, яка на початку впровадження децентралізаційної реформи відігравала роль своєрідного фінансового мотиватора і стимулювала громади швидше об'єднуватися. Однак, з часом, роль цієї субвенції значно зменшилась у зв'язку з тим, що кількість ОТГ, які отримували дану субвенцію впродовж 2016–2021 рр. зросла, а її обсяг майже не змінився. Розмір субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій також суттєво скоротився, що негативно вплинуло на реалізацію інвестиційних проєктів на місцевому рівні.

Ключові слова: місцеве самоврядування, місцеві бюджети, субвенція, інвестиційна субвенція, «інфраструктурна» субвенція

ВСТУП

Упродовж усього періоду державотворення серед ключових проблем, з якими стикається місцеве самоврядування в Україні є невідповідність його фінансових можливостей та видаткових зобов'язань. Її усунення потребує залучення резервів збільшення надтоджень до місцевих бюджетів, скорочення та раціоналізації видатків, однак найчастіше для цього у вітчизняній практиці застосовують механізм міжбюджетних трансфертів.

В умовах обмеженості власних ресурсів місцевого самоврядування трансфертні надходження займають домінуюче місце серед ресурсних джерел місцевих бюджетів, виступають фінансовим підґрунтям для виконання як делегованих, так і власних повноважень. Механізм міжбюджетних відносин передбачає застосування цілого спектру трансфертів, які характеризуються різним рівнем самостійності органів влади у розпорядженні цими коштами, відмінностями в умовах їх отримання та ефективності використання. У цій сфері зберігається чимало проблем, обумовлених відсутністю чітких алгоритмів міжрегіонального розподілу трансфертів, непрозорими процедурами їхнього виділення стосовно окремих територіальних громад тощо. Особливо ці проблемні моменти торкаються практики використання субвенцій інвестиційного характеру, що значною мірою компрометує саму ідею їхнього використання.

Питання використання механізму субвенцій для формування надходжень до місцевих бюджетів завжди перебували у полі зору науковців економічного профілю. Помітний вклад в їхню розробку внесли наукові праці таких вчених, як В. Дем'янишин, В. Зайчикова, О. Кириленко, М. Кульчицький, Б. Малиняк, Ц. Огонь, С. Слухай та ін. В них розкриваються питання справедливості діючої моделі міжбюджетних відносин, її негативного впливу на мотивацію органів влади до нарощування власних доходів та інше. Попри теоре-

тичну розробленість, у практичній площині залучення інвестиційних субвенцій для фінансування соціально-економічного розвитку територіальних громад усе ще асоціюється із численними проблемами, які потребують нагального вирішення.

МЕТА роботи – аналіз механізму надання та використання інвестиційних субвенцій до місцевих бюджетів із метою виявлення проблем та їх вирішення.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті використано такі методи, як: системний аналіз, аналіз та синтез, дедукції та індукції, узагальнення, формально-логічний та інші методи наукового пізнання.

РЕЗУЛЬТАТИ

Відповідно до норм Бюджетного кодексу України, субвенції – це такий вид міжбюджетних трансфертів, який має бути використаний на певну мету та у порядку, визначеному органом, що прийняв рішення про його надання [1]. Вони можуть бути надані з державного та місцевих бюджетів і передбачають цільове використання одержаних коштів. У більшості, субвенції, які отримують органи місцевого самоврядування, мають соціальне спрямування і призначені для реалізації програм соціального захисту населення, фінансування соціальних пільг, а також покриття поточних видатків закладів соціальної сфери (освітня та медична субвенції).

Примітно, що в наукових колах таке суттєве домінування субвенцій соціального призначення серед усього обсягу цільових трансфертів оцінюють доволі негативно. На думку Л. Мельник та В. Думи, таке зростання, хоча й позитивно впливає на соціальне становище регіонів, однак відволікає кошти від економічних програм, сприяє демотивації місцевої влади нарощувати власні доходи, поширенню патерналізму й утриманства [2, с. 799].

Зважаючи на це, винятково важливо забезпечити

ефективне функціонування механізму надання інвестиційних субвенцій, до яких зараховують: субвенції на формування інфраструктури в об'єднаних територіальних громадах (ОТГ) та субвенції на здійснення заходів соціально-економічного розвитку окремих територій.

Одним із найбільш поширених різновидів інвестиційних субвенцій, які були впроваджені із започаткуванням реформи децентралізації, є субвенція на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад. Кошти за цією субвенцією можуть використовуватися на наступні цілі: розроблення проектно-містобудівної та іншої документації; переобладнання та перепрофілювання будівель бюджетних установ для їх використання для потреб ОТГ; підвищення якості надання адміністративних послуг, зокрема відкриття ЦНАПів; реконструкцію, нове будівництво, капітальний ремонт вулиць, доріг, мостів комунальної власності, об'єктів водопостачання та водовідведення, поводження з відходами та рекультивація сміттєзвалищ; заку-

півлю транспортних засобів для підвезення дітей до навчальних закладів тощо [3].

Особливістю «інфраструктурної» субвенції є її наближеність до потреб ОТГ: перелік проектів, які реалізуються за рахунок субвенції, формують безпосередньо виконавчі органи сільських, селищних, міських рад; бюджети ОТГ отримують ці кошти безпосередньо з державного бюджету. Надання «інфраструктурної» субвенції підсилює спроможність ОТГ та певною мірою покращило якість надання послуг населенню [4].

Як видно з табл. 1, впродовж 2016-2019 рр. з Державного бюджету України виділено місцевим бюджетам на розвиток інфраструктури 6,5 млрд грн, а саме на 2016 р. передбачалося 1 млрд грн; на 2017 р. – 1,5 млрд грн; на 2018 р. – 1,9 млрд грн; на 2019 р. – 2,1 млрд грн. За ці кошти ОТГ реалізували 9 475 проектів – будівництво й ремонт шкіл, дитячих садочків, амбулаторій та ФАПів, закладів культури і спорту, ЦНАПів, водогонів та доріг, купівля спеціалізованого транспорту.

Таблиця 1 – Динаміка обсягів «інфраструктурної» субвенції у 2016–2021 рр. [складено на основі [4; 5]]

Рік	Обсяг інфраструктурної субвенції, млрд грн	Кількість ОТГ, що отримали інфраструктурну субвенцію	Обсяг фінансування в розрахунку на одного сільського жителя, грн
2016	1,0	159	1107
2017	1,5	367	764
2018	1,9	665	536
2019	2,1	806	495
2021 (план)	1,03	–	–

У 2020 р. Законом України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» було передбачено дану субвенцію в розмірі 2,1 млрд грн, проте ці кошти спрямовано на фінансування Фонду боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2, та її наслідками.

Хоча законодавством передбачено розподіл коштів субвенції відповідно до площі території ОТГ та кількості сільського населення в них, підставою для надання такого трансферту є заявка на реалізацію конкретного інвестиційного проекту. Водночас законодавством визначено низку вимог, яких має бути дотримано у підготовці проектних заявок на отримання відповідної субвенції, а саме: відповідність програмним документам соціально-економічного розвитку ОТГ; тривалість реалізації не більше трьох років; врахування потреб інвалідів та інших маломобільних груп населення, а також погодження зі спеціальною комісією при профільному міністерстві України.

Незважаючи на спрощені умови отримання інфраструктурної субвенції, у 2018 р. понад 40 % створених в Україні ОТГ не подали жодної заявки на фінансування, а значну частину із поданих проектних пропозицій було відхилено. Головна причина такої ситуації – відсутність досвіду, а то й небажання управлінського апарату ОТГ займатися підготовкою документації на залучення інфраструктурної субвенції. Внаслідок цього подані проектні заявки нерідко не відповідають плану соціально-економічного розвитку відповідної ОТГ; позбавлені розрахунків бюджету, економічної ефективності від реалізації проекту; підготовлені без на-

лежної деталізації заходів чи плану витрат.

Іншим різновидом інвестиційної субвенції, яка у законодавстві була передбачена ще з 2001 р., однак реально почала функціонувати тільки з 2012 р. є субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів із соціально-економічного розвитку окремих територій. Порядок надання субвенції регулюється Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку та умов надання субвенції державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій» № 106 від 06.02.2012 р. [3].

Цільове призначення цієї субвенції полягає в реалізації таких заходів: будівництво, реконструкція та капітальний ремонт інфраструктури комунальної власності; екологічні та природоохоронні заходи; придбання обладнання для установ соціально-культурної сфери й комунального транспорту, проведення робіт із газифікації, заходів з енергозбереження тощо.

Місцева влада може отримати ці субвенції за умови дотримання таких основних умов:

- направляти кошти на створення, приріст або оновлення основних фондів комунальних підприємств, насамперед на виконання робіт із завершення будівництва об'єктів із високим ступенем готовності;
- мати затверджені проекти будівництва та результати проведення їх державної експертизи;
- дотримуватися умов надання субвенцій із державного бюджету місцевим бюджетам на виконання інвестиційних проектів (програм), а саме:
 - відповідність державним цільовим програмам та

пріоритетним напрямом розвитку регіонів;

– забезпеченість необхідними фінансовими ресурсами місцевих бюджетів, кредитами й субвенціями у перебігу всього терміну виконання;

– встановлення розмірів співфінансування: з місцевих бюджетів – не менше 1 % від розміру субвенції; міста обласного значення та обласних бюджетів – не менше 3 %; бюджету м. Києва – не менше 5 %.

Динаміку обсягів субвенцій, наданих у 2016–2021 рр., надано на рис. 1.

Як видно з рис. 1, загальна сума наданих субвенцій у 2016 р. була найвищою і становила 5,3 млрд грн. Це в 4,3 рази більше ніж було передбачено у 2017 р., в якому субвенцій на соціально-економічний розвиток становили найменшу суму за весь період – 1,23 млрд грн. І хоча у 2019 р. сума субвенцій зросла порівняно з

2017 р. більше ніж у 2 рази, однак у 2020 р. та 2021 р. знову зменшилась і становила 1,7 млрд грн. Отже, обсяги субвенцій на соціально-економічний розвиток суттєво зменшились за досліджуваний період і не мають відчутного впливу на інвестиційний розвиток територій.

Як і стосовно інфраструктурної субвенції, умовами надання субвенції на виконання інвестиційних програм (проектів) є відповідність проектних заявок програмним документам соціально-економічного розвитку держави та відповідного регіону, державним цільовим програмам, наявність необхідної документації, а також дві фінансові умови: співфінансування з місцевого бюджету та спроможність громади забезпечити утримання новозбудованих об'єктів після завершення фінансування з державного бюджету.

Рис. 1. Динаміка обсягів субвенцій на соціально-економічний розвиток окремих територій у 2016–2021 рр.
[складено автором на основі [5;6]]

ВИСНОВКИ

Незважаючи на раціональну ідею, яка покладена в основу надання цього виду інвестиційних субвенцій, вона справедливо критикується як науковцями, так і представниками громадськості. Причина цього в тому, що, з одного боку, залишаються недостатні самі обсяги надання субвенцій, а з іншого – алгоритм надання коштів передбачає їхній розподіл у «ручному режимі», що створює сприятливе середовище для політичної корупції й лобізму. Формально у розподілі коштів мають враховуватись показники обсягів промислового та сільськогосподарського виробництва,

інвестицій в основний капітал, щільності населення, рівня безробіття та доходів населення. Однак в реальності обсяги субвенції розподіляють відповідно до пропозицій представників депутатського корпусу законодавчого органу влади. Внаслідок цього субвенцію на здійснення заходів із соціально-економічного розвитку окремих територій визначають як інструмент купівлі політичної лояльності, а непрозорий порядок її розподілу руйнує саму ідею впровадження цього трансферту – стимулювання розвитку тих територій, які найбільше потребують фінансової допомоги.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-17>.
2. Мельник Л.М., Дума В.Л. Вплив системи міжбюджетних відносин на бюджетний потенціал регіону. *Економіка й суспільство*. 2016. Вип. 7. С. 793–799.
3. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій від 06.02.2012. № 106. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/106-2012-p>
4. Звіт про огляд витрат державного бюджету у сфері регіонального розвитку в частині підтримки формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад. URL: <https://www.minregion.gov.ua>
5. Державний портал бюджету для громадян. Open budget. URL: <https://openbudget.gov.ua>
6. Субвенція на соціально-економічний розвиток. URL: <https://www.treasury.gov.ua>

References

1. Budget Code of Ukraine. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-17> (in Ukrainian).
2. Melnyk L.M., Duma V.L. The impact of the system of intergovernmental relations on the budget potential of the region. *Economy and society*. 2016. Vol. 7. pp. 793–799 (in Ukrainian).
3. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On approval of the Procedure and conditions for providing subventions

from the state budget to local budgets for the implementation of measures for socio-economic development of certain territories” from 06.02.2012. № 106. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/106-2012-p> (in Ukrainian).

4. Subvention for socio-economic development. URL: <https://www.treasury.gov.ua> (in Ukrainian).

5. State budget portal for citizens. Open budget. URL: <https://openbudget.gov.ua>

6. Report on the review of state budget expenditures in the field of regional development in terms of supporting the formation of the infrastructure of the united territorial communities. URL: <https://www.minregion.gov.ua> (in Ukrainian).

Volodymyr HORYN

Doctor of Economics, Associate Professor of department, West Ukrainian National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6048-8330>

e-mail: v.horyn@ukr.net

Nataliia KARPYSHYN

PhD in Economics, Associate Professor, West Ukrainian National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5264-1200>

e-mail: nkarpyshyn@gmail.com

INVESTMENT SUBSIDIES AS A SOURCE OF REVENUES TO LOCAL BUDGETS

Introduction. Given the limited own resources of local self-government, it is important to ensure the effective functioning of the mechanism for providing investment subventions from the state budget. Such investment subventions include subventions for the formation of infrastructure in the united territorial communities and subventions for the implementation of measures of socio-economic development of separate territories.

The purpose of the paper is the analysis of the mechanism of providing and using investment subventions to local budgets in order to identify disadvantages and eliminate them.

Results. Providing an “infrastructure” subvention to local budgets has strengthened the capacity of united territorial communities and to some extent improved the quality of services provided to the population. During 2016–2019, UAH 6.5 billion was allocated from the State Budget of Ukraine to local budgets for infrastructure development and 9475 projects were implemented. With the help of these subventions, schools, kindergartens, outpatient clinics, cultural and sports institutions, water mains and roads were built and repaired, and specialized transport was purchased. However, in recent years, the role of this subvention has decreased significantly due to the fact that the number of UTCs that received an infrastructure subvention during 2016–2021 has increased significantly, and its volume has hardly changed.

The amount of subventions from the state budget to local budgets for the implementation of measures for socio-economic development of certain territories has also decreased, which negatively affects the capacity of local governments in the field of investment projects.

Conclusion. The volume of investment subventions remains insufficient, and their distribution is partly in a “manual mode”, which creates a favorable environment for political corruption and lobbying.

Keywords: local self-government, local budgets, subvention, investment subvention, “infrastructure” subvention

Світлана Юріївна **ОБРУСНА**

д.ю.н., доцент, професор кафедри, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9354-9235>
e-mail: Svitlanaobrusna@gmail.com

Олександр Андрійович **ГОЛОВАЧ**

аспірант, Харківський національний університет внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1175-2382>
e-mail: Staf1991@ukr.net

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ НАДАННЯ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті проаналізовано окремі проблемні питання адміністративно-правових засад надання публічних послуг у сфері підприємництва. Розкрито актуальність необхідності однозначного визначення понять, що складають категоріальну базу дослідження адміністративно-правових засад надання публічних послуг у сфері підприємницької діяльності. Зокрема, визначено зміст поняття «адміністративно-правові засади надання публічних послуг у сфері підприємницької діяльності» з урахуванням останніх тенденцій адміністративно-правової науки, юридичної практики та змін національного законодавства.

Ключові слова: засади, адміністративно-правові засади, послуги, публічні послуги, підприємницька діяльність, публічні послуги у сфері підприємницької діяльності

ВСТУП

В Україні з часу проголошення незалежності відбувається процес формування ринкових відносин, в яких вагому роль відіграє підприємництво, прискорюючи рух економіки шляхом підвищення ефективності та постійного оновлення. Досвід індустріально розвинутих країн із ринковою економікою соціального спрямування незаперечно підтверджує, що підприємництво – необхідна умова досягнення економічного зростання.

Ефективна та активна підприємницька діяльність може здійснюватись у суспільному господарстві за низки макроекономічних, суспільно-політичних, правових передумов. Важливе значення також має поступова трансформація України в сервісну державу, головною сутністю якої є не примус і контроль, а забезпечення соціального компромісу, пом'якшення та подолання соціальних конфліктів, де органи влади є не лише інструментом держави, а й захищають права і свободи громадян.

Сучасна концепція публічно-сервісної держави визначає розуміння її соціального призначення відповідно до якого пріоритетним завданням демократичного врядування є служіння громадянському суспільству, а основною формою діяльності владних інституцій – надання публічних послуг. Виходячи із вказаної концепції, влада розуміється як своєрідний постачальник послуг, система державного управління – як організація із надання таких послуг, а особа – замовник і споживач [1, с. 10]. Тому проблематика дослідження адміністративно-правових засад діяльності держави з надання публічних послуг у сфері підприємницької діяльності є досить актуальною.

Проблема адміністративно-правових засад надання публічних послуг у сфері підприємницької діяльності є досить багатоаспектною. Різні аспекти публічних послуг у межах юридичної науки досліджували В. Авер'янов, Ю. Битяк, В. Бевзенко, І. Коліушко, Т. Коло-

моєць, В. Колпаков, А. Комзюк, О. Копилenko, С. Кузніченко, О. Кузьменко, В. Куйбіда, Р. Мельник, О. Миколенко, Д. Приймаченко, М. Рабинович, В. Развадовський, О. Рябченко, А. Селіванов, С. Стеценко, В. Тишошук, Ю. Шаров та ін.

На рівні дисертаційних робіт окремі питання певних видів публічних послуг вивчали І. Ковбас, Л. Приймак, Ю. Шиндель; аспекти адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності досліджували С. Бандурка, О. Клим, Н. Саніахметова, О. Баклан, Л. Грицаєнко та ін. Однак системний підхід до дослідження публічних послуг у сфері підприємницької діяльності передбачає також формування належного понятійно-категоріального апарату, зокрема й визначення змісту певних понять і категорій, що стосується й адміністративно-правових засад надання публічних послуг у сфері підприємницької діяльності.

МЕТА роботи – визначення змісту поняття «адміністративно-правові засади надання публічних послуг у сфері підприємницької діяльності» з урахуванням останніх тенденцій адміністративно-правової науки, юридичної практики та положень національного законодавства.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основним методологічним та інформаційним підґрунтям роботи є національне законодавство та науковий доробок вчених-адміністративістів стосовно розуміння сутності категорії адміністративно-правові засади. Методами, що використовувались у цьому дослідженні, є: аналіз, синтез, порівняльно-правовий, формально-юридичний, логіко-семантичний.

РЕЗУЛЬТАТИ

Поняття «адміністративно-правові засади» для досліджень із галузі адміністративно-правової науки є досить загальноживимим. Однак часто вчені, аналізуючи проблематику адміністративно-правових засад певної сфери, акцентують увагу саме на проблемах,

не розкриваючи зміст самого поняття. Водночас визначення змісту, структури поняття «адміністративно-правові засади» важливе не лише для науки адміністративного права, а і для практичної діяльності.

Термінів «адміністративно-правові засади», «правові засади» у вітчизняних юридичних енциклопедичних видання не закріплено. Тлумачний словник української мови «засади» визначає як: 1) основа чогось; те головне, на чому ґрунтується, базується що-небудь; 2) вихідне, головне положення, принцип; основа світогляду, правило поведінки; 3) спосіб, метод здійснення чого-небудь [2, с. 300].

Аналіз вітчизняного законодавства свідчить, що вказаний термін у законодавчій сфері розглядається у всіх його значеннях, вказаних у тлумачному словнику. Так, у Конституції України термін «засада» використано в значенні: 1) основи (Розділ 1. Загальні засади), 2) підстави (п.5 ст. 85 «визначення засад внутрішньої й зовнішньої політики...»); 3) способу здійснення (ст.143 «залучених на договірних засадах...» [3]. На рівні законів «засади» визначаються як: 1) принципи та пріоритети державної політики у відповідних сферах [4]; 2) нормативно-правова база регулювання певного напрямку суспільних відносин [5].

Як свідчить аналіз дисертаційних робіт, монографій, інших наукових публікацій зміст поняття «адміністративно-правові засади» дослідники також визначають як сукупність певних нормативно-правових норм. Так, Н. Панова, аналізуючи проблеми адміністративно-правових засад розвитку державного управління, визначає їх як сукупність адміністративно-правових норм, які визначають основні цінності, принципи, завдання, форми та методи розвитку нормотворчої й розпорядчої діяльності органів виконавчої влади з метою вдосконалення їхнього владно-організуючого впливу на відповідні суспільні відносини і процеси, та оптимізації внутрішньої організаційної діяльності державних органів відносно забезпечення належного виконання покладених на них завдань, функцій і повноважень [6, с. 9].

І. Литвин під адміністративно-правовими засадами діяльності навчальних закладів у сфері надання освітніх послуг розуміє систему нормативно-правових актів, що містять адміністративно-правові норми, які регулюють найбільш суттєві аспекти організації та функціонування зазначених об'єктів [7, с. 101].

Схожі думки стосовно змісту поняття «адміністративно-правові засади» займає і Т. Разіна, досліджуючи адміністративно-правові засади інвестиційної діяльності в Україні: «... адміністративно-правові засади інвестиційної діяльності є тим правовим фундаментом, який дозволяє ефективно здійснювати відповідну юридичну практику. До них відносяться: міжнародно-правові акти, чинне національне законодавство, судова та адміністративна практика, а також принципи здійснення інвестиційної діяльності» [8, с. 81].

С. Обрусна, розглядаючи проблематику «адміністративно-правових засад реформування судової системи, визначає їх також як сукупність адміністративно-правових норм, що визначають основні цінності, принципи, завдання, форми та методи розвитку нормотворчої й розпорядчої діяльності органів державної влади з метою вдосконалення судової системи, оптимізації її внутрішньої організаційної діяльності із за-

безпечення належного виконання покладених на неї завдань, функцій і повноважень [9, с. 81]. Заразом дослідниця прямо не визначає, але акцентує увагу на принципах, завданнях, формах та методах нормотворчої та розпорядчої діяльності, що забезпечують адміністративно-правові засади, тим самим виділяючи певні структурні елементи у змісті вказаного поняття, оскільки зводити розуміння вказаного поняття лише як сукупності певних нормативно-правових актів було б недоцільно.

Схожої думки дотримується й Б. Логвиненко, визначаючи у понятті «адміністративно-правові засади» три основні системохарактеризуючі державно-управлінські елементи – модель, функції та форми. Модель визначає особливості організації певного виду діяльності на всіх владно-управлінських рівнях, функції – закріплюють основні напрями (види) такої діяльності, а форми характеризують зовнішній прояв конкретних організаційно-управлінських дій, спрямованих на безпосередню реалізацію зазначених функцій [10, с. 9–10].

Д. Заброра пропонує виокремити у структурі адміністративно-правових засад категоріальний (визначення головних понять і ознак явища, що відноситься до галузі адміністративного права та відповідне формулювання науково-правової категорії), нормативний (система нормативно-правових актів, які забезпечують адміністративно-правове регулювання суспільних відносин у відповідній галузі), інституційний (формування кола суб'єктів вищезазначених правовідносин, їх статусу, внутрішньої та зовнішньої взаємодії) та інструментально-технологічний елементи (форми й методи правотворчої, правозастосовної та правоохоронної діяльності суб'єктів) [11].

С. Бандурка, аналізуючи проблеми адміністративно-правових засад діяльності приватних підприємств, також наголошує на важливості визначення змісту вказаної категорії. Під адміністративно-правовими засадами він розуміє сукупність закріплених у нормах адміністративного права параметрів (характеристик) суспільного явища та правовідносин, що потребують регулювання за допомогою адміністративно-правових засобів. А також виділяє такі складові вказаного поняття: а) категоріальну, б) нормативну, в) інституційну, г) інструментально-технологічну [12, с. 82].

Стосовно змісту вказаних складових, то дослідник погоджується із думкою С. Любімової, визначаючи його наступним чином: категоріальна складова передбачає висвітлення понять і ознак явища, змодельованих у правових актах, порівняння її з правовим і соціальним буттям і формування науково-правової категорії, що адекватно відображає правову реальність. Нормативно-правова пов'язана із систематизацією нормативно-правових актів, які містять правову основу регулювання відповідних суспільних відносин, та виокремлення серед них тих, що містять адміністративно-правові норми. Інституційна стосується окреслення системи суб'єктів відповідних правовідносин, визначення серед них характеристики їх адміністративно-правового статусу, розкриття особливостей координації і взаємодії, зокрема й у міжнародних відносинах; Інструментально-технологічна (стосується форм (правотворчої, правозастосовної (регулятивної і правоохоронної)) і методів (правових і неправових) діяль-

ності суб'єктів реалізації норм адміністративного права [13, с. 211].

М. Легенький, досліджуючи змістову характеристику категорії «адміністративно-правові засади», пропонує наступне її визначення: сукупність основних методологічних характеристик та принципів регулювання суспільних відносин в окресленій сфері, яка встановлюється нормами адміністративного права та передбачає категоріальне, нормативно-правове й організаційно-управлінське забезпечення [14, с. 27].

Виходячи з аналізу наукових публікацій та з урахуванням специфіки нашого дослідження, вважаємо за можливе запропонувати таке визначення поняття адміністративно-правових засад: сукупність закріплених у нормах адміністративного права характеристик суспільних явищ та правовідносин у певній сфері, що потребують урегулювання за допомогою адміністративно-правових засобів та передбачають категоріальне, нормативно-правове й організаційно-управлінське забезпечення.

Для всебічного розуміння поняття адміністративно-правові засади надання публічних послуг варто звернутися до категорії «публічна послуга». В юридичній науці сформувалася низка підходів до визначення поняття «публічна послуга». Вчені-адміністративісти (І. Коліушко, В. Тимошук, Б. Савченко, В. Сорока, О. Григораш та ін.) вважають, що публічними є всі послуги, що надаються публічним сектором, за рахунок публічних коштів та за надання яких відповідальність несе публічна влада. Вони мають виступати загальним поняттям та розрізнятися за ознакою суб'єктності на: державні, муніципальні, управлінські, соціальні, адміністративні [15, с. 117]. Вважаємо, що вище вказане формулювання має стати базовим та таким, що потребує законодавчого закріплення.

Поняття підприємницької діяльності використовується у вітчизняному законодавстві як базова категорія у різних галузях права, зокрема й адміністративного.

Поряд із вказаною категорією розглядається категорія «підприємництво».

Узагальнення поглядів вчених дає можливість визначити її як сукупність правомірних дій, які здійснюються професійно, систематично й на власний ризик особою, зареєстрованою як підприємець, з метою одержання прибутку.

Нормативне визначення підприємництва сформульовано у Господарському кодексі: самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [16].

ВИСНОВКИ

Нині підприємництво є стратегічним фактором та внутрішнім джерелом нестійкого економічного розвитку й матеріального забезпечення добробуту населення України в ринкових умовах господарювання. Ринкова трансформація економіки України передбачає не лише нове розуміння функцій підприємництва, а і створення належних умов його розвитку та функціонування, зокрема й отримання належних публічних послуг. Тому адміністративно-правові засади їх надання є актуальним та перспективним напрямом дослідження адміністративно-правової науки та має вагомe значення для юридичної практики.

На основі аналізу складових поняття адміністративно-правові засади надання публічних послуг у сфері підприємницької діяльності, його зміст можна сформулювати наступним чином: сукупність закріплених у нормах адміністративного права характеристик суспільних явищ та правовідносин у сфері надання публічних послуг для підприємництва, що потребують урегулювання за допомогою адміністративно-правових засобів та передбачають категоріальне, нормативно-правове й організаційно-управлінське забезпечення.

Список використаних джерел

1. Бондаренко А. Сутність публічно-сервісної держави в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина. Національний юридичний журнал: теорія і практика. 2018. № 2. С. 9–12. URL: jurnaluljuristic.in.ua/archive/2018/2/part_2/2.pdf
2. Словник української мови: в 11 т. К.: Наукова думка, 1972. Т. 3. URL: <http://sum.in.ua/p/3/300/2>
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>
4. Про засади внутрішньої та зовнішньої політики. Закон України від 01.07.2010 р. № 2411–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>
5. Про Вищу Раду правосуддя. Закон України від 21.12.2016 р. № 1798–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19>
6. Панова Н.С. Адміністративно-правові засади розвитку державного управління в сучасній Україні: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2008. 24 с.
7. Литвин І.І. Адміністративно-правові засади діяльності навчальних закладів. *Юридичний науковий електронний журнал Запорізького національного університету*. 2016. № 3. С. 98–101. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2016/30.pdf
8. Разіна Т. Адміністративно-правові засади інвестиційної діяльності в Україні. *Право й суспільство*. 2019. № 5. Ч. 2. С. 79–86
9. Обрусна С.Ю. Адміністративно-правові засади розвитку державного управління в сучасній Україні: дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2011. 431 с.
10. Логвиненко Б.О. Адміністративно-правові засади медичного забезпечення органів внутрішніх справ України: автореф. дис.... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Дніпропетровськ, 2008. 20 с.
11. Забрда Д.Г. Адміністративно-правові засади: сутність та зміст категорії. *Адміністративне право і процес: науково-практичний журнал*. 2012. № 2. С. 45–51. URL: <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-4-2013/item/180-administrativno-pravovizasady-sutnist-ta-zmist-katehoriy-zabroda-d-h>
12. Бандурка С.С. Адміністративно-правові засади діяльності приватного підприємства. *Право.ua*. 2017. № 2. С. 80–85. URL: <http://pravo.unesco-socio.in.ua/zhurnal-pravo-ua-2-2017/>
13. Любімова С.Ю. Сутність адміністративно-правових засад діяльності приватних підприємств. *Вісник ХНУВС*. 2012.

№ 1 (56). С. 210–218. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2012_1_34

14. Легенький М.І. Категоріально-змістові передумови дослідження адміністративно-правових засад формування й реалізації державної політики у сфері освіти. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія «Юридичні науки»*. 2018. № 3 (8). С. 25–31.

15. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України / відп. ред. І.Б. Коліушко. К., 2003. 496 с.

16. Господарський кодекс України: Закон України. Кодекс від 16.01.2003 № 436–IV (зі змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/436-15>

References

1. Bondarenko A. The essence of the public service state in the mechanism of protection of human and civil rights and freedoms. 2018. № 2. pp. 9–12. URL: jurnaluljuridic.in.ua/archive/2018/2/part_2/2.pdf (in Ukrainian).

2. Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vol. Kyiv: Naukova dumka, 1972. Vol. 3. URL: <http://sum.in.ua/p/3/300/2> (in Ukrainian).

3. The Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of 28.06.1996 № 254k / 96–VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp#Text> (in Ukrainian).

4. On the principles of domestic and foreign policy. Law of Ukraine No 2411–VI of 01.07.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text> (in Ukrainian).

5. On the High Council of Justice. Law of Ukraine No 1798–VIII of 21.12.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19> (in Ukrainian).

6. Panova N.S. Administrative and legal principles of public administration development in modern Ukraine: author's abstract ... PhD in legal sciences: 12.00.07. Odesa, 2008. 24 p. (in Ukrainian).

7. Lytvyn I.I. Administrative and legal bases of activity of educational institutions. *Juridical scientific and electronic journal*. 2016. № 3. pp. 98–101. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2016/30.pdf (in Ukrainian).

8. Razina T. Administrative and legal bases of investment activity in Ukraine. *Law and Society*. 2019. № 5. part 2. pp. 79–86 (in Ukrainian).

9. Obrushna S.Yu. Administrative and legal principles of public administration development in modern Ukraine: diss. ... Doctor of legal sciences: 12.00.07. Kharkiv, 2011. 431 p. (in Ukrainian).

10. Lohvynenko B.O. Administrative and legal bases of medical support of law-enforcement bodies of Ukraine: author's abstract ... PhD in legal sciences: 12.00.07. Dnipropetrovsk, 2008. 20 p. (in Ukrainian).

11. Zabroda D.H. Administrative and legal principles: essence and content categories. *Administrative Law And Process*. 2012. № 2. pp. 45–51. URL: <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-4-2013/item/180-administrativno-pravovizasady-sutnist-ta-zmist-katehoriy-zabroda-d-h>. (in Ukrainian).

12. Bandurka S.S. Administrative and legal bases of private enterprise activity. *Pravo.ua*. 2017. № 2. pp. 80–85. URL: <http://pravo.unesco-socio.in.ua/zhurnal-pravo-ua-2-2017/> (in Ukrainian).

13. Liubimova S.Yu. The essence of the administrative and legal basis of private enterprises. *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*. 2012. № 1 (56). pp. 210–218. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2012_1_34 (in Ukrainian).

14. Lehenkyi M.I. Categorical and semantic preconditions of research of administrative and legal bases of formation and realization of the state policy in the field of education. *International scientific journal "Internauka". Series: "Juridical Sciences"*. 2018. № 3 (8). pp. 25–31. (in Ukrainian).

15. Administrative procedure and administrative services. Foreign experience and proposals for Ukraine / ed. I.B., Koliushko. Kyiv, 2003. 496 p. (in Ukrainian).

16. Economic Code of Ukraine: Law of Ukraine No 436–IV of 16.01.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/436-15> (in Ukrainian).

Svitlana OBRUSNA

Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of department, The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9354-9235>

e-mail: Svitlanaobrusna@gmail.com

Oleksandr HOLOVACH

postgraduate student, Kharkiv National University of Internal Affairs

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1175-2382>

e-mail: Staf1991@ukr.net

ADMINISTRATIVE AND LEGAL PRINCIPLES OF PROVISION OF PUBLIC SERVICES IN ENTREPRENEURSHIP ACTIVITIES

Introduction. The issue of studying the administrative and legal framework for the provision of public services within certain activities, including the ones in the field of entrepreneurship, is relevant for Ukraine. Conceptual and categorical apparatus, which could be further used in the professional literature, law-making and law-enforcement practice, is still insufficiently developed.

The purpose of the paper is to define the content of the concept of administrative legal principles for the provision of public services in entrepreneurship taking into account the latest trends in administrative law, legal practice and changes in the national legislation. The methods used in the study are comparative legal, formal legal, logical and semantic as well as analysis and synthesis.

Results. The need to define the concepts that make up the categorical basis for the study of administrative and legal principles of public services in the field of entrepreneurial activity is revealed. The analysis of scholars' views on understanding the essence of the category of administrative and legal principles is conducted. The practice of applying the term of administrative and legal principles

in domestic legislation is generalized. The concept of public services is analyzed and defined. The concept of entrepreneurial activity is formulated.

Conclusion. It is stated that entrepreneurship activity is a strategic factor and an internal source of economic development and material well-being of the population of Ukraine under the market conditions. Administrative and legal principles of providing public services in the field of entrepreneurship activity is a set of characteristics of social phenomena and legal relations in the field of providing public services for entrepreneurship, which needs to be regulated by the administrative and legal means and provide categorical, regulatory and organizational-management support.

Keywords: principles, legal principles, services, public services, entrepreneurship activity, public services in the entrepreneurship activity

Галина Ярославівна ПРИШЛЯК

к.ю.н., доцент, Львівський інститут ПраТ "ВНЗ «МАУП»"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7056-4210>

e-mail: kga82@ukr.net

ВАЖЛИВІСТЬ НАРОДНОГО КОНТРОЛЮ У РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті розглядається поняття народного контролю як суспільно-політичного явища, що є важливим для реалізації екологічних прав у державі. Охарактеризовано праці вітчизняних та закордонних вчених стосовно виникнення та розвитку народного контролю. Зроблено висновки про те, що дуже мало наукових праць, які б розглядали поняття важливості контролю народу як окремого правового інституту, та, який відіграє неабияку роль у реалізації екологічних прав у державі. Тому необхідно глибше опрацьовувати проблему контролю народу, яка є на сьогодні дуже актуальною, адже побудова демократичної, правової держави неможлива без цього.

Ключові слова: влада, демократія, контроль народу, екологічні права, держава

ВСТУП

Наукові дослідження стосовно забезпечення контролю народу стосуються як усього комплексу проблем його організації і функціонування, так і організаційно-правових засад державного будівництва, пов'язаних із фінансовим, матеріально-технічним забезпеченням, екологією, захистом прав громадян, дотриманням правопорядку, гарантуванням громадської безпеки тощо. Тією чи іншою мірою питання контрольної діяльності громадян у сфері реалізації прав, зокрема екологічних, розглядаються в науковій та навчальній літературі у зв'язку з аналізом проблем державного будівництва. Ці питання відображено не лише в працях, присвячених адміністративному праву та державному управлінню, а й у тих, що стосуються загальних проблем теорії держави і права. Та, незважаючи на їх велике значення та актуальність проблеми, теорії та практики важливості контролю народу у реалізації екологічних прав, усе ще не отримали достатньо повного та ґрунтовного висвітлення як у закордонній, так і у вітчизняній юридичній літературі.

МЕТА статті – визначення важливості контролю народу у реалізації екологічних прав, розглядаючи як проблему науки теорії держави та права.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття сформована на основі праць вітчизняних та закордонних авторів, що досліджують проблеми контролю народу, а також на даних періодичних видань та соціологічних досліджень. У написанні статті використовувалися історичний метод, методи порівняння та узагальнення, а також аналіз та синтез.

РЕЗУЛЬТАТИ

Проблема народного контролю, важливість якого є беззаперечною для реалізації екологічних прав у державі, належить до найбільш складних, значущих та засадничих питань у теорії держави і права. Теоретичне осмислення й напрацювання практичних рекомендацій відносно розв'язання цієї проблеми – не-

обхідна умова ефективного наукового управління суспільними процесами. Розкриття суті поняття «контроль народу» як принципово нової для вітчизняної науки юридичної категорії, а також вирішення ряду інших проблем теорії та практики такого контролю вимагає ґрунтовного дослідження його становлення як окремого самостійного правового інституту й утвердження та вдосконалення його форм.

Слід відзначити, що контроль народу є одним із видів суспільного контролю, який полягає у спостереженні громадян за діяльністю органів державної влади, їх посадових осіб, а також аналізі та перевірці цієї діяльності, що спрямований на запобігання, виявлення та припинення дій, які спричиняють порушення прав та законних інтересів людини, зокрема й екологічних. Крім того, контроль є важливим чинником формування громадянського суспільства та й тим елементом, який забезпечує взаємозв'язок державної влади та народу, що, зі свого боку, є необхідною умовою будівництва демократичної та правової держави.

Важливо наголосити, що ще до початку незалежності нашої країни, багато державно-правових питань у теорії держави та права були заборонені для дослідження. Але з моменту прийняття таких важливих документів, як Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. [1], Акту проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. [2], а згодом і прийняття 28 червня 1996 р. Конституції України [3] – усе це дало поштовх і стало фундаментальним до створення власної самостійності, громадянського суспільства та формування нової правової свідомості в громадян, а відтак – народження й розвитку сучасної української держави.

Наріжним каменем фундаментального підходу до теоретико-правового дослідження важливості контролю народу у реалізації екологічних прав повинна стати вихідна теза, в якій формулюється та сама абстрактна категорія, що дає можливість простежити розвиток уявлень від абстрактного до конкретного. Тому слід починати з визначення сутності контролю народу як

звичайного поняття, порівнюючи його з тим, що трактується загальною теорією соціального управління.

То ж, як відомо, у науковий обіг термін «соціальний контроль» був запроваджений французьким соціологом і криміналістом Габрієлем Тардом, який вважав його засобом повернення злочинця до суспільної діяльності. Згодом, розширивши його значення, учений став розглядати соціальний контроль як один із факторів особистої соціалізації, яку він розумів як процес включення соціальних норм і цінностей до внутрішнього світу людини (інтеріоризацію) через соціальну взаємодію [4, с. 140].

Сучасна дослідниця соціального контролю у сфері демократизації суспільства Н. Бойко визначає соціальний контроль як соціально детермінований механізм підтримання соціальної рівноваги і водночас як механізм, що сприяє розвитку соціальних змін у суспільстві. Соціальний контроль призначений регламентувати та консолідувати діяльність усіх соціальних суб'єктів суспільства (і владу, і громадян), забезпечуючи їх стійке, рівноважне, стабільне функціонування та позитивний соціальний розвиток і прогрес [5, с. 71].

Філософи поняття «соціальний контроль» тлумачать як таке, що відображає сукупність тих процесів у соціальній системі (суспільстві, соціальній групі тощо), за допомогою яких забезпечується слідування визначеним правилами діяльності, а також дотримання певних обмежень поведінки, порушення яких негативно впливає на функціонування системи. Соціальний контроль забезпечує відповідну організацію суспільного життя, адекватну встановленим у суспільстві правилам поведінки учасників суспільних відносин. Через такий контроль реалізується принцип зворотного зв'язку в управлінні суспільними процесами чи системами. У процесі розвитку й ускладнення суспільних відносин розвивається й ускладнюється також і структура соціального контролю, вдосконалюється його механізм, зростає його значення у функціонуванні всіх його систем. Така гнучкість механізму соціального контролю з виникненням нових умов та завдань у процесі суспільного розвитку є важливою передумовою соціального прогресу [6, с. 612].

Юристи, особливо фахівці з адміністративного права, розглядають контроль як важливу функцію управління. Так, на думку О.Ф. Андрійко, контроль є елементом державної влади, а контрольні відносини мають владний характер. Вчена характеризує призначення державного контролю, констатує, що держава через певні організаційні форми і структури створює систему контролю, нагляду, перевірки виконання чинних норм і правил, усунення та недопущення відхилень від визначених параметрів [7, с. 30]. Як форму державної влади розглядає контроль і В.Ф. Погорілко [8, с. 71].

Професор Н. Нижник вбачає значення контролю в тому, щоб «... не лише виявити, а й попередити помилки й недоліки в роботі учасників управління, шукати нові резерви та можливості» [9, с. 23].

Ю.П. Битяк вважає контрольну діяльність одним із важливих способів забезпечення законності й дисципліни у державі та суспільстві, функцією держави та її органів. На думку вченого, ця функція може бути методом державного управління, спрямованим на забезпечення належної поведінки службовців держав-

них органів та їх апарату, громадян, юридичних осіб, може сприяти усуненню недоліків в управлінській діяльності, створенню належного порядку у відносинах між суб'єктами управління, чіткому виконанню законів, інших нормативно-правових актів [10, с. 216].

Оцінюючи значення громадського контролю у становленні й розвитку громадянського суспільства, В. Селіванов підкреслював: «Лише за умови розвинутої політичної і правової культури демократичного громадянського суспільства, яке не просто на законній, а насамперед правовій основі контролює державну владу, державно організоване суспільство в змозі як обмежувати, так і самообмежувати державні імперативні адміністративно-командні прагнення» [11, с. 254]. Цього вдасться досягти, як справедливо зазначає О.І. Сушинський, коли «саме народ і має контролювати як свою (самоконтроль, внутрішній контроль), так і їхню (мета – контроль, зовнішній контроль) діяльність, тобто посередництвом контролю здійснювати окремий вид публічної влади – контрольну владу» [12, с. 375].

Такої ж думки В.В. Речицький, який, крім того, пропонує встановити нормативну базу для існування дієвого громадського контролю в Україні. Його слід розширити за рахунок парламентського та позапарламентського контролю, контролю об'єднань громадян, громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства, що проживають в Україні [13, с. 110].

Певним способом положення про контроль народу відображено у колективній монографії за редакцією Н.М. Оніщенко та О.В. Зайчука, де здійснено комплексний аналіз сутності, структури, особливостей формування та функціонування інституту прав людини в умовах демократичного суспільства, а також висвітлено сучасні тенденції розвитку інституту прав людини, наголошено на засобах захисту прав та свобод людини, що є важливою передумовою реалізації народом його владно-контрольних повноважень [14, с. 65].

З-поміж інших видань цієї тематики окрему увагу заслуговує праця директора інституту юридичних досліджень Національного автономного університету м. Мехіко Дієго Валадеса «Контроль над владою». У ній вчений ґрунтовно розглянув проблему контролю народу за діяльністю влади, що дало йому підставу для такого висновку: контроль – спосіб обмежити владу та покласти на неї відповідальність [15, с. 162].

Чимало цінних рекомендацій у цьому сенсі містить підготовлений Львівським представництвом «Громадянської мережі ОПОРА», Асоціацією лідерів локальних громадських груп разом з організаціями громадського контролю України «Путівник із громадського контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування». У ньому, між іншим, дається таке визначення громадського контролю: «Порівняно нова для України форма громадської активності, яка використовується для безпосереднього спостереження громадськими організаціями, ініціативними групами та особами за дотриманням прав і законних інтересів громадян установами та органами державної влади, місцевого самоврядування, а також недержавними інституціями, що виконують публічні функції. Говорячи просто, громадський контроль – це активне спостереження громадянами за тими, хто від нашого імені й за рахунок наших податків управляє країною

на всіх рівнях, – від села до столиці» [16, с. 8].

Отже, можна відзначити, що всі згадані автори розглядають лише окремі напрями здійснення контролю народу, оминаючи такий важливий фактор, як визнання його окремим самостійним правовим інститутом, що має важливий вплив на реалізацію прав, зокрема екологічних. Актуалізація цього положення особливо посилюється з огляду на те, що в Україні триває процес інституалізації громадянського суспільства, бурхливі події політичного життя надають йому певних імпульсів.

Важливість контролю народу у різних сферах державної та суспільної діяльності, зокрема екологічної, не викликає сумнівів, а його рівень відповідає показнику розвитку демократії, інститутам громадянського суспільства, їх впливу на органи державної влади. Контроль із боку суспільства покликаний підвищити відповідальність держави перед громадянами за свої

рішення та за досягнення взятих на себе державних зобов'язань, а також гарантувати належну реалізацію прав та свобод, зокрема екологічних.

ВИСНОВКИ

Отже, проаналізовані роботи вітчизняних та закордонних авторів, дає можливість зробити висновки про те, що в сучасній історіографії все ще немає окремої наукової праці, присвяченої комплексній розробці на монографічному рівні проблемі контролю народу як окремого правового інституту. На жаль, висвітлено лише окремі питання, пов'язані з даним поняттям. Тому, на нашу думку, потрібно глибше опрацьовувати дану проблему, яка є на сьогодні дуже актуальною, адже побудова демократичної, соціальної та правової держави неможлива без контролю народу за реалізацією прав та свобод людини і громадянина, враховуючи екологічну сферу людського буття.

Список використаних джерел

1. Декларація про державний суверенітет від 16 липня 1990 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>
2. Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
4. Современная западная социология : словарь / сост. Ю.Н. Давыдов и др. Москва : Политиздат, 1990. 432 с.
5. Бойко Н. Социальный контроль и демократизация общества. Киев: Институт социологии НАНУ, 2007. 272 с.
6. Философский энциклопедический словарь / редкол.: С. С. Аверинцев и др. Москва: Сов. энцикл., 1989. 814 с.
7. Андрийко О.Ф. Державний контроль в Україні: організаційно-правові засади. Київ: Наукова думка, 2004. 300 с.
8. Погорелко В.Ф. Местные советы в механизме осуществления функций советского общенародного государства. Киев: Наукова думка, 1986. 234 с.
9. Контроль у сфері державного управління / Н. Нижник та ін. *Вісник УАДУ*. 1998. № 2. С. 23-31.
10. Битяк Ю.П. Державна служба в Україні: організаційно-правові засади: монографія. Харків: Право, 2005. 303 с.
11. Селіванов В. Право і влада суверенної України: методологічні аспекти. Київ: Видавничий Дім Ін Юре, 2002. 724 с.
12. Сушинський О. І. Контроль у сфері публічної влади: теоретико-методологічні та організаційно-правові аспекти: монографія. Львів: ЛРІДУ УАДУ, 2002. 468 с.
13. Речицкий В.В. Свобода и государство. Харьков: Фолио, 1998. 144 с.
14. Проблеми реалізації прав і свобод людини і громадянина в Україні: монографія / за ред. Н.М. Оніщенко, О.В. Зайчука. Київ: ТОВ Юридична думка, 2007. 424 с.
15. Валадес Д. Контроль над властью. М.: Идея-Пресс, 2006. 248 с.
16. Путівник із громадського контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування / за ред. О. Неберікута. Львів: Дизайн-студія «Папуга», 2009. 84 с.

References

1. Declaration of State Sovereignty of July 16, 1990. *Information of the Verkhovna Rada of the USSR*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (in Ukrainian).
2. Act of proclamation of independence of Ukraine of August 24, 1996. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text> (in Ukrainian).
3. Constitution of Ukraine of June 28, 1996. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (in Ukrainian).
4. Davydov Yu.N. Contemporary Western Sociology: A Vocabulary. Moscow: Politizdat, 1990. 432 p. (in Russian).
5. Boiko N. Social control and democratization of society. Kyiv: Institute of Sociology NASU, 2007. 272 p. (in Ukrainian).
6. Philosophical Encyclopedic Dictionary / ed. S.S. Averintsev, et.al. Moscow: Soviet encyclopedia, 1989. 814 p. (in Russian).
7. Andriiko O.F. State control in Ukraine: organizational and legal bases. Kyiv: Scientific opinion, 2004. 300 p. (in Ukrainian).
8. Pogorelko V.F. Local councils in the mechanism of the implementation of the functions of the Soviet state of the whole people. Kyiv: Naukova Dumka, 1986. 234 p. (in Russian).
9. Control over the sphere of sovereign administration / N. Nyzhnyk, et.al. *Bulletin of UASU*. 1998. № 2, pp. 23-31. (in Ukrainian).
10. Bytiak Yu.P. Civil service in Ukraine: organizational and legal principles: monograph. Kharkiv: Law, 2005. 303 p. (in Ukrainian).
11. Selivanov V. Law and power of sovereign Ukraine: methodological aspects. Kyiv: In Yure Publishing House, 2002. 724 p. (in Ukrainian).
12. Sushynskiy O.I. Control in the sphere of public power: theoretical-methodological and organizational-legal aspects: monograph. Lviv: LRIDU UADU, 2002. 468 p. (in Ukrainian).
13. Rechitskiy V.V. Freedom and state. Kharkiv: Folio, 1998. 144 p. (in Russian).
14. Problems of realizing the rights and freedoms of the people of the community in Ukraine: monograph / ed. N.M., Onishhenko, O.V. Zaichuk. Kyiv: TOV Yurydychna Dumka, 2007. 424 p. (in Ukrainian).

15. Valades D. Control over power. Moscow: Idea-Press, 2006. 248 p. (in Russian).

16. Guide to public control over the activities of local governments / ed. O. Nebrykut. Lviv: Parrot Design Studio, 2009. 84 p. (in Ukrainian).

Halyna PRYSHLIAK

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Lviv Institute IAPM

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7056-4210>

e-mail: kga82@ukr.net

THE IMPORTANCE OF PEOPLE'S CONTROL IN THE IMPLEMENTATION OF ENVIRONMENTAL RIGHTS: THEORETICAL AND LEGAL ASPECT

The problem of people's control, the importance of which is indisputable for the implementation of environmental rights in the state, is one of the most complex, significant and fundamental issues in the theory of state and law. Theoretical understanding and development of practical recommendations for solving this problem is a necessary condition for effective scientific management of social processes. Discovering the essence of the concept of "people's control" as a fundamentally new legal category for domestic science, as well as solving a number of other problems of theory and practice of such control requires a thorough study of its formation as a separate independent legal institution and approval and improvement of its forms. It should be noted that the control of the people is one of the types of public control, which consists in monitoring citizens over the activities of public authorities, their officials, as well as analysis and verification of these activities, aimed at preventing, detecting and stopping actions that cause violations and legitimate human interests, including environmental. In addition, control is an important factor in the formation of civil society and the element that ensures the relationship between government and the people, which in turn is a necessary condition for building a democratic and legal state. Thus, it can be noted that all the mentioned authors consider only certain areas of people's control, bypassing such an important factor as recognizing it as a separate independent legal institution that has an important impact on the implementation of rights, including environmental. The actualization of this provision is especially intensified in view of the fact that the process of institutionalization of civil society is underway in Ukraine, and the turbulent events of political life give it certain impulses. Thus, the importance of people's control in various spheres of state and public activity, including environmental, is not in doubt, and its level corresponds to the development of democracy, civil society institutions, their impact on public authorities. Public control is designed to increase the responsibility of the state to citizens for its decisions and for the achievement of state obligations, as well as to ensure the proper exercise of rights and freedoms, including environmental.

Keywords: power, democracy, control of the people, environmental rights, the state

Ірина Володимирівна РИЖУК

к.ю.н., доцент кафедри, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5916-3774>

e-mail: irina.ryzhuk.vl@gmail.com

Алла Миколаївна ІВАНОВСЬКА

д.ю.н., доцент, професор кафедри, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8608-5030>

e-mail: ivanovskaalla@gmail.com

Ірина Леонідівна ЛИТВИНЕНКО

к.ю.н., доцент, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4948-1293>

e-mail: lytvynenko380@gmail.com

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ ПРО СТАН ДОВКІЛЛЯ В УМОВАХ НАДАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

У статті проаналізовано стан закріплення права на інформацію про стан довкілля та навколишнього природного середовища в національних нормативно-правових актах. Окреслено зміст екологічної інформації, що міститься в актах міжнародного характеру. Визначено проблему співвідношення екологічної інформації та інформації про стан навколишнього природного середовища. Доведено, що поняття «довкілля» є ширшим за своїм змістом, ніж «навколишнє природне середовище». Узагальнюючи, запропоновано дефініцію «екологічна інформація». У договорах, які укладаються між туроператором та турагентом і між туристом та туристичною компанією при наданні туристичних послуг визначено обов'язок надавати інформацію та право отримувати інформацію про стан навколишнього природного середовища.

Ключові слова: право на інформацію, екологічна інформація, довкілля, навколишнє природне середовище, туристичні послуги

ВСТУП

Стан довкілля є важливим чинником, що впливає на здоров'я людини. Одним із засобів, що забезпечує право громадян на охорону здоров'я від несприятливого впливу навколишнього середовища є право на інформацію про чинники, які впливають на здоров'я. На сучасному етапі розвитку суспільства простежується тенденція до зростання ролі інформації у вирішенні глобальних проблем, що обумовлює висновок про те, що «в сучасних умовах найвищого рівня цивілізації досягає та держава, яка буде мати у своєму розпорядженні найбільш якісну інформацію, швидко її опрацьовувати та ефективно використовувати для досягнення загальнолюдських цінностей» [1, с. 116].

Важливо зазначити, що достовірна інформація про стан довкілля є підґрунтям для формування ефективної екологічної політики держави. У зв'язку з цим можна стверджувати, що суспільство, яке має високий рівень інформатизації, здатне успішно вирішувати й економічні, і природоохоронні проблеми. У зв'язку з наведеним особливого значення набувають питання, пов'язані з реалізацією права на інформацію про стан довкілля.

МЕТА статті полягає у визначенні місця конституційного права на інформацію про стан довкілля серед інших конституційних прав, аналізі співвідношення понять «довкілля» та «навколишнє природне середовище» в межах нормативно-правового регулювання, визначенні рівня нормативно-правового закріплення права на інформацію про стан навколишнього середовища у наданні туристичних послуг.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою дослідження є аналіз національних та міжнародних правових актів, наукових праць, матеріалів періодичних видань, договорів у сфері надання туристичних послуг. У проведенні дослідження використано методи аналізу, синтезу, порівняння й узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Відповідно до ст. 50 Конституції України «кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена» [2].

Отже, зі змісту наведеної норми, бачимо, що екологічні права громадян знаходяться в тісному взаємозв'язку з інформаційними. Необхідно відзначити, що у національному законодавстві називаються й регламентуються різні види інформації з конкретної сфери громадських відносин, не є виключенням і екологічна інформація.

Але, незважаючи на значну законодавчу базу, реалізація цих прав є серйозною проблемою, яка спричинена високим рівнем еколого-правового нігілізму населення та браком належного обсягу правозастосовчої практики, оскільки право на отримання екологічної інформації дозволяє, зі свого боку, реалізувати й інші важливі права, такі як право на безпечне довкілля, на відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю або майну екологічним правопорушенням. У зв'язку з цим особливого значення набуває ситуація, коли відбувається зіткнення інтересів держави і прав грома-

дзя на екологічну інформацію.

Чинне національне законодавство не містить дефініції «екологічна інформація», але аналіз ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [3] дає підстави констатувати, що «екологічна інформація це інформація про стан навколишнього природного середовища».

У контексті дослідження права на інформацію про стан довкілля та його захисту було б корисним нормативне вирішення зазначеного питання. Законодавча невизначеність змісту зазначеного права унеможливило його належну практичну реалізацію та надає йому декларативного характеру.

Пункт «е» ч. 1 ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» закріплює право кожного громадянина України на вільний доступ до інформації про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація) та вільне отримання, використання, поширення та зберігання такої інформації, за винятком обмежень, встановлених законом [3].

Натомість Конституція України у ст. 50 проголошує право кожного на вільний доступ до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення [2], з чого ми вбачаємо невідповідність наведених норм та обмеження осіб, які на законних підставах перебувають на території нашої держави в отриманні екологічної інформації.

На думку М.М. Бринчук [4, с. 248], екологічна інформація може містити дані стосовно:

- стану води, повітря, фауни, флори, землі, ґрунту, надр, природних ландшафтів і комплексів;
- екологічної загрози або ризику для здоров'я й життя людей;
- хімічного, фізичного та (або) біологічного впливу на стан навколишнього природного середовища і його джерело;
- діяльності, яка негативно впливає або може вплинути на природні об'єкти й людину;
- заходів охорони навколишнього природного середовища, зокрема правових, адміністративних та інших заходів;
- діяльності державних органів, юридичних осіб і громадян-підприємців у сфері розпорядження природними ресурсами, природокористування, охорони навколишнього середовища, забезпечення дотримання та захисту екологічних прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, якщо необхідність такої діяльності встановлена національним законодавством.

Окрім національного законодавства є доцільним здійснення аналізу актів міжнародного характеру, зокрема регулювання права на екологічну інформацію міститься в Директиві 2003/4/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 28 січня 2003 р. про доступ громадськості до екологічної інформації, якою визначається, з одного боку, стан «води, повітря, землі, фауни, флори, сільськогосподарських земель і заповідників», а з іншого – як діяльність, яка або надає або може спричинити негативний вплив на навколишнє середовище, або захищає його [5].

Більш широко зміст екологічної інформації регламентується Модельним законом про охорону навко-

лишнього середовища, який прийнято Радою Європи у 1954 р., згідно зі ст. 21 якої вона включає інформацію про стан води, повітря, ґрунту, фауни, флори, землі й окремих природних ділянок; про діяльність (пов'язану, наприклад, з такими негативними впливами, як шум) або заходи, які негативно впливають або можуть впливати на ці об'єкти; про види діяльності або заходи, спрямовані на їх охорону, включаючи адміністративні заходи і програми управління охороною навколишнього середовища. Причому ця інформація може існувати в письмовій, візуальній, усній формі.

Відповідно до Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості у процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань навколишнього середовища, екологічна інформація означає будь-яку інформацію в письмовій, аудіовізуальній, електронній чи будь-якій іншій матеріальній формі:

а) про стан складових навколишнього середовища, таких як повітря й атмосфера, вода, ґрунт, земля, ландшафт і природні об'єкти, біологічне різноманіття та його компоненти, включаючи генетично змінні організми та взаємодію між цими елементами;

б) фактори (речовини, енергія, шум, випромінювання тощо), а також діяльність або заходи, включаючи адміністративні заходи, угоди у галузі навколишнього середовища, політику, законодавство, плани і програми, що впливають або можуть впливати на складові навколишнього середовища, аналіз витрат і результатів та інший економічний аналіз та припущення, використані при прийнятті рішень із питань стосовно навколишнього середовища;

в) стан здоров'я та безпеки людей, умови життя людей, стан об'єктів культури і споруд та споруд тією мірою, якою на них впливає або може вплинути стан складників навколишнього середовища або через ці складники чинники, діяльність або заходи, згадані у підпункті «б» [6].

Вважаємо, що на сьогодні існує проблема – співвідношення екологічної інформації та інформації про стан навколишнього природного середовища, через те що дуже часто авторами під екологічною інформацією розуміється право на достовірну інформацію про стан навколишнього природного середовища. Інакше кажучи, вони сприймаються як тотожні [7, с. 17]. Вважаємо таку позицію дещо суперечливою.

Дійсно, екологічна інформація включає в себе інформацію про стан навколишнього середовища, однак, з огляду на законодавче визначення навколишнього середовища, яке охоплює широке коло елементів, пов'язаних з умовами існування людини. Вони розподіляються за трьома групами об'єктів:

- об'єкти природного (живого) середовища (флора, фауна);
- об'єкти неживого середовища (морські і прісноводні басейни – гідросфера), повітряний басейн (атмосфера), ґрунт (літосфера), навколосезонний космічний простір;
- об'єкти «штучного» середовища, створеного людиною у процесі його взаємодії з природою.

У сукупності все це складає систему навколишнього середовища, що залежно від територіальної сфери може бути підрозділена на глобальну, регіо-

нальну й національну.

Довкілля ж це оточення, в якому функціонує об'єкт (повітря, вода, земля, флора, фауна тощо). У буквальному розумінні цей термін означає все те, що оточує людину, а тому може інтерпретуватися як простір та об'єкти навколишнього середовища (природного навколишнього середовища, соціального навколишнього середовища, виробничого навколишнього середовища, антропогенного навколишнього середовища, космічного навколишнього середовища тощо). Отже поняття «довкілля» є ширшим за своїм змістом, ніж «навколишнє природне середовище».

Узагальнюючи вищенаведене, під екологічною інформацією доцільно розуміти відомості про навколишнє середовище, про діяльність, яка негативно впливає (або що може впливати) на навколишнє середовище й організм людини, а також відомості про заходи з охорони навколишнього середовища та забезпечення дотримання захисту екологічних прав громадян.

Однією зі сфер, де екологічна інформація займає важливе місце є сфера надання туристичних послуг. Обов'язок надання інформації під час надання туристичних послуг про стан навколишнього природного середовища міститься як у загальнодержавних так і у локальних. Зокрема, Закон України «Про туризм» у ст. 19–1 передбачається, що «до укладення договору на туристичне обслуговування споживачеві туристичного продукту надається інформація про стан навколишнього природного середовища, санітарного та епідеміологічного благополуччя» [8].

Ст. 25 вищенаведеного нормативно-правового акту закріплює права та обов'язки туристів і екскурсантів, серед яких право на необхідну й достовірну інформацію про правила в'їзду до країни (місця) тимчасового перебування, а також виїзду з країни (місця) тимчасового перебування й перебування там, про звичай місцевого населення, пам'ятки природи, історії, культури та інші об'єкти туристичного показу, що знаходяться під особливою охороною, стан навколишнього середовища [8].

Окрім загальних норм права, обов'язок надавати інформацію та право отримувати інформацію містяться в договорах, які укладаються між туроператором

та турагентом і між туристом та туристичною компанією. Зокрема передбачається, що туроператор (діючи безпосередньо або через турагента) зобов'язаний надати повну та достовірну інформацію про умови надання туристичних послуг відповідно до чинного законодавства України, зокрема звичай місцевого населення, пам'ятки природи, історії, культури та інші об'єкти туристичного показу, що знаходяться під особливою охороною, стан навколишнього природного середовища, санітарну та епідеміологічну обстановку.

Турист також підписуючи договір, засвідчує отримання від туроператора/турагента інформації про стан навколишнього природного середовища, санітарного та епідеміологічного благополуччя туристичного продукту. Отже, у сфері надання туристичних послуг, питання надання інформації про стан навколишнього природного середовища займає важливе місце, що визначено в нормативно-правових актах та актах договірної характеру.

ВИСНОВКИ

Важливим інструментом забезпечення права громадян на охорону здоров'я від несприятливого впливу навколишнього середовища є право на інформацію про фактори, які впливають на здоров'я, зокрема право на інформацію про стан довкілля. Законодавче закріплення даного права міститься у численних правових актах як національного, так і міжнародного характеру.

Під екологічною інформацією доцільно розуміти відомості про навколишнє середовище, про діяльність, яка негативно впливає (або що може впливати) на навколишнє середовище й організм людини, а також відомості про заходи з охорони навколишнього середовища та забезпечення дотримання захисту екологічних прав громадян.

Однією зі сфер, в якій екологічна інформація займає важливе місце, є сфера надання туристичних послуг, у зв'язку з чим обов'язок надавати інформацію та право отримувати інформацію міститься в договорах, які укладаються між туроператором та турагентом і між туристом та туристичною компанією.

Список використаних джерел

1. Черных А.В. Обеспечение безопасности автоматизированных информационных систем. *Советское государство и право*. 1980. № 6. С. 116.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp#Text>
3. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264–XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
4. Бринчук М.М. Экологическое право (право окружающей среды). М., 1998. 688 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/brinchuk1998.htm
5. Директива 2003/4/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 28 січня 2003 р. про доступ громадськості до екологічної інформації та про скасування Директиви Ради 90/313/ЄЕС. *Офіційний вісник ЄС, L 41*. 2003. С. 26–32.
6. Про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля: Конвенція, ратифіковано Законом України від 06.07.1999 № 832–XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text
7. Мишанин К.С. Конституционное право человека и гражданина на благоприятную окружающую среду: гарантии и защита в законодательстве Российской Федерации: автореф. дис.... канд. юрид. наук. Москва, 2005. 27 с.
8. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 № 324/95-ВР. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_1995_09_15/Z950324.html

References

1. Chernykh A.V. Ensuring the security of automated information systems. *Soviet state and law*. 1980. №. 6. pp. 116–120 (in Russian).
2. The Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of 28.06.1996 № 254к / 96–VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (in Ukrainian).
3. On environmental protection: Law of Ukraine of 25.06.1991 № 1264–XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (in Ukrainian).
4. Brinchuk M.M. Ecological law (environmental law). Moscow, 1998. 688 p. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/brinchuk1998.htm (in Russian).
5. Directive 2003/4 / EC of the European Parliament and of the Council of 28 January 2003 on public access to environmental information and repealing Council Directive 90/313 / EEC. *Official Journal of the EU, L 41*. 2003. p. 26–32.
6. On access to information, public participation in decision-making and access to justice in environmental matters: the Convention, ratified by the Law of Ukraine of 06.07.1999 № 832–XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text (in Ukrainian).
7. Mishanin K.S. The constitutional right of a person and a citizen to a favorable environment: guarantees and protection in the legislation of the Russian Federation: author's abstract ... PhD in legal sciences. Moscow, 2005. 27 p. (in Russian).
8. On tourism: Law of Ukraine № 324/95–VR of 15.09.1995. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_1995_09_15/Z950324.html (in Ukrainian).

Iryna RYZHUK

PhD in Legal Sciences, Associate Professor of department, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5916-3774>
e-mail: irina.ryzhuk.vl@gmail.com

Alla IVANOVSKA

Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of department, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8608-5030>
e-mail: ivanovskaalla@gmail.com

Iryna LYTVYENKO

PhD in Legal Sciences, Associate Professor, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4948-1293>
e-mail: lytyvnenko380@gmail.com

CONSTITUTIONAL RIGHT TO INFORMATION ON THE STATE OF THE ENVIRONMENT IN THE PROVISION OF TOURIST SERVICES

The paper proves that one of the means of ensuring the right of citizens to health care from the adverse effects of the environment is the right to information about the factors that affect health. It is noted that reliable information about the state of the environment is the basis for the formation of an effective environmental policy of the state. In this regard, it is argued that a society with a high level of informatization is able to successfully solve both economic and environmental problems. In connection with the above, the importance of issues related to the exercise of the right to information about the state of the environment is highlighted. The state of consolidation of the right to information on the state of the environment and the natural environment in national regulations is analyzed. The content of ecological information contained in acts of international character is outlined. The problem of the ratio of ecological information and information about the state of the environment is determined. Environmental information includes information on the state of the environment, however, given the legislative definition of the environment, which covers a wide range of elements related to the conditions of human existence, it is proved that the concept of “environment” is broader in meaning than “environment”. In summary, the proposed definition of “environmental information” is information about the environment, about activities that adversely affect (or may affect) the environment and the human body, as well as information on measures to protect the environment and ensure compliance with environmental rights. The agreements concluded between the tour operator and the travel agent and between the tourist and the travel company when providing travel services define the obligation to provide information and the right to receive information about the state of the environment.

Keywords: right to information, ecological information, environment, environment, tourist services

Аудиторська фірма «Аналітик» пропонує аутсорсинг бухгалтерських послуг!

Аутсорсинг бухгалтерського обліку – це передача ведення бухгалтерського обліку сторонній фірмі.

Які ж переваги аутсорсингу бухгалтерських послуг?

1. Значна (!) економія коштів на ведення бухобліку:

- економія за бухгалтерські послуги, за які **Ви нам платитимете принаймні на 1000 гривень менше, ніж штатному бухгалтеру**;
- економія на програмне забезпечення (1С, Медок, Ліга Закон тощо);
- економія на утримання офісу, комп'ютерної техніки.

2. Відтепер податкові та інші інспекції – це наші проблеми!

Ми беремо на себе повну матеріальну відповідальність за якість наданих бухгалтерських послуг, включаючи можливі санкції.

3. З нами Ви можете забути про головний біль з постійними пошуками бухгалтера, який у будь-який час може піти від Вас на іншу роботу.

4. Ми не йдемо у відпустку та не беремо лікарняний. Наша фірма справді гарантує безперервне та якісне ведення бухгалтерського обліку.

І нарешті – з нами Ви не тільки отримаєте якісні бухгалтерські послуги. За додатковою домовленістю ми забезпечимо Вас необхідними податковими, юридичними консультаціями, аудиторськими послугами різного характеру.

Все що Вам потрібно – це:

- періодично передавати нам первинну бухгалтерську документацію;
- щомісячно отримувати від нас інформацію про податки та інші обов'язкові платежі;
- укласти із нами договір.

Зробіть вибір, вигідний для Вас!

(044)278-05-88

(097)178-90-89

(066)178-20-42

www.af-analitik.com.ua